

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

BALKAN SAVAŞLARINDA OSMANLI ESİRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Muhammet AYGÜN

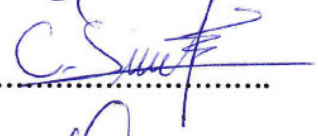
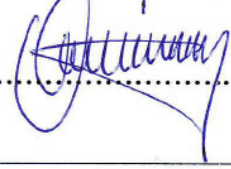
Danışman
Doç. Dr. Levent DÜZCÜ

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Muhammet AYGÜN'e ait "Balkan Savaşlarında Osmanlı Esirleri" adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle /oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

22.04.2019

Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Levent DÜZCÜ	
Üye : Doç. Dr. Cemal SEZER	
Üye : Dr.Öğr. Üyesi İsmail YAŞAYANLAR	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Balkan Savaşlarında Osmanlı Esirleri**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muhammet AYGÜN

22.04.2019

ÖN SÖZ

1912-1913 yılları arasında iki safha olarak yaşanan Balkan Savaşları, Balkan devletlerine (Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ) karşı Osmanlı Devleti'nin neredeyse bütün Rumeli topraklarını kaybetmesiyle neticelenmiştir. Bu topraklar, Osmanlı'nın fetih politikasıyla henüz 14. yüzyılda hâkim olmaya başladığı ve iskân politikasıyla pek çok Türkmen aileyi yerleştirdiği ilk genişleme alanlarıdır. Yaklaşık 600 yıl sonra bu geniş ve verimli topraklar Balkan Türklerinin felaket ve acılarıyla birlikte terkedilmiştir.

1912-1913 yıllarında iki safha halinde meydana gelen ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan tasfiyesiyle sonuçlanan Balkan Savaşları'nın bir diğer yönü, Osmanlı esirleri meselesidir. Bu savaşlarda Balkan devletleri tarafından ele geçirilen Osmanlı esirlerinin, alınan her türlü insanî muamele kararlarına rağmen haklarının hiçe sayıldığı görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, Balkan Savaşları sonrasında işgal altındaki Rumeli topraklarında teslim olan Osmanlı askerleri ve bu topraklarda yaşayan Türkler çeşitli zulüm ve baskılara maruz kalmışlardır. Bu baskı ve zulümlere ilişkin pek çok belge, gazete, kitap ve makalede ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Balkan Savaşlarında Osmanlı esirleri konusunda akademik anlamda henüz bir çalışma olmaması, konunun seçiminde etkili olan unsurdur. I. Dünya Savaşı esirleri ve mübadeleye ilişkin doktora ve yüksek lisans tezleri mevcut olup¹, Balkan Savaşları

¹ Söz konusu tezler için bkz. Mehmet Çanlı, *Milli Mücadele Döneminde Türk-Yunan Esirleri ve Mübadelesi* (1920-1923), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993; Cemil Kutlu, *I. Dünya Savaşında Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Döndürülmeleri Faaliyetleri*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1997; Kadir Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman Esir Kampları* (1914-1918), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011; Merve Üner, *I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Rusya'daki Türk Esir Kampları (Sibirya Örneği)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir 2016.

sonrasında esir meselesi ve Osmanlı esirlerine ilişkin herhangi bir tez çalışması bugüne kadar yapılmamıştır.

Çalışmamız dönem kaynakları ve sonraki dönem araştırma inceleme eserlerinden hareketle, Balkan Savaşlarında Osmanlı esirlerinin durumuna ilişkin antlaşmalar, esirlere yapılan muameleler ve esir iadelerine ilişkin olacaktır. Çalışmanın Giriş kısmında Balkanlarda Osmanlı hâkimiyetine karşı ilk ayrılıkçı hareketlerden Balkan Savaşlarına kadarki dönemin siyasî olayları, I. Balkan ve II. Balkan Savaşları “Balkan Savaşları: Tarihî Arka Plan” adı altında kısaca ele alınmıştır. Birinci bölümde “Balkan Savaşlarında Yapılan Baskı ve Zulümler” başlığı altında, yaşanan katliam ve işkenceler, yağma ve din değiştirmeye zorlama, göçmen protokolleri, göç hadiseleri ve göç bölgeleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm, “Balkan Savaşlarında Osmanlı Esirleri” adı altında, kavram olarak esir ve esir hukuku, I. ve II. Balkan Savaşı’nda Esirler, Yunan, Bulgar ve Sırp işgaline uğrayan şehirlerdeki esirlerin durumu, esirlere yönelik çözüm arayışları, antlaşma maddelerinde esirler ve esirlerin iadesine ilişkin olacaktır. Üçüncü bölümde ise, “Esirlerin İktisadi Durumu ve Yardımlar” başlığı adı altında Osmanlı esirlerinin sevk ve idaresi, esirlere yapılan maaş tahsisatları, Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti’nin yardımları ele alınmıştır. Elde edilen verilerle birlikte sonuç bölümünde Balkan savaşlarında Osmanlı esirlerine ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmada, dönem kaynakları olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Genelkurmay Askeri Tarih Arşivi (ATASE), Kızılay Arşivi, dönem gazeteleri, hatıratlar, dönemi ele alan tetkik eserler ve makalelerden faydalanılmıştır. Öncelikle bu kaynakların tasnifleri ve fişlenmesi yapılmış, ardından da ilgili bölümlerde atıflarla kullanılmışlardır.

Çalışmanın tespiti ve takdimi sürecinde, sağlamış olduğu akademik katkıları nedeniyle danışman hocam Sayın Doç. Dr. Levent DÜZCÜ’ye teşekkürü borç bilirim. Bugünlere gelmemde en büyük etken olan anneme ve babama sonsuz şükranlarımı

sunarım. Çalışmamın başından bu yana beni cesaretlendiren, desteğini ve sevgisini esirgemeyen müstakbel eşime teşekkür ederim.

ÖZET

BALKAN SAVAŞLARINDA OSMANLI ESİRLERİ

Muhammet AYGÜN

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Danışmanlar: Doç. Dr. Levent DÜZCÜ

Mayıs 2019, 123 + xiii Sayfa

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin 14. yüzyılda Rumeli'de başlayan hakimiyetini büyük ölçüde sona erdiren savaşlardır. Özellikle I. Balkan Savaşı'nda mağlup olan Osmanlı Devleti, pek çok yurttaşını ve askerlerini geride bırakarak Rumeli topraklarının tamamını terk etmiştir. Terk edilen topraklarda yaşayan yarım milyona yakın Müslüman Türk; Bulgar, Yunan ve Sırpların baskı ve zulümlerine maruz kalmıştır. Bununla birlikte pek çok Osmanlı askeri de işgal bölgelerinde esir alınmıştır.

Siyasal ve toplumsal tarih açısından esir meselesinin araştırılması ve incelenmesi önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı son döneminde yaşanan savaşlarda, karşılıklı olarak pek çok esir alınmıştır. Bu esirlerin durumuna ilişkin arşiv belgelerinde pek çok kayda rastlanmaktadır.

Çalışmamız I. ve II. Balkan savaşları sonrasında Balkan topraklarında Bulgar, Yunan ve Sırplar tarafından alıkonulan Osmanlı esirlerinin durumları, işçileri, barınmaları ve esirlere ilişkin anlaşmalar çerçevesinde yaşanan esir iadelerini içermektedir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Rumeli, Balkan Savaşları, Esir, Osmanlı Esirleri.

ABSTRACT

OTTOMAN PRISONERS IN THE BALKAN WARS

Muhammet AYGÜN

Master Thesis

Department of History

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Levent DÜZCÜ

May 2019, 123 + xiii Pages

The Balkan Wars were the wars that ended the Ottoman Empire's domination in Rumelia in the 14th century. The Ottoman Empire, which was defeated in the Balkan War in particular, left many of its citizens and soldiers and abandoned the entire territory of Rumeli. About half a million Muslim Turks living in abandoned lands; He has been subject to pressure and oppression by the Bulgarian, Greek and Serbs. However, many Ottoman soldiers were captured in occupied areas.

The investigation and investigation of the prisoner issue in terms of political and social history has an important place. In the last period of the Ottoman Empire, many prisoners were captured. There are many records in archival documents regarding the situation of these prisoners.

Our study I. and II. After the Balkan wars, the Ottoman prisoners held by the Bulgarian, Greek and Serbs in the Balkans included the status, residence, shelter and restitution of prisoners.

Key words: Ottoman State, Rumeli, Balkan Wars, captive, Ottoman captives.

Sırtımı yasladığım Dağ'a, babama...

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	iii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
TABLolar LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. BALKAN SAVAŞLARI VE RUMELİ'DEN TÜRK GÖÇLERİ	5
1.1. Savaşın Seyri.....	5
1.2. Balkan Savaşlarında Türklere Yapılan Baskı Ve Zulümler.....	11
1.2.1. Katliam ve İşkenceler.....	14
1.2.2. Hırsızlık, Yağma, Irza Saldırı ve Din Değiştirmeye Zorlama	19
1.3. Göçler.....	26
II. BÖLÜM	
2. BALKAN SAVAŞLARINDA OSMANLI ESİRLERİ	32
2.1. Literatürde ve Devletler Hukuku'nda Esir.....	33
2.2. Esirlere Yönelik Çözüm Arayışları: Anlaşma Maddelerinde Esirler	34
2.2.1. Londra Barışı.....	34
2.2.2. Bulgaristan ile Yapılan İstanbul Antlaşması.....	35
2.2.3. Yunanistan İle Yapılan Atina Antlaşması.....	36
2.2.4. Sırplarla Yapılan İstanbul Antlaşması	37
2.3. I. ve II. Balkan Savaşı'nda Esirler	38

2.3.1. Yunan Ordusunda Osmanlı Esirleri	38
2.3.2. Bulgar Ordusunda Osmanlı Esirleri	55
2.3.3. Sırp ve Karadağ Ordusunda Osmanlı Esirleri.....	76

III. BÖLÜM

3. ESİRLERİN İKTİSADÎ DURUMU VE YAPILAN YARDIMLAR.....	82
3.1. Esirlerin Sevki/İadesi	82
3.2. Esir Düşen Osmanlı Memurlarına ve Ailelerine Ödenen Maaş ve Yardımlar ..	90
3.3. Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Tarafından Yapılan Yardımlar	98

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ	102
-----------------------	------------

KAYNAKLAR	105
------------------------	------------

EKLER

Ek 1: 7 Aralık 1913 tarihli esir sevkine dair pusula.....	117
Ek 2: Kanajova Hastanesinde bulunan yaralı Osmanlı esirlerinin listesi	118
Ek 3: Yunanistan'ın elinde bulunan esirler	119
Ek 4: Binbaşı Ali Bey'in, Yunanlıların esirlere muameleleri hakkındaki raporu.....	120
Ek 5: Esir olarak ölen askerlerin ailelerine maaş bağlanmasına dair evrak	121
Ek 6: Eski Zağra'dan kaçarak kurtulan esir askerlerin ifadeleri	122
Ek 7: Bulgarların elinden kaçarak kurtulan esirlerin ifadeleri	123

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1: Esir 14. Fırka askerleri	42
Tablo 2. 2: Bulgarların elinde bulunan hasta esirler	73
Tablo 3. 1: Sevk edilen esirlerin listesi	83
Tablo 3. 2 : Yunanistan'ın elinde bulunan esirler	84
Tablo 3. 3: Ruscuk ve çevresindeki gayrimüslim esirler	88
Tablo 3. 4: Esir memurlara ödenen maaş örneği	96

KISALTMALAR

age	: adı geçen eser
agm	: adı geçen makale
agmd.	: adı geçen madde
agt	: adı geçen tez
ATASE	: Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih Arşivi
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
BLH	: Balkan Harbi
BOA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı-Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
haz.	: hazırlayan
MEB	: Milli Eğitim Basımevi
no.	: numara
S	: Sayı
s.	: sayfa
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: tarih yok

GİRİŞ

Balkan Savaşları Osmanlı Devleti, Türk ve Türkiye tarihi açısından sonuçları oldukça ağır olan bir olaydır. Osmanlı açısından bakıldığında, devletin hızlı bir şekilde çözülmesine yol açtığı için; Türk tarihi yönüyle ele alındığında, yüzbinlerce insanın yüzyıllarca vatan olarak bildikleri topraklarından zulüm ve acıyla çıkarıldıkları ve bir o kadarının da katledildiği için; Türkiye tarihi açısından incelendiğinde ise Anadolu'nun bir yıl içinde yüzbinlerce Rumelili Türk ile dolması ve bunun yol açtığı sosyal ve ekonomik sorunlarla uğraştığı için bu savaşlar sonuçları yönüyle her zaman önemini korumuştur. Bu noktadan bakıldığında bu tez çalışması, bu büyük savaşın önemli konularından biri olan esir meselesini araştırarak, Balkan Savaşlarının bir konusuna katkıda bulmayı amaçlamıştır. Konumuz; Balkan Savaşlarında Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ gibi düşman devletlere esir düşen Osmanlı askerlerinin durumu ile ilgilidir.

Böyle bir müstakil çalışmanın daha önce yapılmaması tez konumuzu önemli kılmaktadır. Daha çok Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf devletlerine esir düşen Osmanlı askerleri hakkında çalışmalar yapılmışsa da, Balkan Savaşları sırasında Osmanlı esirleri hakkında bir boşluk olduğunu gördüğümüzden dolayı böyle bir konuyu incelemenin doğru olacağını; kısmen de olsa küçük bir boşluğu dolduracağını düşünmekteyiz. Tez çalışmasının amacı Balkan Savaşlarında esir düşen Osmanlı askerlerinin esaret şartlarını genel hatları ile ortaya koymaya çalışmaktır.

Elbette bu çalışmanın bir kapsamı ve sınırlılıklarının olduğunu belirtmeliyiz. Bu tez ekseriyetle Osmanlı Arşivi üzerinden bir çalışmadır. Sırp, Bulgar, Yunan ve Karadağ arşivleri ve kaynakları bu çalışmamızda kullanılmamıştır. Bu durum tezimizin bir eksikliği olarak kabul edilmelidir. Hem çalışmanın bir yüksek lisans eseri olması bizi zaman olarak da kısıtladığından, hem de söz konusu Balkan devletlerinin dillerini

öğrenmek çok uzun zaman alacağından dolayı, bu Balkan devletlerinin arşiv ve ana kaynaklarına bakamadık.

Çalışmanın yöntem bilimine gelirse, burada şunu hemen belirtmeliyiz. İlk bölümde Balkan Savaşları ve savaşlar sırasında Rumeli'deki Türklerin maruz kaldığı göç ve zulümler ele alınmıştır. Bunun yapılma sebebi esirlerden önce savaşın atmosferini ortaya koymaktır. Bundan sonraki iki bölümde ise esirler konusuna geçilmiştir. Birinci ve ikinci bölümde hem sivil Türklerin hem de esir askerlerin maruz kaldığı ortak zulümlere değinilmiştir. Böylece benzerlikler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Balkan Savaşlarında Osmanlı esirleri konusu daha önce müstakil olarak ele alınmadığı için biz burada Osmanlı esirlerinin durumlarını Yunan, Bulgar, Sırp ve Karadağ devletlerinde olmak üzere dört gruba ayırarak inceledik.

Tez çalışmamızın başlangıcında konumuzla alakalı önemli ve doğrudan pek kaynak olmadığını farkettilik. Gerek muharebeler ve gerekse Rumelili muhacirlerin Türkiye sınırlarına doğru yaptıkları göç hakkında bugüne kadar oldukça fazla çalışmanın yapılmış olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak harpte Osmanlı askerlerinin esaret hayatı hakkında çok az kaynağın olması tez çalışmamızı oldukça zorlayan bir durumdu. Bu belki başlangıçta dezavantaj gibi görünmekteydi; fakat Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere baktığımızda durumun tam tersi bir mahiyet arzettiğini farkettilik. Aslında bu çalışma konusunun bir doktora konusuna karşılık geldiğini söylemek daha dürüst bir yaklaşım olur. Biz burada yüzeysel de olsa konunun Osmanlı kayıtlarına nasıl yansıdığını görmek istedik; bu nedenle de daha çok Osmanlı Arşivi kayıtlarının konuyu ne şekilde ele aldığını incelemeye çalıştık. Şüphesiz konu Osmanlı Arşivi'nde birçok fona dağılmış vaziyettedir. Ancak bizi ilgilendiren ve belge yoğunluğunun en çok olduğu fonlar ise iki tanedir: Bunlardan biri Bâbîâli Evrak Odası, diğeri ise Hariciye-Siyasi fonudur. Bunlardan başka Sofya Sefareti ve Meclis-i Vükela fonu da yine detaylı bilgiler vermesi açısından oldukça verimli fonlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Arşivi dışında tezimizde yararlandığımız diğer arşivler Kızılay ve ATASE'dir. Kızılay Arşivi aslında esirler hakkında çok önemli ve değerli bilgiler vermektedir. Özellikle esirlere ait mektuplar açısından bu arşiv mühim bir hazinedir. Ancak biz tezimizde daha çok Osmanlı Hükümeti'nin esirler konusundaki tavır, yaklaşım ve bu konuyu nasıl hallettiğini görmek için Osmanlı Arşivi'ni esas aldık. İleride esirler üzerinde daha detaylı çalışmalar yapılmak istendiğinde Kızılay Arşivi'nde yer alan mektupların çok önemli bir boşluğu dolduracağını belirtmeliyiz. ATASE Arşivi de tezimiz açısından belki çok detaylı bir bilgi deposudur. Ancak bu arşivi de yüzeysel olarak kullanmak durumunda kaldık. Bu arşivde aslında daha çok savaşın seyri üzerinden belgelere ulaşmak mümkündür. Savaşın sevk ve idaresi, lojistik, silah, mühimmat ve harp taktikleri yönüyle özellikle askeri tarih açısından bu arşiv öne çıkmaktadır. Biz bu arşivden de yine zaman darlığı nedeniyle kısmen yararlanabildik.

Tezimizde öne çıkan bazı literatür çalışmalarından da söz etmek yerinde olacaktır. Başta da söylediğimiz gibi tezimizle ilgili olarak müstakil bir eserin olmaması işimizi zorlaştırmıştır. Konuyla ilgili doğrudan eserler olmasa da dolaylı bazı kaynakların varlığını da inkar edemeyiz. Bu kaynaklardan ilki *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi I Balkanlar'da Yunan Mezalimi'* (Yıldırım vd. 1995) adlı çalışmanın ilk cildinde, Balkan Savaşlarında Rum ve Bulgarların Türk halkına ve esirlere yaptıkları muameleler, saldırılar ve mezalime ilişkin belgelere yer verilmektedir.

Amerikalı ünlü tarih profesörü Justin McCarthy'nin, Ölüm ve Sürgün Etnik Kıyım (1821-1922) (McCarthy 2014) adlı çalışmasının özellikle Balkan Savaşları adlı beşinci bölümünde, göç etmeye zorlanan Balkan Türklerinin yaşadıkları zulüm ve baskıları ele almaktadır. Nitekim yazara göre 1913 yılının sonuna gelindiğinde, bir "ölüm telefatı ve göçe zorlama" süreci yüzünden, Müslümanlar tüm Balkanlarda azınlık durumuna düşmüşlerdir.

Bir diğer çalışma Ahmet Halaçoğlu'nun Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri(1912-1913) (Halaçoğlu 2014) adlı eseridir. Rumeli'deki Türk varlığını doğrudan etkileyen bu savaş neticesinde bilhassa Bulgaristan ve Yunanistan'a bırakılan

topraklarda yaşıyan Türkler gördükleri baskı ve zulüm nedeniyle bütün maddi varlıklarını bırakarak Osmanlı ülkesine sığınmak durumunda kalmışlardır. Yüzbinlerle ifade edilen bu göç hareketinin ele alınan eserde, gerek Rumeli halkı gerekse Türk esirlerinin iade ve sevk işlemlerine ilişkin önemli bilgiler yer almaktadır.

Bir diğerkaynak, Richard C. Hall'ın, Balkan Savaşları 1912-1913: I. Dünya Savaşı'nın Provası (Hall 2003) adlı eseridir. Balkan uluslarının Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yürüttükleri savaşı konu edinen eserin çalışma konumuz olan esirlerle ilgili kısmı, "Sonuçlar ve değerlendirmeler" başlığını taşıyan son bölümde Balkan Savaşlarındaki kayıplar, maliyetler ve mezalimler gibi noktaların üzerinde durmaktadır.

Konuyla ilgili bir diğerkalışma türü ise makalelerdir. Bu bağlamda Nebahat Oran Arslan ve Fadimana Fidan'ın "Balkan Savaşları Sonrasında Yunanistan'da Kalan Türk Esirler Meselesi" (Arslan ve Fidan 2012) adlı makalelerinde Balkan Savaşları sürecinde Türk esirlerinin Yunanistan'da kaldığı kamplar, esir mevcudu, esirlerin yaşesi ve maaşları, esirlere uygulanan baskı ve zulümlere yer verilmektedir.

Nuri Köstüklü'nün "Türk Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşı Sırasında Bulgarlar'ın Edirne Vilayetinde Yaptıkları Mezalim ve Yerli Rum Halkın Tepkisi" (Köstüklü 2005) adlı çalışması da konumuza ilişkin doğrudan olmasada Edirne'de gerek yerli Türk nüfusuna gerekse Türk esirlerine uygulanan mezalimi ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

I. BÖLÜM

1. BALKAN SAVAŞLARI VE RUMELİ'DEN TÜRK GÖÇLERİ

1.1. Savaşın Seyri

Adını, batıdan doğuya uzanan ve Bulgaristan'ı ikiye bölen dağ silsilesinden alan Balkan coğrafyası yaklaşık 1.000.000 km²'lik bir yüzölçümü kaplayan Osmanlı'nın 'Rumeli' ve daha sonra 'Balkan Şib-i Ceziresi' olarak adlandırdığı bölgeyi ifade etmektedir (Karpaz 1992: 25). Bu coğrafya, yüzyıllar boyu bünyesinde birbirinden çok farklı etnik ve dinî grupları barındırmıştır. Hristiyan, Müslüman ve Yahudi dini kimliklerinin yanı sıra Boşnak, Türk, Sırp, Bulgar, Arnavut, Rum, Makedon, Hırvat gibi etnik yapılara mensup bu unsurlar, Osmanlı'nın uyguladığı millet sistemi çerçevesinde yaşamışlarını sürdürmüşlerdir.

Kökenleri 14. yüzyıla uzanan Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyeti, Fransız İhtilali'nin neden olduğu milliyetçilik hareketlerinin, Balkanlardaki söz konusu halklar üzerindeki etkisiyle 19. yüzyılda azalmaya başlamıştır. Balkanlar'da 19. yüzyılla birlikte ilk ayrılıkçı hareketler görülmeye başlanmıştır. Söz konusu yüzyılda başlayan isyan hareketleri, Osmanlı Devleti'nin, Balkan coğrafyasındaki topraklarını kaybetmesiyle neticelenmiştir. Bu isyanlardan ilki olan ve 1804'te başlayan Sırp İsyanı sonrasında Sırbistan'a bazı imtiyazlar verilmiş, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı akabinde imzalanan Edirne Antlaşması ile Sırbistan yarı bağımsız bir konuma ulaşmıştır. 1821'deki İngiliz destekli Mora İsyanı sonrasında ise 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın bağımsızlığı kabul edilmiştir (Sevim ve Yücel t.y: 186-192).

93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprak kayıplarına hız kazandıran büyük bir hadisedir. Savaş sonrasında Rusya ile imzalanan 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlıklarını tanımak zorunda kalmıştır. Ayrıca Bulgaristan özerk bir prenslik haline gelmiş, Bosna-Hersek ve Girit adasında Rusya ile Avusturya kontrolü altında ıslahatlar yapılması kabul edilmiştir (Erim 1953: 387-399; Halaçoğlu 1995: 10).

Berlin Kongresi ve imzalanan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Barış Antlaşması ile Sırbistan, Romanya ve Karadağ'ın bağımsızlıkları kabul edilirken, Bulgaristan Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik haline getirilerek muhtariyet kazanmış, Bosna-Hersek fiilen kaybedilmiştir. Bu durum Bulgarlarda ciddi bir hayal kırıklığı yaratmış; Bulgarların "Büyük Bulgaristan" hayalleri ertelenmiş, Yunanistan'ın Girit ve Makedonya üzerindeki talepleri ise artmıştır (Karal 2011: 287; Uçarol 1995: 288-289). Dolayısıyla Osmanlı'nın aldığı 93 Harbi yenilgisi ve bu savaş sonrasında yapılan barış anlaşması maddeleri üzerinde galip devletlerin anlaşamamaları Balkan Savaşlarını hazırlayan nedenlerin başında sayılabilir (Seyfettin 2016: 43).

Her ne kadar İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrası Osmanlı Devleti'nin istikrar aradığı günlerde, Balkan uluslarıyla güven sorunu yaşayan Yunanistan, 1910'da Eleftherios Venizelos'un iktidara gelmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'ne yaklaşma siyaseti uygulasa da (Kerimoğlu, 2009: 346), bu temaslar çok uzun soluklu olmamıştır.

Savaş öncesi Balkan devletleri arasında gerçekleşen ittifaklarda en büyük rol ise, Osmanlı Devleti'ne karşı Panslavizm politikası izleyerek Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyetini yok etmeye odaklanan Rusya'ya aittir. Rusya bölgede Osmanlı'ya karşı her isyan hareketini desteklemesinin yanı sıra, Belgrad Büyükelçisi aracılığıyla Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlılara karşı ittifak yapmalarını sağlamıştır. 13 Mart 1912'de Bulgar-Sırp, daha sonra 29 Mayıs 1912'de Bulgar-Yunan ve son olarak Karadağ-Sırbistan'ın çabalarıyla yazılı bir anlaşma olmadan ittifaka dâhil olmuş, böylece süreç tamamlanmıştır. 7 Ekim 1912'de Karadağ, daha sonra 17 Ekim

1912’de Bulgaristan ile Sırbistan ve bir gün sonra da Yunanistan, Osmanlı Devleti’ne karşı savaş açmıştır (Uçarol 1995: 432; Karpat 2012: 243).

Bu savaşların kökeninde Osmanlı Devleti’ni Balkan topraklarından atmak, Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Hristiyanlara imtiyazlar vererek bağımsız olmalarını sağlamayı amaçlayan ‘Şark Meselesi’² bulunmaktadır. Avrupalı devletlerin Şark Meselesi’ni kendi siyasi çıkarları çerçevesinde çözme istekleri, 1908’de Bosna-Hersek’in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı, Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi ve yeni kurulan Balkan devletlerinin topraklarını genişletme çabaları; bu arada İtalya’nın Trablusgarb’ı işgali ve Arnavutluk İsyanı’nın Osmanlı Devleti’ni meşgul etmesi Balkan Savaşları’nın çıkmasını hızlandırmıştır (Kodaman 1993: 162).

Balkan coğrafyasında şekillenen uluslaşma sürecinin 1903-1914 yılları arasında kapsayan son evresinde, Balkanlar en karışık yıllarını yaşamış ve I. Dünya Savaşı öncesinde önemli muharebelere sahne olmuştur (Öksüz 1999: 485). 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşlarının temelinde, Osmanlı Devleti’nin eski gücünü yitirmesi ve Balkan devletlerinin ulusal birlik sorunlarını çözme kararlılığı yatmaktadır (Hall 2003: 29). Bu gelişmeler doğrultusunda Balkan coğrafyasındaki emelleri çerçevesinde bir ittifak oluşturarak kendi güvenliğini temin etmek isteyen Yunanistan ve Bulgaristan, Rus Çarı II. Nikola’nın arabuluculuğunda Sofya’da 29 Mayıs 1912 tarihli bir anlaşma imzalamışlardır (Karal 2011: 293) Yunanistan’ın asıl maksadı ise Osmanlı donanmasının Ege ve Adriyatik’e gemi sevkiyatını engellemek, Çanakkale çıkışında devriye görevi yapmak ve Ege adalarını işgal etmektir (Hall 2003: 23).

5 Ekim 1912’de iki ülke arasında bu defa da “Askerî Konvansiyon Anlaşması” imzalanmıştır. Antlaşma çerçevesinde Bulgaristan’ın en az 300.000, Yunanistan’ın ise en az 120.000 asker ile savaşa katılması ve iki taraf kuvvetlerinin toplamının 500.000’i bulması hedeflenmiştir. Ayrıca Osmanlı ordusunun anavatandan yardım alma ihtimalinin önüne geçmek için Anadolu-Rumeli bağlantısını keserek, Yunan donanmasının Ege denizine yerleşmesi kararlaştırılmıştır (Armaoğlu 2007: 660).

² “Türkler’in Avrupa’dan atılması” şeklinde tanımlanan Şark Meselesi, Osmanlı Devleti’nin tasfiyesi ve topraklarının paylaşımı anlamında bir miras kavgasıdır (Beydilli 2010: 352).

Bu anlaşma dışında, temelleri 1904 yılında atılan Bulgar-Sırp yakınlaşması 1912’de daha da somut hale gelmiştir. Bulgar ve Sırp dışişleri bakanları Balkan topraklarının paylaşımı konusunda uzlaşmaya varmışlar ve bu karar 13 Mart 1912’de iki ülke arasında Sofya’da “Dostluk ve İttifak Anlaşması” adı altında resmiyet kazanmıştır (Karal 2011: 292-294; Armaoğlu, 2007: 657). Sırbistan’ın teklifiyle 1912 Ağustos sonunda Karadağ’la Bulgaristan arasında gerçekleşen mutabakat (Karal 2011: 294) ve ardından Sırbistan ile Karadağ arasında 27 Eylül 1912’de İsviçre’nin Lucerne şehrinde Türk idaresi altındaki Sırpların özgürlüklerine kavuşturulmasını içeren askerî ve siyasî bir ittifak anlaşması (Hall 2003: 17) Balkan İttifakının son halkasının tamamlanması anlamına gelmekteydi.

Dolayısıyla Bulgar Kralı Ferdinand’ın da “harika” olarak nitelendirdiği 1912 yılı “şaşırtıcı olaylar”la doludur. O döneme kadar ihtimal verilmeyen Balkan ittifakı o kadar hızlı gerçekleşmiştir ki bu duruma Ferdinand bile şaşırmıştır (Tüccarzâde İbrahim Hilmi 2012: 61). Dönemin Osmanlı yöneticilerinin böyle bir ittifaka ihtimal vermedikleri de görülmektedir. Sofya elçiliğinden Hariciye Nazırlığı vazifesine getirilen Asım Bey, 15 Temmuz 1912’de Mebusan Meclisi’nde yaptığı bir konuşmada, *Balkanlardan imanı kadar emin olduğunu, burada Osmanlı’ya karşı bir ittifakın kurulamayacağını* belirtmiştir. Bu anlayışa sahip olan Osmanlı Hükümeti’nin, savaş öncesinde 120.000’e yakın askerini terhis etmesi, 26.310 olan subay sayısının 16.121’e indirilmesi ve Sırbistan’ın Avrupa’dan satın aldıkları silahların Selanik Limanı’ndan Belgrad’a nakline müsaade etmesi, bu durumu doğrulamaktadır (Ömer Seyfettin 2016: 49-50; Alkan 2014: 174).

Savaş, Balkan devletlerinin 3 Ekim 1912’de Bâbüâli’ye verdikleri ortak bir nota ile Osmanlı Hükümeti’nden üç gün içerisinde eski Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Girit’e muhtariyet talebinde bulunmalarıyla başlamıştır. Osmanlı Devleti bu notayı, devletin içişlerine karışmak ve milli gururu zedelemek şeklinde nitelendirmiş ve 1 Ekim 1912’de seferberlik ilanında bulunarak 15 Ekim 1912’de Balkan devletlerindeki elçilerini geri çekmiştir (Halaçoğlu 2002: 298; 1328 Balkan Harbi’nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa’nın Balkan Harbi Hatıratı 2012: 21; Macfie 2003: 79). Bu süreçte 8 Ekim 1912’de Karadağ’ın Osmanlı Devleti’ne savaş ilanı I. Balkan Savaşı’nın

başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu ilanı diğer Balkan devletleri Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ın, Osmanlı Devleti'ne savaş ilanları takip etmiştir (Sander 2002: 324).

Osmanlı Devleti, Bulgarlara karşı Şark (Doğu) ve Sırlara karşı Garb (Batı) Ordusu olmak üzere iki ordu oluşturmuştur. Doğu Ordusu, Bulgarlar karşısında kısa sürede mağlup olarak 22-23 Ekim 1912'de Kırkkilise (Kırklareli) Muharebesi'nin kaybedilmesiyle Lüleburgaz'a ardından da 28 Ekim 1912'deki ikinci muharebeyi de kaybederek Çatalca hattına çekilmiştir. Bulgarlar bu süreçte İstanbul yakınlarına kadar gelmişlerdir (Armaoğlu 2007: 329; Halaçoğlu 2014: 21). Batı ordusu ise Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan'a karşı savaşmıştır (Alkan 2014: 182, 184). 23-24 Ekim'de Edirne'de Kumanova'da yapılan savaşta Sırlara yenilerek Manastır'a çekilmiştir. Bu yenilgi, Sırların Üsküp'e girmeleriyle neticelenmiştir (Armaoğlu 2007: 339).

Yunanlılar Kasım ayı içerisinde Selanik'i, ardından da Bozcaada, Limni ve Taşoz adalarını savaş yapmaksızın ele geçirmiş; Osmanlı ordusunun deniz ve kara savaşlarındaki yenilgileri Makedonya ile olan bağlantısının kesilmesine neden olmuştur (Aybars 1984: 50; Armaoğlu 2007: 339-340). Yanya şehri 6 Mart 1913'te Yunanlılara teslim olmuş (Özçelik 1993: 8); Edirne, 26 Mart 1913'te Bulgar kuşatması sonrası; Karadağlılar tarafından kuşatılan İşkodra 10 Nisan 1913'te düşmüş (Ağanoğlu 2001: 51-52); sonuç olarak, birkaç hafta içerisinde Osmanlı'nın Rumeli toprakları Bulgar ve Yunan güçlerinin eline geçerek Türk kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğramıştır.

Bu yenilgiler ve Osmanlı Devleti'nin büyük devletlerin aracılığını kabul edeceğini bildirmesiyle Londra Konferansı toplanmış, 30 Mayıs 1913'te Osmanlı Devleti'yle, Balkan devletleri arasında antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma sonrasında Arnavutluk bağımsızlığını elde etmiştir. Midye-Enez hattı Osmanlı-Bulgar sınırı olmuş; Edirne, Dedeağaç ve Trakya Bulgaristan'a; Güney Makedonya, Girit ve Selanik Yunanistan'a; kuzey ve orta Makedonya Sırbistan'a ve Silistre ise Romanya'ya verilmiştir (Sander 2002: 324). Osmanlı Devleti, Midye-Enez çizgisinin batısında bulunan bütün Avrupa topraklarını yitirmiş ve Balkan coğrafyasında sınır komşusu olarak sadece Bulgaristan kalmıştır (Armaoğlu 2007: 343). I. Balkan Savaşı'nda

kaybedilen Edirne'nin II. Balkan Savaşı akabinde geri alınması, Osmanlı adına İstanbul ile Boğazların güvenliği açısından önemli bir kazanım olmakla birlikte Batı Trakya, Makedonya, Arnavutluk bir daha geri alınmamak üzere terkedilmiştir (Kartal 1999: 350; Hall 2003: 15-25).

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı sonrasında 33 vilayet, 158 kaza kaybetmiştir. Selanik, Manastır, Kosova, İşkodra, Yanya, Doğu Ege Adaları, Girit, Edirne eyaletinden iki sancak, Sisam Adası Osmanlı topraklarından kesin olarak ayrılmıştır. Kısacası Osmanlı Devleti; Makedonya, Arnavutluk, Epir, Batı Trakya, Girit ve Doğu Ege Adalarını kaybetmiştir (Öztuna 2006: 198-199).

Makedonya'nın paylaşımı nedeniyle çıkan anlaşmazlığın yol açtığı II. Balkan Savaşı ise, Balkan devletlerinin kendi aralarındaki bir ganimet paylaşımı mücadelesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu savaşın çıkmasında bir diğer etken ise Bulgaristan'ın Balkan devletleri arasında yapılan paylaşım planlarına riayet etmemesidir (Türkgeldi 1984: 105; Armaoğlu 2007: 34). II. Balkan Savaşı, Bulgaristan'ın 23 Haziran 1913'te Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'a savaş ilanı ile başladı. 10 Temmuz'da Romanya da Bulgaristan'a savaş ilan etti. Müttefiklerin Sofya'ya doğru ilerledikleri bir sırada İttihat ve Terakki yönetimi fırsattan yararlanarak Edirne'yi hiçbir mukavemet görmeden 21 Temmuz'da Bulgarlar'dan geri aldı (Küçük 1992: 24).

II. Balkan Savaşı; 10 Ağustos 1913'te Bulgaristan'la Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ arasında imzalanan Bükreş Antlaşması ile sona erdi. Osmanlı-Bulgar antlaşması ise 29 Eylül 1913'te İstanbul'da imzalandı. Bulgaristan, Silistre dâhil olmak üzere Tutrakan ve Güney Dobruca'nın Romanya'ya verilmesini kabul etti. Kavala ise Yunanistan'a verildi. Bu, Yunanistan'ın Güney Makedonya dışında, Batı Trakya'nın bir kısmını da elde etmesi anlamına gelmekteydi. Sırbistan'a Manastır, İştıp, Üsküp, Priştine; Karadağ'a Plevliya ve Cakova verildi. Bu paylaşım sonrasında Bulgaristan'a Makedonya'nın küçük bir parçası kaldı (Armaoğlu 2007: 346). Bu antlaşmaların yanı sıra Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yaşanan gerginliğin artması üzerine büyük devletlerin araya girmesiyle iki devlet arasında 14 Kasım 1913'te Atina Barışı

imzalanmıştır (Erim 1953: 477-478). Bu anlaşma ile Girit kesin olarak Yunanistan'a bırakılmıştır.

Balkan Savaşları sonrasında I. Balkan Harbi'nde verilen 100 bin kayıpla birlikte Osmanlı Devleti'nin kayıp, yaralı ve ölü olmak üzere insan kaybı yaklaşık olarak 250.000 kişiyi buldu. Bunun yanında Osmanlı, Avrupa'daki topraklarının % 83'ünü, Avrupa'daki nüfusunun % 69'unu kaybetti. En verimli topraklarıyla birlikte üretken nüfusunun büyük bir kısmı da elden çıkmış oldu. Avrupa'daki toprakları savaş öncesinde 167.000 km² iken, İstanbul Antlaşması'ndan sonra 26.000 km²'ye düştü. 12 Ada ve Ege Adaları yanında Girit'i de kaybetmiş oldu (Kutlu 2007: 403). Dolayısıyla Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti, tarihinin en büyük yenilgilerinden birisiyle karşı karşıya kalarak Meriç Nehri'nin batısındaki bütün Avrupa toprakları ile kuruluşunda Yunanistan'a bırakılan ve Trablusgarp Savaşı sırasında İtalyanların işgal ettiği adalarla birlikte diğer Ege Adaları'nı da fiilen kaybetmiştir.

1.2. Balkan Savaşlarında Türklere Yapılan Baskı Ve Zulümler

Balkan Savaşları, asırlardır Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan büyük bir coğrafyanın kaybedilmesiyle sonuçlanmış ve bölgedeki yerleşik unsurlar olan yüzbinlerce Müslüman ve Türk nüfusun esaret, baskı, zulüm, açlık, sefalet, ırza tecavüz, din değiştirme, katliam ve göç olaylarına sebebiyet vermiştir. Selanik, İşkodra, Serez, Edirne gibi işgal altındaki Balkan şehirlerinde Bulgar, Yunan ve Sırp güçleri tarafından sistematik bir etnik temizlik yapılmıştır. Bu süreçte, kısa süre içinde Balkanlardaki Türk-İslam varlığının gerek demografik gerekse kültürel miras unsurları da ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Bölgedeki halka uygulanan baskı ve zulümde, Balkan müttefik ordularının olduğu gibi çeşitli komita, çete ve eşkıya yapılarının da etkisi olmuştur. Osmanlı birliklerinin geri çekildiği şehir, kasaba ve köylerde gerçekleşen bu insanlık dışı faaliyetler dönemin resmî yazışmalarına, komisyon belgelerine, gazetelere ve hatıratlara

yansımıştır. Balkan Savaşları sonrasında yörede bulunan Müslüman ve Türk unsurlara yapılan baskı ve zulümler tehdit, yaralama, kılık kıyafete müdahale etme, din değiştirmeye ve en nihayetinde göçe zorlama şeklinde tezahür etmiştir.

Balkan coğrafyasında sivil halka karşı gerçekleştirilen mezalimin temelinde homojen bir ulus devlet oluşturma gayreti bulunmaktadır. Kundakçılık, yağma, cinayet ve ırza geçme şeklinde gerçekleşen etnik temizliğe dayalı terör eylemlerinin gayesi yerli halkın bu toprakları terk etmesini sağlamaktır. Bir diğer ifadeyle, bölge halklarının pasifize edilmesi amacına hizmet etmektedir (Hall 2003: 182).

18 Ekim 1912'de Balkan Savaşlarının henüz başlarında Yunanistan'ın harp ilan etmesiyle bir beyanname yayınlayan Yunan Kralı Yorgi, savaşı meşru göstermek maksadıyla Yunanistan'ın bu savaşa, Doğu'nun mazlum halklarının özgürlüğü ve hakları için giriştiğini ifade etmiştir (Alkan 2014: 188). Fakat savaş sonrası gerçekleştirilen uygulamalar mazlum halklar için girişildiği iddia edilen savaşın, daha çok Balkan halklarından olan Müslüman Türklerin zulme uğramasına sebebiyet verdiği görülmüştür.

Yunanistan, işgal ettiği topraklarda yaşayan Müslüman ve Türklere karşı uyguladığı baskı ve zulmü Bulgar, Ulah, Yahudi ve Arnavut gibi yüzyıllardır birlikte yaşadıkları unsurlara karşı da uygulayarak saldırgan bir tavırla Balkanlar'da yayılcı bir politika izlemiştir. Balkanlar'da Yunan mezalimini gözler önüne seren bir örnekte, Tırhala³'de yeni tamir edilen bir camiye saldıran Yunan ahali ve çete mensupları camiyi tahrip ederek, içindeki cemaati de taş ve sopalarla yaralamışlardır. Bir diğer örnekte Kandiye⁴'de yerli Müslüman halk, topraklarını terke zorlanmıştır. Bu süreçte binden fazla Türk katledilmiştir (Yıldırım vd. 1995: 50).

Balkanlarda yapılan baskı ve zulmü köşelerine taşıyan pek çok gazeteci, insanlık ve Hristiyanlık'tan uzaklaşılmasını; Rumların Haç'ı kanla lekelediklerini; talan, katliam ve ırza geçmenin korkunç oranlara yükseldiğini; çetelerin Müslüman köylerinde

³ Yunanistan'ın Tesalya bölgesinde yer alan tarihî bir şehirdir. I. Balkan Savaşı sonrasında Osmanlılar'ın elinden çıkmıştır (Kiel 2012: 114).

⁴ Girit adasında bugün Iraklion (Herakleion) adıyla bilinen tarihî şehirdir. Balkan savaşları sonrasında 1913'te resmen Osmanlılar'ın elinden çıkmıştır (Gülsoy 2001: 303-305).

yapmadıklarını bırakmadıklarını ve çoğu muhacirin açlıktan veya süngüyle öldürüldüğünü yazmışlardır (Andonyan 2002: 408). Rumların bu yaptıklarına ilaveten Batılı muhabirler, Bulgarların Trakya ile Makedonya işgalleri sonrasında kaleme aldıkları satırlarda, her yerde vücutları parça parça olmuş ölümler, yangınlar içinde toprağa gömülmüş köyler, tahrip edilmiş çiftlikler, yağma edilmiş hâne ve dükkânlar, kiliseye dönüştürülmüş camiler, açlıktan can çekişen binlerce aile, ırz ve namusuna tasallut edilmiş yüzlerce genç kız olduğunu bildirirler (Tüccarzade İbrahim Hilmi 2012: 18-19).

“Daily Telegraph” gazetesinin Selanik muhabiri de 23 Kasım 1912 tarihli notlarında yaşanan zulümleri kaleme almıştır. Ona göre Türklerin Hristiyanlara yaptıkları mezalimin en kötüsü bile, Yunan ve Bulgar askerinin silahsız Müslümanlara, Musevilere ve zavallı göçmenlere yaptıkları zulümler karşısında sönük kalır (Şimşir 2014: 144-145). Bir örnekte, Selanik’e göç eden ve camilere yerleştirilen çoğu Müslüman muhacirin Yunan askerleri tarafından camilerden çıkarılarak çıplak ve aç bir şekilde sokaklarda süründükleri belirtilmektedir (BOA, HR.SYS. 2027/1, 26 Teşrinisani 1328 / 9 Aralık 1912).

Yine İkdam gazetesinin haberine göre, Edirne’de pek çok insanın mallarına el koyan Bulgarların Temmuz ayına kadar Edirne’de öldürdükleri Müslüman sayısı 200 bin ile 220 bin arasındadır (İkdam, no. 5903, 16 Temmuz 1329 / 29 Temmuz 1913:1).

Farklı bölgelerde gerçekleşen pek çok mezalim örneğine rağmen ne Yunan tarafı ne de Bulgar tarafı bu mezalimi kabul etmiştir. Balkan Savaşlarına ilişkin hazırlanan Carnegie Raporu bu süreçte yaşanan mezalime ilişkin en objektif raporlardan biri olarak ön plana çıkmıştır. Rapora göre; savaş sivil hayatın sınırlamalarını askıya almış, barış zamanında uyumuş halde duran duyguları alevlendirmiş, komşular arasındaki ulusal nezaketi ortadan kaldırarak bunun yerine incitme arzusunu yerine koymuştur (Hall 2003: 183-184).

1.2.1. Katliam ve İşkenceler

Balkan Savaşlarında cephede çarpışan ordular kadar canına, ırzına, malına saldırılarak yerinden edilen halk da acı ve sıkıntı yaşamıştır. Camiler ve havraların tahrip edilerek zarar görmesinin yanı sıra Selanik'e giren Yunan ordusu Müslüman katliamıyla birlikte tarihte görülen en büyük Yahudi katliamlarından birini yapmıştır (Kutlu 2007: 404).

I. Balkan Savaşı sonrasında Yunan ordusu tarafından işgal edilen Selanik ve çevresinde yapılan zulümlere ilişkin Selanik Valisi Nazım Paşa'nın yazdığı rapora (9/22 Aralık 1912) göre; Selanik bölgesinde yer alan köyler, daha önce benzeri görülmemiş bir zulme uğramıştır. Yerli Bulgarlar ve çeteler, Makedonya'da Müslüman unsurun nüfusunu azaltma politikası izlemişlerdir. Örneğin köydeki bütün Müslüman erkekleri camilerde toplayarak geceleyin bunları ormana götürüp orada katletmişlerdir. Avrat-Hisar'a bağlı 200 haneli Korkud Köyü halkı camide toplanmış ve petrol dökülerek diri diri yakılmışlardır. Köyün yaşlı kadınları da aynı şekilde üç ayrı samanlığa doldurulup ateşe verilmişlerdir. Dünyanın başka hiçbir yerinde rastlanmayan böyle bir katliam, Rumeli'nin istisnasız her tarafında uluorta ve gösterişle uygulanmıştır (Şimşir 1989: 141).

Bir arşiv kaydında, Müretteb Nizamiye fırkası kumandanı Miralay Nevres tarafından Bulgar zulmü anlatılmaktadır. Söz konusu kayıta; Osmanlı tebaasının namuslarının çiğnendiği, dinlerinin değiştirildiği, camilerinin kiliselere dönüştürülüp soyulup soğana çevrildiği ve her tarafta küçük-büyük, kadın-erkek bakılmadan öldürüldüğü anlatılmaktadır. Müslüman erkeklerin tohumu bile kalmayacak surette çocuklarına varıncaya kadar işkence ile katledildiği ve meydan dayağı tarzında ayaklarına birer haydut oturtularak diğerinin süngüleriyle süngülenerek atıldığı, çocukların, alt çenesinden sokulan süngü ve başından vurulan taş darbeleriyle mahvedildiği bildirilmektedir. Bu kötülüklerin anlatılmasından bile haya edildiği ve bunları görüp dinledikçe Bulgarlar arasında da fikir çıkmazı hasıl olduğu yine Nevres tarafından acı bir şekilde kaydedilmektedir (BOA, HR.HMŞ.İŞO 4/9, 22 Teşrinievvel 1328 / 4 Kasım 1912).

Bulgarların Davud, Topuklu ve Maden köylerini tahrip ettikleri sırada, yalnız kadın ve ihtiyarları değil, beşikteki çocukları bile parçaladıkları, Radovişte⁵'de bütün erkekleri katlettikleri belirtilmiştir. Maraş köyüne yakın tren güzergâhında ise başı parça parça edilmiş, arkasından süngü ile kesilmiş, yüzü parçalanmış Türk cesetlerine rastlanmıştır. Bulgar komitacıları Drama⁶'da da tam bir vahşet sergilemişlerdir. 400 hanelik Roxsar köyünde Şaban Ağa isminde birinin parasını gasp ederek, önce gözlerini, sonra burun ve kulaklarını, daha sonra ise bacaklarını kesmişler ve bu halde vücudunu sokak ortasına atmışlardır. Aynı köyde genç bir öğretmeni de göz ve kulaklarını keserek öldürmüşler, adı geçen köyde sadece 40 kişi bırakıp geri kalanları gaddarca katletmişlerdir (Halaçoğlu 2002: 311).

Bulgarların bölgedeki Müslüman ve Türklere yönelik katliam ve yağma girişimlerinin yanı sıra, işkence girişiminde bulunduğu da bilinmektedir. Örneğin savaşın başlamasından hemen bir gün sonra 9 Ekim 1912 tarihli bir gazete haberinde şu malumata yer verilmiştir: “Bulgarlar tediyât hâzinelerine evvelsi pazartesi günü Filibe Rüşdiye Mektebi'ndeki muallimelerden başlamışlardır. Mektep muallimleri polis tarafından mektep içinde pek hakaret ve tehditlerle pek soysuz bir tahribe duçar edildikten sonra tevkif edilmişlerdir. Bu tecâvüze müteakip İslâm hâneleri basılmaya başlanmış; bütün erkekler hayvanlara gördürülen hizmetlere sevk edilmiş, mezbat-ı insâniyelerini iskâd ve cerihredâr edebilmek için kışlalarda askeri eşya ve levazım-ı seferiye yetiştirilmek suretiyle esârete sokulmuşlardır. Bütün vezâif-i hayvâniyeden görülecek başka bir şeyi kalmayınca zavallı Filibe eşrâf ve ricâli hâpishânelere atılmış ve canilere mahsus hücrelere tıkmışlardır. Uzun müddet devam eden mahbusiyet zarfında kimseye bir lokma ekmek, bir yudum su verilmemiştir ve ekmek tedârikine tevessül eden biçarelere katiyen müsaade edilmemiştir.” (Tanin, no. 1465, 26 Eylül 1328 / 9 Ekim 1912: 3)

⁵ Günümüzde Makedonya'nın önemli şehirlerinden biri olan Radovişte, Osmanlı döneminde Üsküp'e bağlı bir kaza merkezidir (Sezen 2006: 415).

⁶ Yunanistan'ın Makedonya kesiminde yer alan eski bir Osmanlı şehridir. Balkan savaşları sırasında bir ara Bulgarlar'ın eline geçen Drama, II. Balkan harpleri sırasında yeniden Yunanlılar tarafından zapt edilmiş, Londra Antlaşması ile de Yunanistan'a bırakılmıştır (Emecen 1994: 525-527).

Selanik'e ellerinde birer haçla giren iki Balkan devleti insan haklarına saygı göstermeyerek şehirde yaşayanlara tarihlerinde görmedikleri sıkıntılar yaşatmışlardır (Andıç 2004: 17). Selanik'e Yunanlıların girmesiyle birlikte bir Alman rahibi şu değerlendirmede bulunmuştur: “Şehirde müthiş bir sefalet hüküm sürmektedir. Hele köylerde sefalet tarif edilemeyecek durumdadır. Bulgarlar binlerce İslamı katlettiler, köyleri de ihrak ettiler. Bulgar komitacıları iblisane davranıyorlardı. Bulgarlar bir Türk bırakmamak için uğraşıyorlardı”(Zeyrek 2012: 387-388).

Balkan Harbi'nde Sırplarla birlikte acımasızlıkları ve vahşilikleriyle tanınan Karadağlıların da zulümleri belgelere yansımıştır. 28 Ekim 1912 tarihli bir kayıta; Karadağlıların, Osmanlı askerlerinin burun ve dudaklarını kestiklerine dair fotoğrafların Avrupa'nın büyük devletlerinin dışişleri bakanları ve yayınlanmak üzere gazetelere gönderilmesi kararlaştırılmıştır (Jata 2014: 129). Hatta bir Karadağlı askerinin: “Bu bizim eski milli geleneğimizdir. Bir asker, burun getirmeden komutanına kahramanlığını nasıl ispatlar? Tabii ki burunları keseceğiz.” (Hall 2003: 181) şeklinde bir itirafta bulunduğu görülmektedir.

Serez'de⁷ de, canlarını korumaya çalışan Türklerin iki askeri öldürdükleri gerekçesiyle, Bulgar subayının emriyle katliama başlanmış ve gün boyunca 1200 ile 1900 arasında masum Türk öldürülmüştür. Serez sancağındaki 134.000 Müslüman nüfusun 20.000 kadarı Balkan müttefiklerince katledilmiştir. Diğer taraftan savaş sırasında ele geçirilen savaş esirlerinin birçoğunun ceplerinde küpe ve yüzüklerle süslü kadın kulak ve parmaklarının bulunması, Bulgarların yaptıkları mezalimi göstermesi açısından önemlidir (Halaçoğlu 2002: 311).

Bulgar askerleri ve komitacıların Müslümanları öldürmek için uyguladıkları ilk yöntem, tehdit ve hakaretlerin ardından kasatura veya süngü ile vücudu delik deşik etmektir. Nitekim Dedeağaç'ta⁸ Fransız Demiryolu Kumpanyası Komiseri Rıza Bey de

⁷ Yunanistan'ın kuzeydoğu kesiminde yer alan şehirdir. 1913'te Balkan savaşları esnasında Bulgarlar burayı Yunanlılar'a teslim etmişlerdir (Balta 2009: 556-557).

⁸ Osmanlı'nın Edirne vilayetinde bir sancak merkezi olan Dedeağaç, günümüzde Yunanistan'a bağlıdır (Sezen 2006: 139).

bu şekilde katledilmiştir. Yine Kavala'da⁹ komitacıların herkesin gözleri önünde katlettikleri 39 eşraf ve Dramada'ki tütün fabrikası müdürü Edip Hıfzı Bey ve Urgancılar köyünde 90 Müslüman iplerle bağlanarak kasatura ile katledilmişlerdir. Rado ve Pişte'de¹⁰ de üzerindeki kıyafetleri soyularak elleri arkasından bağlanan Müslümanlar şehrin sokaklarında dolaştırılıp, daha sonra şehir dışında öldürmüşlerdir. Visoka yakınlarındaki bir köyde de, bir çete bir mezbahane bacaklarından astıkları erkekleri koyunlar gibi katletmiştir. Bunların yanında Manastır'da¹¹ on kişiyi birbirlerine bağlayıp yanan saman yığınlarının üzerine atarak; Petrova'da Türk kadınları, Ortahisar kazasında ise Kürküt Müslümanları diri diri yakılarak katledilmiştir (Nivet 2011: 109-110).

Bulgar ve Yunan komitacıların köy ve kasabalara girerek gerçekleştirdikleri katliamların yanı sıra göç yolundaki muhacirleri de katlettikleri bilinmektedir. Nitekim Selanik'e bir saat uzaklıktaki Gözne yolunda, Yunan hükümetinden aldıkları izinle göç eden Türk muhacirlerin Bulgarlar tarafından katledildikleri belirtilmektedir (İkdam, no. 5668, 17 Teşrinisani 1328 / 30 Kasım 1912: 2). Yine Selanik'te Bulgarlar tarafından Sucu Şaban ile oğlu on yaşında berber kalfası Hamdi, gece evlerinde bıçakla boğazlanarak katledilmişlerdir. Cinayetin örtbas edilmesi için de ev kundaklanmıştır (BOA, DH.SYS, 112/23, 17 Mart 1329 / 30 Mart 1913). Savaş sonrası Selanik'e kadar gelerek sığınan muhacir halkın Bulgarlar tarafından katledildikleri ve her yerin insan mezbahaları haline geldiği de bilinmektedir (BOA, HR. SYS, 2916/106, t.y).

Strumnitsa ve Radovišta'da Müslüman muhacir kabileleri Selanik'e doğru kaçarlarırken, Bulgar askerleri onlara yetişmişler ve çaresiz kalan muhacirler yön değiştirerek Doyran ve Strumnitsa'ya eşit uzaklıktaki Kostorino'ya ulaştıklarında yerli Bulgarların hücumuna uğramışlar ve bunun saldırı sonucunda 700-800 kadar muhacir

⁹ Osmanlı döneminde Selanik vilayetine bağlı bir kaza merkezi olan şehir, günümüzde Yunanistan'ın Makedonya kesiminde liman şehridir. I. Balkan Savaşı'nda Bulgar ordusu Kavala bölgesini işgal etmiştir. II. Balkan Savaşı sonrasında ise şehri ve çevresini Yunanistan almıştır. Bu durum 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Anlaşması ile de tescil edilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Bulgarlar Kavala ve çevresini yeniden ele geçirmişlerse de savaş sonrasında burası Yunanistan'a verilmiştir (Sezen 2006: 292; Kiel 2002: 60-61).

¹⁰ Osmanlı döneminde Üsküp'e bağlı kaza merkezi olan şehir (Sezen 2006: 415).

¹¹ Osmanlı son dönemlerinde Rumeli eyaletine bağlı bir vilayet olan Manastır, günümüzde Makedonya Cumhuriyeti'ne bağlıdır. Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine 14-18 Kasım 1912'de Sırp kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ve şehirdeki 430 yıllık Osmanlı hâkimiyeti sona ermiştir (Sezen 2006: 350; Prifti 2003: 562).

katledilmiş ve 400'ünün ise soğuk ve açlıktan ölmüştür (McCarthy 2014: 177). Yine benzeri bir hadisede, Selanik'ten İstromca kazası ahalisinden memleketine dönmek isteyen bir miktar muhacirin de Bulgar komitacılar tarafından saldırıya uğradıkları anlaşılmaktadır (Halaçoğlu 2014: 79).

Batı Trakya'da Bulgar ordusu ve komitacılar tarafından uygulanan mezalime ilişkin 15-16 Ağustos 1913'te resmî vesikalar yayınlayan İkdam gazetesine göre Kırcaali kazasının 6 köyünde ikâmet eden toplam 570 hanede 3430'u aşkın kişi, çocuklar da dâhil olmak üzere tamamen; Eğridere kazasının Gümülcine¹²,ye göç edemeyen 11 köyünde yaşayan 1490 hane 7600 nüfus bir tek kişi bırakılmaksızın; diğer köylerde de 1970 ev yakılmış ve göç etmeyi başaramayan 1880 kişi katledilmiştir (Halaçoğlu 2014: 34-36).

Selanik'te bulunan İngiliz konsolosu Lamb'ın raporuna göre de Kilkış, Doyran ve Gevgeli havalisinde, neredeyse bütün Müslüman ileri gelenleri öldürülmüş, malları gasp edilmiş ve evleriyle tarlaları yakılmıştır. Yine Dedeagaç'ın en büyük camisinin top ateşine tutulup yakıldığı ve etrafta bilhassa caminin yakınında üst üste yığılmış Müslüman cesetlerinin olduğu belirtilmektedir (McCarthy 2014: 152, 153). Selanik yakınlarında bulunan ve 20 bin Müslüman ahalinin yaşadığı Doyran'ı işgal eden Sırp ve Bulgar askerleri yağmaya direnenleri öldürmüş, Selanik'ten ayrılmak isteyen 64 kişiyi ise yolda katletmişlerdir. Şehirde ileri gelen 59 kişi işkenceyle can vermiştir. Çevre köylerde halkın bir kısmı yakılmış, bir kısmı ise boğazlanmıştır. Urganhisar'da 90 Müslüman boğazlarından iple bağlanarak süngü ile öldürülmüştür (Alkan 2014: 366)

Sırpların düzenli ordu birlikleri ve komitacıları da, kuzey Makedonya ve Arnavutluk'ta Müslüman köylerini ve küçük kasabaları talan edip yakmışlardır. Manastır'a bağlı Kreçevo (Kruşovo) şehrinde, 36 Müslüman köyünden 19'u talan edilmiş ve tümüyle yahut bir bölümüyle yakılıp yıkılmıştır. Yoksul köylülerin elinden tarlaları, tohumlukları, hayvanları ve neleri varsa hepsi gasp edilmiştir. İlçede 600 ev yakılıp yıkılmış ve 503 erkek, 27 kadın, 25 çocuk öldürülmüştür (McCarthy 2014: 167). Sırplar özellikle Arnavut halka karşı Makedonya'da kanlı eylemler gerçekleştirmiş; 5

¹² Yunanistan'ın Trakya kesiminde eski bir Osmanlı kasabasıdır. I. Balkan Savaşı'nda Bulgarlar tarafından işgal edilen şehir, Lozan Antlaşması'ndan sonra Yunanistan'a bırakılmıştır (Kiel 1996: 268).

Aralık 1912'ye kadar Kosova'da 20.000 kadar insanı katletmiş, bu vahşetin haberi dönemin basın organlarına da yansımıştır. Priştina bölgesinde de çoğunluğu Arnavutlardan müteşekkil 5000 kişi Sırp'lar tarafından katledilmiştir (Hikmet, no. 167, 23 Teşrinisani 1328 / 6 Aralık 1912: 2; Hikmet, no. 192, 20 Kanunievvel 1328 / 2 Ocak 1913: 3).

Yunanlıların Pravişka civarındaki köylerde 7.000 kişiyi katlettiklerine dair haberler (Alkan 2014: 319), Yunanlıların Selanik'te hususiyile Türk mahallelerinde gerçekleştirdikleri vahşetler, dönemin bir Türk gazetesinde "ıblise rahmet okutacak derecede" (Hikmet, no. 157, 14 Teşrinisani 1328 / 27 Kasım 1912: 2) ifadeleri ile yer alacaktır.

Dolayısıyla Balkan Savaşlarında Yunan, Bulgar ve Sırp ordu, komita ve çeteleri, Osmanlı'nın terk ettiği bölgelerde yaşayan halka, yaptığı baskı ve zulüm dışında haksız yere canlarına son verme eyleminde de bulunmuşlardır. Müslüman ve Türk köy, kasaba ve şehirlerinde katledilen insanların sayısı on binlerle ifade edilmektedir.

1.2.2. Hırsızlık, Yağma, Irza Saldırı ve Din Değiştirmeye Zorlama

Balkan Savaşlarında işgal altındaki bölgelerde hırsızlık ve yağma gibi eylemler de yaşanmıştır. Çoğu kez silah arama bahanesiyle girilen evlerde ölüm ve ırza geçme gibi tehlikelerden korkan ahalinin mücevherleri, saatleri ve paraları gasp edilmiştir (Nivet 2011: 91). Nitekim Yunanlıların şehrin yerli Rumlarının yardımlarıyla Müslüman ve Yahudilerin evlerine "adi hırsız gibi" girerek, erkekleri evlerinden çıkardıkları ve katlettikleri ve ardından da evlerin kapılarını kırarak soydukları ifade edilmektedir (Alkan 2014: 336).

Hristiyan güçler, artık kendilerinde kalacak Selanik ve Edirne gibi yerleri yakıp yıkmaktan çok yağmalamayı tercih etmişlerdir. İşgal altındaki Müslüman ve Türk yerleşimlerinde askeri güç ve yöneticiler, Müslüman mallarının yağmalanmasına göz yummuşlar hatta talan ve yağmayı teşvik etmişlerdir. Örneğin hiç çatışma yaşanmadan teslim olmasına rağmen Selanik'in Yunanlıların eline geçmesiyle başlayan yağmalama

haftalarca devam etmiştir. Söz konusu yağmalama olaylarına şahit olan Fransız gazeteci Stephan Lauzanne, “... Yunanlılar şehre girer girmez kapalı Türk çarşısıyla Türk evlerini yağmalamaya başladılar. Fakat ondan önce bütün dindar Yenice Hristiyanları gayet neşeli bir halde yağmaya katıldılar. Türk mağazaları Türk evleri hep elden geçti. Bu yağma Cumartesi günü işgalin hemen ardından başladı. Pazar, Pazartesi... Hep devam etti. Aynı zamanda Türk evleri ateşe verilmiş yanıyordu. Çapulculukta Hristiyan zenginler fakirlerden aşağı kalmıyordu. Herkes gücünün yettiği kadarını aldı. Kimi 25 liralık, kimi 500 liralık mal almışlardı. Yağma o kadar şiddetliydi ki, Pazar günü ayin için kiliseye sadece iki kişi geldi. Şimdi Noel yortusu nedeniyle herkes günah çıkartacak olursa işi düzeltmek biraz zor olacak. Ne iç açıcı bir durum!” (Öngül, 2006: 53) şeklinde haftalarca süren yağmalamayı anlatmaktadır.

Arşiv kayıtlarında yer alan bir kayıt da, işgalin hemen ardından Yunan ordusunun gerçekleştirdiği yağma eylemini gözler önüne sermektedir. Nitekim Yunan ordusunun pek çok Osmanlı komutan ve askerinin kılıç, revolver, para ve elbiseleri almak suretiyle soyduğu, tahkir ve hatta darp ettiği zikredilmektedir. Bununla birlikte Topçu kışlasında bulunan silah ve cephanenin de Yunanlılar tarafından yağma edildiği belirtilmektedir (Genelkurmay ATASE Arşivi, BLH, 691/10, 1 Teşrinisani 1328 / 14 Kasım 1912). Selanik valiliği tarafından toplanılarak bir depoda tutulan sekiz yüz tüfeğin de, Yunan askerlerinin, silah deposunun kapısını kırarak içindeki eşyayı yağmalamalarıyla gasp edilmiştir (Genelkurmay ATASE Arşivi, BLH, 129/33, 15 Teşrinisani 1328 / 28 Kasım 1912). Yine Serez’deki Aziz Boris Kilisesi’ne dönüştürülen Eski Cami’nin halılarının, güzel süslemeli pek çok el yazmasının yağmalandığı bilinmektedir (Filov 2010: 62,63, 65, 80).

Yunan ordusunun bu yaptıklarına benzer yağmalamayı Bulgar askerleri yapmıştır. Bulgar ordusunun, Türk topraklarını işgali esnasında Keşan, İpsala, Babaeski, Selanik, Malkara ve Sofulu’da sadece 13 kişinin 395.060 kuruş değerindeki mal ve gayrimenkulünü gasp ettiği tespit edilmiştir (Halaçoğlu, 2014: 64). Çevre köy ve kasabalardan Selanik’e sığınan muhacirlerin kıymetli eşya, çiftlik ürünleri ve hayvanları, bölgedeki işgalci güçler tarafından yağmalandığı gibi muhacirlerin çoğu üzerlerindeki elbiseleri ve ceplerindeki beş on kuruşla Selanik’e gelebilmişlerdir (BOA,

BEO, 4138/310308, 11 Kanunievvel 1328 / 24 Aralık 1912). Erzak ve ekmek fiyatlarının yükseldiği Selanik'e sığınan 50 bin muhacirin iâşesine yüksek rütbeli subaylar tarafından el konulduğu da bilinmektedir.

Ustrumca'da ise, Bulgar hükümeti, şehri Bulgar komitacılarla birlikte Bulgar halkına bırakarak geri çekilmiş ve Bulgar komitacılar bütün evlere girerek, yöre halkının evlerinden son kuruşlarına kadar ne buldularsa almışlardır. Silah aramak bahanesiyle girilen evlerden yağmalanan eşyalar, yakacaklar ve gasp edilen erzak, Türk köylülerden alınan arabalarla taşınmıştır. Şehirde kalan Müslüman halkın çoğunun üstlerine örtecek örtüleri ve giyecek kıyafetleri dahi kalmamıştır. Halk en azından toplu kıymdan kurtulmuş ancak bu seferde açlıkla mücadele baş göstermiştir. Selanik ve Serez gibi şehirlerdeki çiftliklerin de büyük kısmı tahrip edilmiş, buradaki eşyalara el konulduğu gibi ziraat makineleri götürülerek hayvanlar da gasp edilmiştir (Nivet 2011: 93-94).

Selanik'in teslimi öncesinde Yunan hükümeti ile Osmanlı hükümeti arasında imzalanan protokolün aksine yağma ve talanın devam ettiğini ifade eden bir kayıta ise şu bilgilere yer verilmektedir: Antlaşmaya kadar Selanik'te kalması gereken asker ve silahlar Selanik'ten vapurlara bindirilerek başka yerlere nakledilmiş; hayvanlar ve eşyalar yağma edilmiştir. Osmanlı subayları serbest oldukları halde soyulmuşlardır. Osmanlı subaylarının evlerine ve İslam hanelerine saldırılarda bulunmaktadır. Daha önce hastane olan Fuat vapururuna Yunanlılar tarafından el konulmuş; on adet camiye Yunan bayrağı çekilerek kiliseye dönüştürülmüş; Topçu Kışlasındaki hayvanlar Yunan subayları tarafından zorla alınmıştır. Osmanlı subaylarının ceplerindeki paralar ve bellerindeki kılıçlar; hastane olarak kullanılan okulun büyük salonda bulunan pek çok eşyası Yunanlılar tarafından gasp edilmiştir (Genelkurmay ATASE Arşivi, BLH, 691/10, 2 Teşrinisani 1328 / 15 Kasım 1912, 5 Teşrinisani 1328 / 18 Kasım 1912).” Bu kayıta da görüleceği üzere Yunan hükümetinin işgali altındaki Selanik'te gasp ve yağma, resmi makamlarca yapılmakta ve bunda bir beis görülmemektedir.

Edirne'deki incelemelere yer veren Uluslararası Carnigie Soruşturma Komisyonu Raporu'nda da ifade edildiği üzere, işgalin üçüncü gününde, devriyeler her

ne kadar emirleri uygulamaya çalışmış olsalar da, yağma ve gasp başlamış ve uzunca bir süre de devam etmiştir. Özellikle asker kılığındaki hırsızlar girdikleri evleri yağmalamışlardır. Asker kılığındaki hırsızlara yönelik Bulgar askerlerinin yaklaşımı ise iki türlü gerçekleşmiştir: Bir grup Bulgar askeri, bu durumla mücadele etmeye çalışırken, diğer yandan bu gaspçılarla işbirliği yapan askerler de olmuştur (Tağmat, 2017: 221).

Bir kayda göre de Yunan askerleri ve yerli Rumlar tarafından, gündüz gözüyle çarşılarda ve özellikle tramvaylarda, geceleri ise Yahudi ve özellikle Türk mahallelerinde yapılan soygunların haddi hesabı yoktur. Soyguncular, asker ya da asker üniforması giymiş serseriler olup tehdit yoluyla her istediklerini almaktadır. Pek çok Yahudi ise, çaresizlikten evlerine herhangi bir Avrupa devleti veya Bulgar bayrağı asmıştır (Andonyan 2002: 410)

Yağma esnasında bir karışıklığa neden olmamak için Hristiyan evlerine beyaz bir haç işareti konulmuş fakat Türk evlerinin yağmalanmasının ardından Hristiyan evlere de girmeye başlayan çapulcuları Rum metropoliteninin müdahalesi durdurabilmiştir (Nivet 2011: 92). İngiliz konsolosu Lamb'in raporunda, "Bulgarların Melnik kasabesindeki Müslüman mahallelerini harap ettikleri ve aynı Radovišta'da yaptıkları gibi bölgedeki Müslüman köylerinin çoğunu yağmaladıkları (McCarthy 2014: 166) ifade edilmektedir.

Bir diğer zulüm aracı ise Müslüman ve Türk kadınlara ve kızlara yönelik ırza saldırı olaylarıdır. Üçüncü Kolordu Erkan-ı Harbiyesinin tahkikatı neticesinde, Bulgarların Cermen, Kamarlı, Sarıhızır, Samana köylerindeki Türk kadın ve kızlarını zorla kırlara götürerek tecavüz ettikleri, kadınların bu duruma dayanamayarak Arda Nehri'ne atlayarak hayatlarına son verdikleri ifade edilmiştir. Yine Selanik havalisindeki bütün köylerde, Doryan, Kılıkış, Vissoka, İstrumica, Eşekli gibi yerlerde asker ve komitacılar, kadın ve genç kızların önünde erkekleri öldürdükten sonra, bu zavallıların iffetlerini kirletmişlerdir (Alp 1990: 32).

Türklerin evlerine zorla girilmesi ve yağmalanması sonucu oluşturulan korku havası ile Edirne şehri de üç gün gibi kısa bir sürede talan edilmiştir (Yıldırım 2014: 150). Gerçekleşen talan ve yağmada, Müslüman halkın evleri ve dükkânları soyulmuştur. Ayrıca yağma edilen evlerin içinde, alınacak bir şey ve tecavüz edilecek kadın kalmadığını belirtmek amacıyla kapılarına tebeşirle haç işareti çizilmiştir (Kazancıgil 2013: 115).

Serez'de eşleri, kardeşleri, çocukları katledilen biçare Müslüman kadınların hükümet konağı karşısındaki Mülkiye İdadisi'ne kapatıldıkları ve daha sonra elli kadar Bulgar askerinin bunların iffetlerini kirlettikleri ifade edilmektedir. Bulgar kıtalarının Türk evlerine girerek kadınların ve kızların namuslarını ayaklar altına aldıklarını ve bu kadınlardan bir kısmını yanlarında götürdükleri bilinmektedir. Ayrıca Selanik bölgesinde bulunan bütün köylerde askerlerin ve komitacıların genç kızları anne babalarının önünde kirlettikleri ve Selanik'te bir evde pek çok kadının çırılçıplak halde bulunduğu ifade edilir. Yunan subaylarının da katıldığı bu mezalimde saatlerce aç bırakılan kadınlar birkaç Avrupalının devreye girmesiyle kurtulabilmişlerdir (Nivet 2011: 100-101).

Nitekim Osmanlı arşiv kayıtlarında yer alan bir kayıttta, Bulgarların zorla alarak Hristiyanlaştırdıkları İslam kızlarının arzu edilirse velilerine veya Müslümanlara teslim olunacağına ilişkin bir haber alındığı ve bunların berbat bir halde olacakları açık ise de en azından Bulgarların ellerinden kurtulmaları gerektiği bildirilmektedir. Ayrıca bu kızların Selanik'te tesis edilecek bir yetimhanede koruma altına alınmaları istenmektedir (BOA, DH.SYS, 112/23, 17 Mart 1329 / 30 Mart 1913).

Balkan müttefikleri tarafından işgal edilen Müslüman ve Türk bölgelerinde uygulanan bir diğer baskı ve zulüm aracı da din değiştirmeye zorlamadır. Özellikle ölümden ve namuslarının kirletilmesinden korkan kadınlar ve genç kızlar din değiştirme baskısına maruz bırakılmışlardır. Bu amaçla Ustrumca'da yetim kalan genç kızlar zorla Hristiyanlaştırılmıştır. Bunun ardından şehrin kumandanı ve kaymakamı tarafından Rum metropolitine tüm göçmenlerin Hristiyanlaştırılmasını emreden bir yazı gönderilmiştir. Puri istasyonundan dönen 200 Boşnak ailesi ölüm tehdidiyle kiliseye

götürülerek Hristiyan olmaya zorlanmıştır. Rahmanlı'da toplu katliam gerçekleştiren komitacılar geriye kalan Müslüman halkın Hristiyanlığı kabul etmek zorunda olduğunu ilan ettiler. 30 köyün üzerinde Müslüman ahaliye yapılan bu teklife karşı çıkılması halinde cami içinde dinamitle havaya uçurulacakları tehdidiyle karşı karşıya bırakılmışlardır (Nivet 2011: 95-96).

Bu doğrultuda Müslümanların Hristiyanlaştırılması çabaları için Batı ve Orta Rodoplarda vaftiz komiteleri oluşturulmuştur. Bulgarlarca toplu vaftiz anlamına gelen "Pokrustvane" adı verilen toplu Bulgarlaştırma hareketi çerçevesinde, bu komiteler o dönemde 150.000 civarında Müslüman'ın 'gönüllü olarak!' Hristiyanlığı kabul ettiği ve Bulgar isimleri aldığı ilan etmiştir (Turan 2006: 98). Bulgarlar, din değiştirme çerçevesinde Avradhisar, Bahçeliköy, Çınar ve Lutisa isimli yerlerde, erkek, kadın ve kızları bir araya toplayarak üzerlerindeki elbiseleri çıkarıp çırıl çıplak bir hale getirdikten sonra, dinlerini değiştirmeye zorlamışlardır. Dinini değiştirmeyenlerin öldürüleceğini bildirerek, Müslümanlara kararlarını vermeleri için dört gün zaman tanımışlardır. Bu şartlar altında Hristiyanlığı kabul etmek zorunda kalan Müslümanların çocuklarını, benliklerini unutturup Bulgarlaştırmak maksadıyla, zorla Bulgar mekteplerine yazdırmışlardır (Alp 1990: 25).

Makedonya'da Müslüman halkın sayısını azaltma politikasını takip eden Bulgarların bir köyde camiye topladıkları Müslüman erkekleri gece dağa çıkararak katlettikleri ve bunların ailelerinden gençlerini şuna buna zorla nikahlayarak ihtiyar kadınlara da zorla Hristiyanlığı kabul ettirdikleri anlaşılmaktadır (BOA, BEO, 4134/309985, 9 Kanunievvel 1328 / 22 Aralık 1912). Bulgar komitacıları da bu konuda resmi makamlardan geri kalmamışlardır. Razlık, Nevrekop ve Petriç kasabalarındaki halkı Bulgar yapmak için buralara papaz göndermişlerdir. Kabul etmeyenleri ise feci bir şekilde katletmişlerdir. Nevrekop ile Drama arasında bulunan köylerin ahalisini büyük küçük demeden, kadın ve erkek ayrımı yapmaksızın öldürmüşlerdir (Dr. Cemil 1914: 72).

Bir diğer Müslüman yerleşimi olan Rahmanlı'da da komitacılar yaptıkları katliamların ardından sağ kalan Müslümanlara, Hristiyanlığı kabul etmeleri için baskıda

bulunmuşlar, otuzdan fazla köye, istekleri kabul edilmediği takdirde, hepsini camilere kapatıp dinamitle havaya uçuracaklarına dair tehditte bulunmuşlardır. Bulgar hükümetinin siyaseti doğrultusunda, komitacılar ve eşkıya çeteleri, Türkleri zorla vaftiz ederek Hristiyanlaştırdıktan sonra, Türklerin “dini bütün Hristiyan Bulgarlar” olabilmeleri için para, dayak ve öldürme gibi cezalar ile her Pazar Hristiyan ayini yapmaya zorlamışlardır. Din değiştirme adına Müslüman halka yapılan baskılar, 18 Temmuz 1913’de Başkumandanlık Vekâleti’ne arz edilen ve Enver Paşa’nın parafını taşıyan bir rapordan da ortaya çıkmaktadır. Rapora göre; Gümülcine bölgesinden Bulgar hükümet kuvvetlerinin çekilmesi üzerine, bunların yerine Bulgar eşkıya çeteleri geçmiştir. Bu çetelerce, kiliseye dönüştürülmüş olan camilerde, Müslümanlara zorla Hristiyan ayini yaptırılmış, ayine gitmek istemeyenlerden her defası için 15 altın lira ceza alınmış ve gitmemekte ısrar edenler katledilmiştir (Alp 1990: 27).

Bulgarların bu zulümlere bakıldığında Sırpın da bundan aşağı kalmadıkları görülmektedir. 11 Ekim 1912 tarihli bir Osmanlı gazetesinde yapılan zulümlerden biri şöyle anlatılır: “Sırpın eline düşen Veysel Ağa isminde bir Müslüman, boynuna bir yular takılarak şehir içinde bir hayvan gibi dolaştırılır ve bihret-i insaniyeden hissedar olmayan yabancıların yeisle nazırken ve nefretle telakki edileceği tahkirata hedef edilir. Bu vahşiyane devir ve teşhir bittikten sonra intikam hislerini teskin edemeyen yabancı Sırp bir çare Veysel Ağa’yı canından mahrum edecek derecede döverler. Bu zavallı İslâmı kiliseye götürerek tebdil-i din eylemesini ihdâr ederler ve muhafaza-i İslâmiyede ısrar edecek olursa kilise kapısında boynu kesileceğini söylerler. Veysel Ağa’nın muvafakatını beklemeksizin üzerindeki elbiseler soyulmaya ve vaftiz için hazırlıklar icrasına başlanır. Ayin ruhani icrası için mütecavizlerden bir kaçının gönderilmiş olmasından bilistifade Veysel Ağa çırıl çıplak kiliseden firar eder, yolda tedarik edebildiği bir iki parça elbise ile Romanya’ya geçerek Köstence’ye vasıl olur.” (Tanin, no. 1467, 28 Eylül 1328 / 11 Ekim 1912: 3).

Bu örneklerin yanı sıra Selanik’te bulunan Müslüman halkın bir kısmının Yunan uyruğunu kabul etmeyerek milliyet değiştirdikleri de belirtilmektedir. Bu süreçte Alman konsolosunun kentteki tüm Müslüman uyrukluların himayesini üzerine almaya çalıştığı bilinmektedir. Fransız ve Avusturya uyruğu alan Müslümanlar (BOA, HR.SYS,

2027/21, 8 Kanunievvel 1328 / 21 Aralık 1912) Tunus, Marsilya, Belçika, Mısır ve Hindistan'a göç etme imkanlarını araştırmışlardır (Mazower 2013: 388-389). Böyle bir atmosferde Müslüman ahali dahi yaşayamazken, - sonraki bölümlerde anlatılacağı üzere - esir düşen Osmanlı askerlerinin bu düşman devletlerin elinde nasıl yaşayabildiklerini düşünmek zor olmasa gerekir.

1.3. Göçler

Balkan Savaşlarının yaşandığı 1912-1913 yılları arasında Balkan haritası büyük ölçüde yeniden çizilmiştir. Buna paralel olarak Balkan nüfus yapısında da büyük değişiklikler olmuştur. Bu değişimin gerek Balkan coğrafyasının kendi içinde gerekse Osmanlı coğrafyası için son derece önemli sosyal, siyasî ekonomik ve demografik sonuçları olmuştur (Yıldırım, 2012: 80). 1911 yılı nüfus sayımına göre Balkan coğrafyasının tamamındaki nüfusun % 51'i Müslümandı. Savaş sonunda bu nüfusun 1 milyon 445.179'u (% 62) Türkiye'ye göç etmiştir. 870.114'ü ise Balkanlarda kalmıştır. Bunlardan 313.922'si Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında (1912-1920) Türkiye'ye göç etmiştir. 1921-1926 yılları arasında da Mübadele Antlaşması ile 398.849 kişi Türkiye'ye gelmiştir. Dönemin Aşair ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umûmiyyesi Müdürü Hamdi Bey'in Meclis-i Ayan'da verdiği bilgiye göre, 93 Harbi ve sonrasında Türkiye'ye gelenlerin sayısı 854.870, Meşrutiyet ve Balkan Harbi sonrası gelenler ise 450.000 olarak ifade edilmiştir (Ağanoğlu 2001: 94-95).

Balkanlarda millî bilinçlenmenin en önemli unsurlarından birisinin din olması ve "Türk" ile "Müslüman" tabirlerinin eşdeğer olarak algılanması nedeniyle, Balkan Savaşları sonrasında Müslümanların yaşadığı toprakları işgal edenler, Türk olsun olmasın bütün Müslümanları göçe zorlamışlar ve katliama tabi tutmuşlardır (Karpas, 2010: 241).Yapılan akıl almaz baskı ve zulümler sonucunda yaşadıkları ev-bark ve mal varlıklarını geride bırakarak Osmanlı'ya sığınmak durumunda kalan Müslüman halk büyük sıkıntıları da beraberinde getirmiştir (Bıyıklıoğlu 1992: 92). Konuya ilişkin basın yayın organları ve arşivlerde pek çok kayıt bulunmaktadır (Halaçoğlu 2014: 46-47).

Balkanlarda gerek savaş sırasında gerekse savaş sonrasında ortaya çıkan katliamlar ve göçe zorlamanın, en temel gerekçesi etnik temizliktir. Yeni millî ve siyasî sınırlar içindeki nüfusun etnik ve dinî yapısı, üniter yapılarla örtüşmediğinden etnik ve dini gruplar bu sınırların dışına itilmiştir. Böylelikle Balkan coğrafyasında ayrı ayrı bölgelerde yaşayan Rumlar, Sırlar, Bulgarlar ve diğer milletler bir araya toplanmış olacaklar, nüfus yoğunluğu itibariyle diğer unsurlardan yoğun olan Müslümanların çoğunluğu bu coğrafyanın dışına itilerek azınlık durumuna düşürülmüştür (McCarthy 2014: 277).

Balkan coğrafyasından Osmanlı coğrafyasına yönelen göçlerin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında bu coğrafyada çoğunluğu Türk olan insanların yüzyıllardır yaşadıkları coğrafyalarda yaşama imkânlarının ya tamamen ya da çoğunlukla “öteki” ni dışlayan ve etnisite milliyetçiliğine dayanan devlet politikaları ile ortadan kaldırılmasıdır (Yıldırım 2012: 80).

Türklerin meskun olduğu ülkelerde yöneticiler daha homojenize bir nüfusa sahip olmak maksadıyla topraklarında yaşayan Müslümanların arazilerine el koymak, onları geçimlerinden etmek, başka yerlerden getirilen Hristiyan nüfusla aynı yerlerde yaşamaya zorlamak gibi uygulamalarla bu toplulukları göçe zorlamışlardır. Özellikle Bulgar komitacılarının Türklere yaptığı baskı, zulüm ve katliamlar yerleşik halkın göç etmesi için yeterli bir sebep teşkil etmiştir. Böylece burada hayat imkânı bulamayan insanların bir kısmı kendi istekleriyle, bir kısmı silah zoruyla, bir kısmı da ülkeler arasındaki ikili antlaşmalara dayanarak göçe tabi tutulmuşlardır. Bu durumun bir örneği olarak İstanbul Antlaşması’na ilaveten Bulgarlarla yapılan gizli bir protokolle Osmanlı sınırları içinde yaşayan Bulgarlarla, Bulgar sınırları dâhilinde yaşayan Müslümanların değiş-tokuşu sağlanması gösterilebilir (Cemal Paşa 1996: 79).

Dönemin önde gelen devlet adamlarından Enver Bey, Balkan Harbi sırasındaki göç olayını şöyle değerlendirmektedir: “...Başiboş sürünen bozguna uğramışlar ordusuna, Rumeli’nin bağlarından kopup gelen, daha perişan yüzbinlerce muhacirin, yüzbinlerce göçmenin sürüne sürüne eriye eriye akan kabilelerini de eklemeliyiz. Evet Rumeli göçüyordu. Rumeli boşalıyordu. Rumeli Türkleri akıp geliyorlardı. Rumeli’yi

asırlarca evvel alan, Rumeli’de asırlardır yaşayan son Türkler, XX. yüzyılın başlarında alevlenen bu yangının alevleri içinde sonu bilinmez geleceklere doğru akıyorlardı...” (Aydemir 1986: 322-323).

Savaşta alınan mağlubiyet sonrasında galip güçlerin göçe zorlama hadisesi, devlet eli ve komitacıların eylemlerinden cesaret alan Bulgar ve Rumların, komşu Türk köylerine ve mallarına el koyma hayaliyle baskın düzenleme şeklinde kendini göstermiştir. Nitekim göçe zorlama hadisesinde, işgale uğrayan Osmanlı sınırındaki Bulgar köylülerinin, İslam köylülerine hakaretlerle birlikte “burası artık Bulgaristan oldu, defolup gidiniz” diyerek, Türkleri tahkir ve eşyalarını gasp etmeleri etkili olmuştur. Vakıf Handal Köyü’nün komitacılarca ateşe verilmesi ve ahalisi Rum olan Cami-i Kebir ve Karapınar köyleri ahalisinin de adı geçen köye ateş açtıklarının haber alınması üzerine bölgeye kuvvet sevk edilmiştir. Bir diğer hadisede, Gelibolu civarındaki Şarköy kasabası Rumları, adı geçen köyün ahalisinin bir kısmını öldürerek ev ve mağazalarını yağmalamışlardır (Halaçoğlu 2014: 58).

Bir diğer kayıta Osmanlı Türklerinin göçe tabi tutulmaları şu şekilde ifade edilir: “Türlere gelince kadere boyun eğerler ve galipler arasındaki rekabetin bedelini öderler. Yunanlılar çok anlaşılır bir biçimde camiye dönüştürülmüş ve o anda sığınmacılarla dolu olan eski kiliselerin hemen Hristiyan ibadetine kazandırılmasını, yani eski haline getirilmesini kararlaştırmışlardı. Fakat 13 Kasım günü bir grup Bulgar milliyetçisi Aya Sofya’daki sığınmacıları kapı dışarı eder, kilisenin üzerindeki hilali kaldırır ve yerine haçı yerleştirir... yanına bir de Bulgar bayrağı asar. Öfkelenen Yunanlılar, geri kalmamak için, Türk sığınmacıları Aya Dimitrios’tan ve Aya Yorgos’tan kovarlar. Bu sığınmacılar bundan böyle kendilerini yalnızca sürgünün beklediğini anlarlar. Mütarekeden sonra Anadolu’ya gitmek üzere Selanik’ten ayrılan her gemi ortalama 2.500 muhacir taşıyacaktı.” (Veinstein 2001: 318-319).

Bulgar, Sırp, Rum ordu ve komitaları tarafından Müslüman ve Türk sivil halka düzenlenen saldırıları duyan diğer köy ve kasaba ahalisi bugüne kadar barış içerisinde yaşadığı yerleri terk ederek göç etmeye başlamışlardır. Fakat Makedonya gibi iç bölgelerde kalan Müslümanların bir taraftan limanlara ulaşabilme ümidi olmadığı gibi

diğer taraftan da artık köylerinde yaşama imkânları da kalmamıştı. Çünkü bu köyler Sırlar, Bulgarlar ve Karadağlılar tarafından ele geçirilmişlerdir. Ocak 1913'de Çatalca hattı boyunca Bulgar ordusunun saldırıları sırasında da Doğu Trakya'dan kitlesel göçler gerçekleşmiştir (Halaçoğlu 2014: 44). Dolayısıyla bu kadar baskı ve zulme rağmen şanslı sayılabilecek Müslüman ahalinin bir kısmı işgal bölgelerinden göç etme imkânı bulabilmiş, bir kısmı ise coğrafyanın iç kısımlarında yaşaması ve göç imkânına sahip olmaması nedeniyle işgal topraklarında sıkışıp kalmıştır.

Osmanlı ordusunda görev yapan Alman subayı Gustav von Hochwachter, göç eden muhacirlerin durumunu şöyle ifade eder: “Herkes kaçıyor, çoluk çocuklarıyla birlikte manda arabalarıyla uzun kabileler halinde hat boyunca veya aşağıya doğru Rodosto'ya (Tekirdağ) doğru gidiyorlar. Köyleri yakılmış... Yersiz yurtsuz yollara düşüp kargaşayı daha da artırıyorlar. Fecaat ve sefalet var her yanda; çocuklar yarı çıplak, kadınlar yalınayak çamurda yürüyor...” (Hochwachter 2012: 29).

Balkan Savaşları'na katılan Ömer Seyfettin, kendisinin de içinde bulunduğu Osmanlı birliklerinin Rumeli'ye sevinde uzun bir muhacir kafilesine rastladıklarından bahseder. Bu kafilenin kadın ve çoluk-çocuk tam beş bin ev yani neredeyse günümüzde bir kaza merkezi büyüklüğünde bir nüfusun göç ettiğinden söz eder. Osmanlı ordusunu ise, gözlerini kaybetmiş kör bir sürü gibi bocalayıp duran, ne kumandanı ne kumandası olan başıboş ve yolunu şaşırın koyun sürüsüne benzetmektedir. Selanik, Üsküp ve Manastır'ın düşman eline geçtiğinden yakınan Seyfettin, Osmanlı ordusunun kalan topraklardan geri çekildiğini ifade eder (Ömer Seyfettin 2016: 130-131).

Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında imzalanan 14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması ile Yanya, Selanik ve Girit Yunanistan'a bırakılmış, ayrıca bir madde ile Yunanistan'da kalan Türklerin durumu belirlenmiştir. Fakat bir süre sonra Yunan hükümeti ile ondan cesaret alan Makedonya Rumları oradaki Türklere baskın, katliam, yağma ve gasp girişimlerinde bulunmuşlardır (Yıldırım 2012: 81). Bu durum karşısında Türkler büyük kitleler halinde meskenlerini bırakıp göç etmiş ve onların terk ettikleri yerlere Rum ve Bulgar halk yerleşmişlerdir.

Dönemin Osmanlı basınında da göç hadisesinin gerekçeleri farklı makalelerle gündeme getirilmiştir. Alemdar gazetesinin bir haberine göre, Makedonya ve Kosova havalisinden firar etmekte olan muhacirler bölük bölük İzmir'e ulaşmaktadır. İzmir'e gelen muhacir miktarının ise 6000 civarında olduğu tahmin edilmekte olup, Selanik'ten 6000 kişilik yeni bir kafilenin hareket ettiği haber verilmektedir. Selanik'ten gelen her bir vapur 1200-1500 muhaciri taşımaktadır. Bunların büyük kısmı, üzerlerindeki elbiseden başka hiç bir şeye sahip değillerdir. Zavallılar, maruz kaldıkları feci ve zalimane uygulamalardan kurtulmak için çırıl çıplak bir halde firar etmeye mecbur kalmışlardır (Alemdar no. 144-259, 28 Kanunievvel 1328 / 10 Ocak 1913: 2).

Göç hadiselerine şahit olan Fransız gazeteci Stephane Lauzanne, "Savaş meydanından daha müthiş bir şey varsa o da çevresidir. Hendekdeki cesetler, yolların alt tarafındaki insan kafaları kadar etkilemiyor. İlk kafiye İstanbul'un 20 kilometre ötesinde rastladım. Ondan sonra ardı arkası kesilmedi. Bazı fakirler, ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar ufuktan bize doğru, kendilerini kovalayan görünmeyen güçten korkarak, şaşkın ve telaşlı kaçıyor, kaçıyorlardı. Hepsinin iki üç parça ıvır zıvrı vardı. Kimi eşyasını omzunda, kimi el arabasında taşıyor, götürüyordu. Bazısı da eski bir manda arabasına doldurmuş, sürüp gidiyordu. Hepsinin yüzünde korku izleri, hepsinin halinde şaşkınlık vardı. Köyler hemen hemen boştu..." (Lauzanne 1990: 47-48) ifadeleriyle Türklerin içler acısı durumuna şahitlik etmiştir.

Müslüman halkı göçe zorlayan en önemli sebeplerden birisi de, yerleşik halka yapılan dini baskılar olmuştur. İşgal edilen yerlerde kalan Müslüman halk, baskılarla din değiştirmeye zorlanmışlardır. Din değiştiren bir Müslüman erkek hanımından boşanmakta, ailesinden kalan mirası alamamaktadır (Ağanoğlu 2001: 85). Ayrıca yıllarca hâkim unsur olan Müslümanlar için vaftiz edilmek vicdanen dayanılamayacak bir durumdur.

Göçün bir diğer nedeni ise Balkan devletlerinin işgal ettikleri Müslümanların evlerini, tarlalarını yakmaları ve hayvanlarını telef etmesi sonucunda, buradaki halkın ekonomik olarak zor durumda kalmasıdır. Diğer taraftan katledilen Müslümanların ev,

tarla, hayvan gibi mallarına el konulduğundan bu işin devam ettirilerek katliamların sürmesi halkı korkuya sevk etmiştir. Bu da halkın göç etmesinin bir diğer nedenidir.

Dolayısıyla Balkan Savaşı'yla (1912-1913) birlikte başlayan göç hareketi, I. Dünya Savaşı arifesinde Osmanlı Devleti'ni en çok meşgul eden sorunlardan biri olmuş ve Türklerin en dramatik göç yolculukları bu savaşlar sırasında yaşanmıştır. Göçlerin gerekçesi; başta Bulgar ve Rum çetelerinin baskı, katliam ve zulümleriyle birlikte Bulgar ve Yunan devlet politikasının homojen bir toplum oluşturmak amacıyla "etnik temizlik" esasını gütmesi, ayrıca dini ve ekonomik sebeplerdir. Anadolu'ya göç için bazen tek neden yeterli olurken bazen de sayılan nedenlerin hepsi birden göç nedeni sayılmıştır (Öngül 2006: 39).

II. BÖLÜM

2. BALKAN SAVAŞLARINDA OSMANLI ESİRLERİ

Buraya kadar, Balkan Savaşlarında Müslüman Türklerin yaşadığı büyük dram, vahşet ve göç anlatılarak, savaş esirleri ile birlikte büyük fotoğrafın nasıl görüldüğüne dikkat çekilmek istenmiştir. Balkanlardaki Türklerin Osmanlı tebaası olması sebebiyle, savaş sırasındaki Osmanlı'nın kaybı bir trajedyaya olarak görülmelidir. Dolayısıyla Müslüman tebaanın yaşadığı dramın Osmanlı esir askerleri ile birlikte değerlendirilmesi önemlidir.

Balkan Savaşları sonrasında muharebe alanından çekilme veya kaçma hadiseleri yaşandığı için Osmanlı Devleti'nin kayıpları net olarak belirlenememekle birlikte Osmanlı zayıfatının yaklaşık 340.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayının 50.000'inin muharebelerde, 75.000'inin hastalıklardan öldüğü; 100.000'inin yaralı ve 115.000'inin savaş esiri olduğu tahmin edilmektedir (Beşikçi 2013: 215-218).

Balkan Savaşları sonrasında Yunanistan'da bulunan esir sayısı yaklaşık 80.000 kişidir. Bunlardan 15.000'i sağlıksız koşullar, açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle ölmüş veya kasten öldürülmüştür. 15.000'ni ise farklı milletlerden oldukları için memleketlerine gönderilmiştir. Geri kalanı ise Atina Anlaşması sonrasında memleketlerine sevk edilmişlerdir (Arslan ve Fidan 2012: 256).

Balkan Savaşları sonrası Bulgarlar tarafından esir alınan 40.000-50.000 kişinin yaklaşık yarısı hayatta kalabilmiştir. 6.000 kadarı adadaki kampta, 15.000-20.000 arası esir ırmak kıyılarında can vermişlerdir. Günde 200 kişi ölmüştür; bazıları kendilerini bekleyen yazgıları bildiklerinden kaçmaya, bir yerlere sığınmaya çalışmışlarsa da, bunları saklayanlar belirlendiğinde evleri başlarına yıkılıncasına muameleyle karşı

karşıya kalmışlar ve onlarla birlikte ölüme sürüklenmişlerdir (McCarthy 2014: 158-159).

Bulgarlar, devletlerarası hukukî kurallara, insanlık gereklerine ve savaş hukukuna aykırı olarak, esir ve yaralıları çeşitli işkencelerle şehit etmişlerdir. Arşiv kayıtlarına bakıldığında, yaşanan çeşitli hadiselerde 25–26 bin esir Osmanlı askerinin gaddarca öldürüldüğünü görmekteyiz. Ancak bazı bölgelerde şehit edilen esir askerlerin sayısı belirlenemediği için durumları meçhul olan 11-12 bin asker de mevcuttur. Böylece şehit olan ve akıbeti bilinmeyen esir askerlerin sayısı, en azından 36-38 binleri bulmaktadır (Alp 1990: 30). Buna ilave olarak Balkan Savaşları sonrasında Sırp ve Karadağ askerleri tarafından esir alınan Osmanlı askerlerinin de bulunduğunu söylemeliyiz; bunlar ise yaklaşık 10.000 civarındadır.

2.1. Literatürde ve Devletler Hukuku'nda Esir

Arapça'da 'esir' kökünden türeyen ve 'tutsak', 'savaş tutsağı' anlamında kullanılan esir kavramı (Özel 1995: 382), "savaşta düşman eline geçen kimse, kul, köle, düşkün, cariyeye, birinin veya bir durumun hükmü ve buyruğu altına girmiş (Ayverdi 2005: 875; Devellioğlu 1970: 279) anlamlarında da kullanılmaktadır. Cenevre Sözleşmesi'ne göre ise 'savaşta düşman eline geçen şahıslar' harp esiri olarak kabul ediliyordu (Kıran 1958: 14).

İslam hukukunda esirlere uygulanacak muamelelere ilişkin Hz. Muhammed devrindeki uygulamalar özelinde öldürme; karşılıksız, fidye karşılığında veya Müslümanlara okuma-yazma öğretilmesi karşılığında serbest bırakılması; esir mübadelesi ve köleleştirme gibi uygulamalara gidilmiş ve esirlere kötü muamele yapılması yasaklanmıştır. Ayrıca İslam hukukçuları, savaş esirlerinin beslenme ihtiyaçlarının esir alan devlet tarafından karşılanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Esirlerin öldürülmesi ya da köle statüsünde olmaları konusunda İslam hukukçuları devrin milletlerarası örf ve şartlarına göre tercih hakkını devlet başkanına tanımışlardır (Özel 1995: 385-387; Özel, 1996: 34-87).

Batı dünyasında esir hukuku şahıstan ziyade devlet hukuku meselesi olarak görülmüş ve ancak 19. yüzyılın sonlarından itibaren milletlerarası bazı düzenlemelere konu olmuştur. 1856 Paris Deklarasyonu ve ardından imzalanan çeşitli sözleşmelerde savaş kurallarına ilişkin düzenlemeler yapılırken savaş esirlerine yönelik muamele, 1874 Brüksel Deklarasyonu çerçevesinde on iki madde olarak ele alınmış, fakat bu deklarasyon hayata geçmemiştir. 1899 Lahey ve 1907 Lahey Konferanslarında esirlere yönelik muameleler düzenlenerek Batı'da bu anlamda ilk önemli adım atılmıştır. I. Dünya Savaşı'nda bu düzenlemenin yetersizliği nedeniyle 1929 Cenevre Sözleşmesi ile tamamlayıcı bazı tedbirler alınmış, II. Dünya Savaşı'nda da benzer problemlerin yaşanması sebebiyle 12 Ağustos 1949 Cenevre Sözleşmesi ile bu konuda en kapsamlı düzenleme hayata geçmiştir (Özel: 1995: 388).

Çalışma konumuzla ilgili olarak Balkan Savaşlarında ele geçirilen esirlerin daha önce kayıt altına alınan bütün sözleşmelere rağmen bir kısmının katledilmesi, esir hukukunun bu savaşlar sürecinde tam anlamıyla yerine getirilmediğini gözler önüne sermektedir. Troçki de esirlerin öldürülmesinin arkasında yatan psikolojiye değinerek, esirlerin öldürülmesinin basit bir hesap sonucu olduğunu ve düşmanın azalmasıyla bir tehlikenin ortadan kalkacağına düşünülüğünü ifade etmektedir. Nitekim savaşan askerler yiyecek bulamazken, esir alınan askerleri korumak ve yiyecek bulmak demek, başına iş açmak anlamına gelmektedir. Askerler arasında okumuş ve cesur olanlar hiç esir öldürmemişler; hâlbuki korkaklar, savaşırken duydukları korkunun öcünü bu silahsız adamlardan almışlardır (Troçki, 2012: 167).

2.2. Esirlere Yönelik Çözüm Arayışları: Anlaşma Maddelerinde Esirler

2.2.1. Londra Barışı

Balkan Savaşlarında ortaya çıkan bunalımı çözmek ve barışı sağlamak amacıyla 17 Aralık 1912'de Londra'da devletlerarası büyükelçiler konferansı gerçekleştirildi. Bu konferansın iki konu başlığı vardı: Bunlardan ilki Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasındaki sınırı ve barış esaslarını belirlemek; ikincisi ise, Osmanlı Devleti'nden alınan

toprakların Balkan devletleri arasında paylaşılmasından doğan ve bu nedenle büyük devletleri karşı karşıya getiren anlaşmazlığı çözmekti (Ahbab 2001: 116).

30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra ön barışına göre Sırbistan'a Kuzey ve Orta Makedonya verildi. Anlaşmaya göre;

1. Türkiye ile Balkan devletleri arasında ebedi barış olacak,
2. Türkiye, Midye-Enez direk çizgisinin batısındaki toprakları müttefiklere bırakacak ve bu sınır uluslararası bir komisyon tarafından belirlenecek,
3. Arnavutluk sınırı ve Arnavutluk ile ilgili diğer problemler büyük devletlerin kararına bırakılacak,
4. Türkiye, Girit adasını Müttefiklere bırakacak,
5. Ege adaları konusunda karar büyük devletlere bırakılacak,
6. Mali problemler Paris'te toplanan uluslararası komisyona bırakılacak,
7. Savaş esirleri, adli sorunlar, vatandaşlık ve ticaret sorunları ayrıca antlaşmalarla çözülecek,
8. Anlaşma mümkün olduğu kadar çabuk onaylanacak (Hayta, 2008: 61).

Bu anlaşmanın 7. maddesi çerçevesinde savaş esirleri sorununun, savaşa taraf ülkeler arasında imzalanacak antlaşmalarla çözüme kavuşturulacağı ilkesi benimsenmiştir.

2.2.2. Bulgaristan ile Yapılan İstanbul Antlaşması

Bulgaristan ile yapılan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nın, esirlere ilişkin maddesi 5. maddedir. Bu maddeye göre esirlerin, antlaşmanın imzalanmasının ardından 1 ay içerisinde veya daha erken bir sürede iade edilmelerine ve esir masraflarının bu müddet zarfında esir tutuldukları devletin hükümetlerince karşılanması karara bağlanmıştır. Mübadele, taraflarca kesin bir surette tayin edilen komiserler aracılığıyla yerine getirilecektir. Ayrıca zabıt (subay) maaşlarının görev yaptıkları hükümet tarafından karşılanması uygun görülmüştür (Elmas, 2013: 46).

İstanbul Anlaşması'na, nüfus mübadelesi fikrini ilk kez açık bir şekilde ifade eden bir protokol da eklenmiştir. Anlaşmaya göre, her iki taraftaki Bulgar ve Müslüman ahalinin ve bir de onların -bütün ortak sınır boyunca nihayet 15 kilometrelik bir mıntika dâhilindeki- emlakının isteğe bağlı ve karşılıklı olarak mübadelesini kolaylaştırma hususunda iki hükümet nezdinde uzlaşmaya varılmıştır. Savaş esirleri ve rehinelere bir aya kadar özel olarak her iki tarafın atadığı komiserler aracılığıyla mübadelesi, genel af, uyrukluk konuları da bu antlaşmayla hükme bağlanmıştır. Genişleyen Bulgaristan'ın, Osmanlı İmparatorluğu'nun Edirne vilayetinden Kırcaali, Mestanlı, Darıdere, Koşukavak gibi yoğun Türk nüfusunun yaşadığı bölgelere egemen olması üzerine, buradaki Türklerin Bulgar vatandaşı olacakları, ama isterlerse, dört yıl içinde Osmanlı vatandaşlığını seçebilecekleri de belirtilmiştir (Özgür, 2008: 84, 88).

2.2.3. Yunanistan İle Yapılan Atina Antlaşması

Balkan Savaşlarını sonlandıran anlaşmalardan biri olan ve 14 Kasım 1913'te Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Atina Antlaşması gereği; esirler meselesinde subaylara ait tazminatın Osmanlı Hükümeti tarafından ödenmesine, neferlere ait tazminat meselesinin ise Lahey Mahkemesi'ne taşınmasına karar verilmiştir. Neferlere ait masrafların ise esir alan hükümet uhdesinde olduğu kararlaştırılmıştır (Tanin, no. 1756, 1 Teşrinisani 1328 / 14 Kasım 1912: 1). Ancak Yunan hükümeti anlaşma maddelerine riayet etmemiş ve Osmanlı askerlerini Selanik'te açlığa mahkûm etmiştir.

Antlaşmanın, “Muâhede-i hâzırdan evvelki vekâyi-i siyâsiyyeden methaldâr bulunan bilcümle eşhâs hakkında tarafeyn-i akideynce tam ma'nâsile aff-ı umumî bahş olunmuştur. Binâenaleyh muhârebe ile her ne sûretle olursa olsun taalluk ve münâsebeti olan ef'âlden dolayı hiçbir kimse şahsı veya emvâli veyâhut hukûkundan istifâdesi itibariyle takip veya ta'zip edilemeyecek ve bu gibi ef'âle mübtenî olarak cihet-i adliyeden sâdır olan bütün mahkûmiyet kararları ve cihet-i idârece ittihâz olunan tedâbîr bilfiil hükümden sâkit olacaktır.” şeklindeki 3. maddesi anlaşma öncesinde çıkan siyasi olaylar nedeniyle alıkonulan kişilerden her iki taraf mensubuna da siyasi af getirmektedir. Bu madde ile yakından ilgili olan diğer bir madde ise Atina

Antlaşmasının 8. Maddesidir: “Üserâ-yı harbiye ile askerliğe veya huzur ve asayiş-i umûmiye ait tedâbir icâbâtıyla tevfiik olunmuş olan diğeri bi’l-cümle eşhâs muâhede-i hâzıranın imzasından itibaren bir ay müddet zarfında veya mümkün ise daha evvel mübâdele kılınacaktır. İşbu mübâdele tarafeynce suret-i mahsusada tayin olunan komiserler mârifetiyle icrâ olunacaktır. Üserâ-yı harbiyeye müteallik olarak tarafeyn-i akideynce mütekâbilen vâki olacak metâlib akdolunacak bir tahkimnâmeye tevfiikan Lahey’de hakeme havale kılınacaktır. Maamâfih hükümet-i Yunaniyece tediye olunan zabıtân maaşâtı zabıtân-ı mumâileyhimin mensûb oldukları hükümet canibinde tesviye edilecektir.” şeklinde kaleme alınan bu maddeye göre savaş esirleri ya da askerlik ve genel asayişe yönelik tedbirler nedeniyle tutuklanmış olan kişiler antlaşmanın imzalanmasından itibaren bir ay içerisinde ya da mümkünse daha kısa sürede mübadele kılınacaklardır. Esir ya da tutuklulara müdahalesi taraflar arasından seçilen komiserler aracılığı ve marifetiyle yapılacaktır. Savaş esirlerine dair taraflardan gelecek istekler akd olunacak bir tahkimname ile Lahey’deki mahkemeye havale edilecektir (Elmas 2013: 67).

2.2.4. Sırlarla Yapılan İstanbul Antlaşması

Balkan Savaşları sonrası, 13 Mart 1914’te İstanbul’da, Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında yapılan antlaşma ile diğeri konularla birlikte esir ve rehine durumu da ele alınmıştır. Bununla birlikte Sırbistan’a terk edilen topraklarda yaşayanların vatandaşlık tercihleri ve terk edilen arazinin sahiplerinin haklarının korunması, işgalden evvel kirada olan arazilerin durumları, terk edilen topraklarda yaşayan Müslümanlara da diğeri din mensuplarına uygulanacak hukukun geçerli olacağı konularda mutabakata varılmıştır. Sırbistan hükümeti, metrûk araziden olup, hâlâ Osmanlı ülkesinde ikâmet etmekte olanlar için tercih hakkı teklif etmişti. Bâbiâli bu teklifi kabul etmiş ve nihayet antlaşma kabul edilmiştir. Alınan kararlara rağmen, terk edilen arazideki Müslüman ahalisinden olup, Osmanlı mülkünde ikamet edenler, Osmanlı tabiiyetinde kalacaklardır. Terk edilen arazinin gayrimüslim ahalisi, Sırp tebaasına girmek istedikleri takdirde, özel kanuni hükümler çerçevesinde Bâbiâli’den kolaylık görecektir (Ahabab 2001: 118).

2.3. I. ve II. Balkan Savaşı'nda Esirler

2.3.1. Yunan Ordusunda Osmanlı Esirleri

Balkan Savaşlarının akabinde Yunan ordusu tarafından esir alınan Osmanlı asker ve subaylarının kaldıkları kamplar, kamplardaki esir sayısı ve sevk edilen esir sayısına ilişkin raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlar doğrultusunda Osmanlı askerlerinin kaldıkları kampların şunlar olduğunu görüyoruz: Golos, Larissa (Yenişehir), Kardıçe, Tırnavos (Tırnova), Trikkala (Tırhala), Almiros (Ermiye), Korfu, Rafta, Misolongi, İstanköy, Narda, Ayamavra, Yanya, Patras, Pargos, Nafpaktos, Korint, Pulos (Navarin), Kalamata, Monemvasia, Nauplia, Argos, Tripolis, Yoru, İzra, Makronis, Khalkis (Ağriboz), Senilira, Almiye, Eppa. Bu esir kamplarının dışında esir sayısı az olan kamplar da bulunmaktaydı. Bunlar cetvellerde “mahall-i muhtelif” şeklinde geçmekte olup bu şekilde 30'dan fazla kamp vardır (Arslan ve Fidan 2012: 256).

31 Mart 1913 tarihinde hazırlanan bir rapora göre Yunanistan'da bulunan esir sayısı 80.000 kişidir. Bunlardan 10.000'i sağlıksız koşullar, açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle ölmüş veya kasten öldürülmüştür. 15.000'i ise farklı milletlerden oldukları için memleketlerine gönderilmiştir. Bu tarihten sonra Yunanistan'da bulunan Osmanlı harp esiri 55.000 civarındadır. 2 Temmuz 1913 tarihli raporda ise hayatını kaybeden esir sayısı 15.000 olarak gösterilmektedir (Arslan ve Fidan 2012: 256).

Yanya müdafaasında bulunan Vehip Bey, Yanya'da Yunanlılara esir düşmüştür. Vehip Bey'in esaret hayatı dokuz ay sürmüş ve burada yaşadıklarını kaleme alarak Yunanlılarla ilgili “*Hilâle karşı adavetleri o kadar büyüktür ki, icra-yı mezalimde hukuk-ı düvel, hukuk-ı ecanibiyeyi zerre kadar hatıra ve hayale getirmezler*” sözleriyle Müslümanlara olan düşmanlıklarını ifade etmiş ve Yunanlıların esir Osmanlı askerlerinden “*hilâlin rehberi*” olarak gördükleri tabur imamlarını mahvetmeye çalıştıklarını, onlara yiyecek bile vermediklerini belirtmiştir. Yunanlılar tabur imamlarını kışlaya hapsettikleri gibi onları “hakk-ı hava-yı teneffüsten bile mahrum ederek” öldürmeye çalışmışlardır (Zeyrek 2012: 40).

8 Kasım 1912’de Selanik’te toplanan Yunan ve Türk ordularının temsilcileri arasında yapılan görüşmelerin sonunda imzalanan protokolün 2. maddesinde, “*Osmanlı askerleri kısmen Karaburun, kısmen Topçular kışlasında yerleştirilecek, bunların iâşesi, Selanik yönetiminin bütçesinden ve belediyenin ek yardımından sağlanacaktır.*” ve özellikle 12. maddesinde, “*Osmanlı subayları da, erleri de savaş esiri sayılmayacaktır.*” (Genelkurmay ATASE Arşivi, BLH , 224/135, 28 Teşrinievvel 1328 / 10 Kasım 1912; Alemdar, no. 159-94, 2 Teşrinisani 1328 / 15 Kasım 1912: 2; Andonyan 2002: 406-407) hükümleri dikkate alınmayarak Osmanlı esirlerine kötü muamelede bulunulmuştur.

Bunu destekleyen bir diğer kayıтта, Selanik kumandanı Tahsin Paşa ile Yunan kumandanı arasında imzalanan protokole Yunanlıların uymayarak Osmanlı askerlerini vatan topraklarına göndermek yerine Yunanistan’a götürmek istedikleri bildirilmiştir. Hariciye Nezareti’nden yazılan cevabî yazıda ise gerekli siyasî girişimlerin yapılarak imzalanan protokol hükümlerine uyulması talep edilmiştir (BOA, BEO, 4117/308704, 12 Teşrinisani 1328 / 25 Kasım 1912; BOA, HR.SYS, 1970/4, 26 Şubat 1328 / 11 Mart 1913).

Dolayısıyla bu ve benzeri şartların çoğu kâğıt üzerinde kalmıştır. Özellikle Müslümanların ve Musevilerin can ve mal güvenliği sağlanmamıştır. Yunan askerleri 9 Kasım 1912’de savaşmadan galip bir şekilde Selanik’e girmiştir. 470 yıllık Osmanlı hâkimiyetinin ardından ilk defa bir Yunan ordusu, tarihi Türk şehri olan Selanik’e girmiştir (Andonyan 2002: 403).

Selanik’in işgali sonrasında Yunanlılar Selanik’te 25.000 Osmanlı askeri ve 1000 subayı esir almışlardır. Ayrıca 70 top, 15.000 tüfek, 2000 at, cephaneliklerde bulunan cephaneleri ve savaş malzemelerini ele geçirmişlerdir (Andonyan 2002: 419). İşgal sonrasında Osmanlı askerlerinin üzerlerini aramak bahanesiyle para, saat ve elbiselerine kadar değerli değersiz eşyaları; ayrıca askere ait hayvanların bir kısmı da yine Yunan askerleri tarafından gasbedilmiştir. Bunun yanında Osmanlı askerlerinin Yunan bayrağını öpmeye zorlandıkları da vakiadır (Alkan 2014: 327, 336).

Türk esirlerinin, teslim şartlarına rağmen şehrin her yanında ve sevkleri sırasında sadece Yunan askerlerinden değil, Rum halkı tarafından da hakarete ve şiddete maruz kaldıkları bilinmektedir. Fransız Albay Foulon'un raporunda ise, emrindeki 2000 jandarmanın harp esiri sayıldığı ve üzerlerinde bulunan değerli eşyaların soyulduğundan söz edilmektedir (Andonyan 2002: 409).

İşgal sonrasında imzalanan protokolde jandarmanın silahlarını bulundurabilecekleri ve yeni bir karara kadar görevlerine devam edebilecekleri belirtilmesine rağmen harp esiri muamelesi gördükleri bildirilmektedir. Ayrıca jandarmaların eşyalarının gasbedilmesine engel olunmadığı ve birçok askerin açlıktan telef olduğu da yine kayıtlara geçmiştir (BOA, BEO, 4124/309297, 4 Kanunievvel 1328 / 17 Aralık 1912).

Askerin mühimmatının sağlanamaması ve cephanenin plansız kullanımı Selanik savunmasında pek çok Osmanlı askerinin çabalarını boşa çıkarmış ve 25 bin civarında askeri olan Selanik'te 6.000 asker, silahlarıyla birlikte Yunanistan'a esir olarak götürülmüştür (Alkan 2014: 255-256).

İşgal sırasında Selanik Mesalih-i Ecnebiye Müdürü Şarl Kara Bober Efendi de Yunanlılar tarafından harp esiri olarak tutuklanmış ve Yunanistan'a gönderilmiştir. Bu durumun Osmanlı kumandanı ile Prens Kostantin arasında imzalanan protokol hükümlerine aykırı olduğundan bahisle ilgili şahsın iadesi istenmiş (BOA, BEO, 4123/309220, 1 Kanunievvel 1328 / 2 Aralık 1912) ve Yunan hükümeti tarafından bir süre sonra serbest bırakıldığı, Atina'daki Almanya elçisi tarafından bildirilmiştir (BOA, BEO, 4123/309220, 13 Kanunisani 1328 / 26 Ocak 1913).

Nitekim yaklaşık bir ay kadar Yunanistan'da gözaltında kaldığı anlaşılan Selanik Mesalih-i Ecnebiye Müdürü Şarl Kara Bober Efendi, işgalden hemen sonra şahsi emniyeti gerekçe gösterilerek yarım saat içerisinde zorla Yunanistan'a gönderildiğini, 3 gece tutuklu olarak tutulduğunu, daha sonra nakledildiği otelde polis gözetiminde dışarı çıkmasına dahi izin verilmediğini bildirmiştir. Tutuklu olmasının asıl nedeninin ise güya Yunan hükümetinin aleyhinde hareket etmesi olduğunu ifade etmektedir. Ancak

amacının protokol hükümlerine uyulmasını temin etmek, Osmanlı subaylarını sokaklarda tahkir ettirmemek, Osmanlı askerlerini aç bıraktırmamak olduğunu belirterek, bir Osmanlı olarak tutukluluğunun senelerce devam edeceğini bilse de hak yerini buluncaya kadar böyle davranacağını ifade etmiştir. Müdürün şu ifadesi ise, işgaller sonrasında hiç bir kanunun yürürlükte olmadığı en güzel delildir: “Kanunun carî olmadığı memleketlerde onun yerini muamelat-ı indiyeye tutar” (BOA, BEO, 4123/309220, 19 Teşrinisani 1328 / 2 Aralık 1912).

Balkan Harbi’nde Balkan ittifakı ordularında savaşa katılan Müslüman unsurların da esir edildiği görülmektedir. Yunanlılar tarafından esir edilip Selanik’ten İstanbul’a gönderilen Bulgar ordusuna mensup yirmi iki Müslüman esir buna örnek gösterilebilir (Genelkurmay ATASE Arşivi, BLH, 259/292, 12 Ağustos 1329 / 25 Ağustos 1913). Bu durum savaş sonrasında Bulgar-Yunan hükümetleri arasında görülen rekabetin de bir yansıması olarak görülebilir.

Selanik’in işgali sonrasında Selanik Sıhhiye Müfettişi Selami Paşa tarafından, Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Hastahanesi olarak kabul edilen Selanik limanındaki Fuad Vapurunu’nun işgal kumandanlığı tarafından hastahane olarak kabul edilmemesi nedeniyle, adı geçen vapurda alıkonulan yüzyirmi neferin beş günden beri aç bırakıldıkları belirtilmiş ve Harbiye Nezâreti tarafından verilen cevabî yazıda acilen gerekenin yapılması talep edilmiştir (BOA, BEO, 4113/308438, 3 Teşrinisani 1328 / 16 Kasım 1912).

Arşiv kayıtlarında, Selanik’te esir edilen 14. Fırka askerlerinin isimleri verilerek bu askerlerin Yunanistan’ın hangi bölgesinde esir tutulduklarının bilinmediği ifade edilmektedir. Bu askerlerin isimleri şöyledir:

Tablo 2.1: Esir 14. Fırka askerleri

Memleketi	İsmi
İzmir sancağında Nif karyesi	Abdullah oğlu Ali
Dersaadet sancağında Bostan Ali Mahallesi	Eşref oğlu Ali
Denizli sancağında Buldan kazasının Arap İlyas Mahallesi	Mustafa oğlu Habib
İzmir sancağında Bornova nâhiyesinin Şimenli Mahallesi	Ali oğlu Hasan
Akhisar sancağında Gürcü Mahallesi	İbrahim oğlu Mehmet
Senice sancağında Kulak karyesi	Kuyu oğlu Turku
Şam vilayetinde Der'a kasabası	Hasan oğlu Halit
Akhisar kazasında Körük nahiyesinde Kabakçı karyesi	Abdullah oğlu Tevfik
Akhisar kazasında Körük nahiyesinde Çoban Hasan karyesi	Habil oğlu Bekir
Taşlıca kazasında Düşmanek karyesi	Hamit oğlu Osman
Uşak sancağında Yancaş karyesi	Ayan oğlu İbrahim Bin Muhammed
Uşak sancağında Karabenli karyesi	Osman oğlu Yusuf
Uşak sancağında Paşalar karyesi	Ali oğlu Ali
Gediz kazasında Civargürlük karyesi	Topal Mehmet oğlu Hasan
Gediz kazasında Civargürlük karyesi	Mustafa oğlu Ömer
Kula kazasında Sandal karyesi	Mehmet oğlu Hasan
Akhisar kazasında Abaca karyesi	Mehmet Ali oğlu Mustafa
Menteşe sancağında Demirci kazasında Hırkalı karyesi	Mustafa oğlu Ahmet
Kütahya sancağında Uşak kazasında Mallu karyesi	Bekir oğlu Kamil
Kütahya sancağında Uşak kazasında Pınarbaşı karyesi	Hüseyin oğlu Mustafa
Kütahya sancağında Uşak kazasında Tatar karyesinde	Halil oğlu Süleyman
Kütahya sancağında Uşak kazasında Paşalar karyesi	Ahmet oğlu Süleyman
Kütahya sancağında Uşak kazasında Savanlı karyesi	Mehmet Çavuş oğlu Ali Ziya
Kütahya sancağında Simav kazasında Kalkan karyesi	Koca Ahmet oğlu Ali
Kütahya sancağında Uşak kazasında Koyoğlu karyesi	Hüseyin oğlu Hüseyin
Serez sancağında Menlik kazası	Mustafa oğlu Eyüp onbaşı
Kütahya sancağında Uşak kazasında Paşalar karyesi	Hüseyin oğlu Veli

Kaynak: (Kızılay Arşivi, 278/321 18 Haziran 1329 / 1 Temmuz 1913; Kızılay Arşivi, 226/287, 22 Kanunisani 1328 / 4 Şubat 1913).

Yine Jandarma Müfettişi Kaymakam Fulon Bey tarafından Jandarma Genel Müfettişi Buman Paşa'ya gönderilen bir yazıda Selanik'te Bulgar ve Yunanlılar tarafından imzalanan anlaşmaya muhalif olarak iki bin nefere ulaşan Osmanlı jandarmalarına günlük bin ile bin beş yüz arasında tayın ekmeği verilip bazı günler verilmediği; dört yüz Osmanlı subayıyla Rumeli jandarma kumandanının çete oluşturacakları gerekçesiyle Yunanistan'a gönderildiği ve Osmanlı askerlerine yapılan benzer muamelelerden bahsedilmiştir (BOA, BEO, 4127/309516, 11 Kanunievvel 1328 / 24 Aralık 1912; BOA, BEO, 4127/309516, 3 Şubat 1328 / 16 Şubat 1913; BOA, BEO, 4134/309985, 31 Kanunievvel 1328 / 13 Ocak 1913; Genelkurmay ATASE Arşivi, BLH, 129/33, 7 Kanunievvel 1328 / 20 Aralık 1912; BOA, HR.SYS, 1970/3, 2 Kanunievvel 1328 / 15 Aralık 1912). Ayrıca, Yunanlıların Selanik'teki Osmanlı

subaylarından yaklaşık üç yüz kadarını esir olarak Yunanistan'a göndermesi de Jandarma Müfettişi Fulon Bey ve İngiliz konsolosu tarafından protesto edilmiştir.¹³

11 Ocak 1913 tarihli Harbiye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda Selanik'te iki yüz yetmiş askerden fazla Osmanlı esirinin olduğu ve bunların "Sedes" mevkiinde çalıştırıldıkları bildirilmektedir. Bu esirlerin bir kısmının Yunan kralının burayı ziyareti esnasında memleketlerine gitmelerine müsaade edildiği cihetle pek az kalmış oldukları ve kalan esir askerlerin kışlık kaput ihtiyaçları varsa, bunların Selanik Almanya konsolosunun emri ile satın alınacağı bildirilmektedir. Osmanlı Hükümetine sevk edilen yazıda Selanik'te bulunan Osmanlı askerlerinin çıplak bulunması nedeniyle İstanbul'dan kaput alınması uygun olmayacağından gereken kaputların Selanik'ten tedarik edilmesi uygun görülmüştür (BOA, BEO, 4132/309895, 29 Kanunievvel 1328 / 11 Ocak 1913).

Yunan hükümetinin Osmanlı esirlerine reva gördüğü mezalim ve kötü muameleye ilişkin bir diğer yazıda; askerlerin aç ve kısmen çıplak olarak uzun yürüyüşler yaptırılarak dörtte bir ve beşte bir derecesinde ölümlere sebebiyet verildiğine dair gerek Yanya kumandanı Esad Paşa'nın gerekse mıntıka kumandanları erkân-ı harbiye binbaşlarından Hasan Tosun Behiç ve Bahaeddin Ali Fuad Beyler tarafından verilen raporlarla, Bulgar hükümetinin vahşiyane mezalim ve harekatına dair müretteb fırka kumandanı Miralay Nuri Bey'le dokuzuncu kolordu sertabip muavinliğinden ve alay müftüsü Rıfat Efendi ile topçu kolağası Ali Efendiler tarafından verilen bilgiler aktarılmaktadır (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 4/9, 16 Kanunievvel 1329 / 29 Aralık 1913).

Bir diğer kayıta ise, Yunanistan'da esir olan Osmanlı askerlerine asla iyi bakılmayıp bunlar yalın ayak, elbisesiz ve çamaşırsız bırakıldıkları; yemeklere güvenmedikleri ve yemek verilmediğinden içlerinde aç kalanlar olduğu bildirilmektedir. Ayrıca kalacakları kışlalarda kapasitenin iki misli ve hatta daha fazlası derecesinde iskan edildikleri; yırtık çadırlara yerleştirildikleri; hastaların tıbbi tedaviden mahrum kaldıkları veya sıhhi temizliği olmayan liman çadırları içinde yatırıldıkları; sınırlı doktor ve hasta bakıcılar elinde ve onların keyfine terk edildikleri ve bütün bu kötü

¹³ Bir diğer Osmanlı arşivi belgesinde ise bu sayının 504'ü bulunduğu belirtilmektedir. Bkz. (BOA, BEO, 4124/309297, 5 Kanunievvel 1328 / 18 Aralık 1912).

muamelenin sonucu olarak esirler arasında yayılan salgın hastalıktan toplam esir sayısının beşte biri oranında vefat edenler olduğu bilgisine yer verilmiştir (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 33/8, 9 Teşrinievvel 1329 / 22 Ekim 1913).

Fransız yazar Henry Nivet tarafından kaleme alınan; “...Üç gün sonra, çeşitli savaşlarda esir edilen ve sayıları tahminen on bin olan külliyetli Türk askerleri Serez’e getirildiler. Bunların sırtlarında elbise adına, beyaz bir gömlekle bir dondan başka bir şey yoktu. Zavallılar bir gece hükümet konağında yatırıldılar ve ertesi gün belirlenen bölgelere gönderilmek bahanesiyle şehirden çıkarıldılar. Fakat biçare esirlerin hepsi Serez yakınlarında öldürüldüler. Bunlar onar veya on beşer kişilik gruplar halinde bağlandıktan sonra öldürülmüşlerdi. Bu korkunç kıyımın yapıldığı sırada, Serez’deki tedhişçi Bulgar kuvveti 18 taburdu. Bundan başka şehrin Rum ahalisini korumak için Selanik’ten gelen bir alay Yunan süvarisi vardı. Bu alay toplu kıyım katılmaksızın sadece seyirci kaldı” (Nivet 2011: 112) satırları ise Yunanlıların, esirlerin yaşelerini temin etmek meşakkatinden kurtulmak amacıyla esirleri öldürdüklerini ifade etmektedir.

Yunanlıların Osmanlı askerlerini esir olarak bulundurdukları yerlerden birisi de 1864’te diğer adalarla birlikte Yunanistan’a bırakılan Korfu Adası’dır (Bostan 2002: 202). Buna ilişkin bir kayıta, Korfu’da bulunan 5.000 civarında savaş esirinin kale altında tutuklu ve yeterli yiyecek ve içecekten mahrum bırakıldıkları bildirilmektedir. Esirlerden birçoğunun hasta oldukları; Bahr-i Ahmer vapuruyla daha sonra Korfu’ya uğrayan Mısır Hilal-i Ahmer heyeti tarafından ifade olunmuştur (BOA, BEO, 4197/314701, 3 Temmuz 1329 / 16 Temmuz 1913). Her ne kadar Yunan hükümeti tarafından esirlerin her türlü ihtiyaçlarının görüldüğü ve hiçbir sıkıntı yaşamadıklarına dair beyanatta bulunulmuşsa da, asıl durumları sorulan esirlerin ifadelerine cevabi yazıda yer verilmeyerek iddiaların üzeri örtülmeye çalışılmıştır (BOA, BEO, 4207/315489, 10 Ağustos 1329 / 23 Ağustos 1913; BOA, BEO, 4214/316016, 5 Eylül 1329 / 18 Eylül 1913).

Nitekim Korfu’da savaş esiri olan 17. süvari kaymakamı Abdurrahman Bey’in raporu buradaki esirlerin durumunu gözler önüne sermektedir. Raporunda, harbin

başlarında Preveze'nin elden çıkmasıyla 4000 Türk esirin ve kendisinin (19 Mart 1913'de) Yunanlılar tarafından Korfu'ya getirildiğini, burada altı ay zarfında esirlerden günde 10-15 neferin vefatına şahit olduğunu belirtir. 6 Mart'tan raporu yazdığı tarihe kadar bu esir askerlerden 572 nefer, sağlık şartlarının kötü durumundan dolayı mahrumiyet içinde hayatını kaybetmiştir. Yunan hükümeti imza etmiş olduğu Cenevre Sözleşmesi gereğince Türk esirlerine iskan, iâşe ve giyecek karşılama konusunda kendi askeri gibi muamele etmek zorundaysa da, sözleşme hükümlerini kağıt üzerinde sayıp, hiçbirini yapmamıştır. Günden güne miktarı artan ölümleri azaltmak ve askerin sağlığına bakmak için buradaki esir Türk subaylardan tayin ettiğini söyleyen Abdurrahman Bey, aylık subaylar tarafından verilen meblağ ile hasta bakıcılarına da ücret verildiğinden bu sıralarda ölümlerin biraz azaldığını anlatır. Ölümlerin sayısını azaltmak ve askere bakılması için Yunan kumandanına birçok kere müracaat ettiğini, ancak kumandanın kendisini dikkate almadığını not eder. Hatta bu durumu Venizelos'a da bildirdiğini, Venizelos'un da Korfu jadarma dairesi aracılığıyla tahkikat ettireceği bilgisini paylaşan Abdurrahman Bey, buradaki esir Türk askerlerinin çıplak yalın ayak ve çamaşırsız bir halde olduğunu, erzakların yeterince tedarik edilememesi nedeniyle kötü halin iki kat olduğunu paylaşır. Bu yüzden diğer mevkilerde olan Türk esirlerden ölenlerin gerçek sayısından haberdar olamadıklarını, ancak özel istihbaratı ile maalesef sayının korkunç sayıya ulaştığından haberdar olduğunu aktaran Abdurrahman Bey, kış mevsiminde durumun daha da vahim bir hal alacağından endişelenmektedir (BOA, BEO, 4220/316500, 24 Eylül 1329 / 7 Ekim 1913; BOA, HR.SYS, 2011/1, 12 Eylül 1329 / 25 Eylül 1913). Raporda da görüleceği üzere, Yunanlılar tarafından Korfu'ya getirilen 4.000 esirden pek çoğu (6 ay içerisinde en az 1800 asker) şehit olmuştur. Yunanlılar, Cenevre Anlaşması hükümleri gereği yapmaları gereken esirlere iskân, iâşe ve giyinme konularında kağıt üzerindeki hiçbir sözünü tutmamıştır. Kışın da yaklaştığı söz konusu dönemde pek çok asker hastalık, açlık ve ölümlerle mücadele etmekteydi.

Erkan-ı harbiye binbaşı Ali Fuad Bey'in Galos bölgesinden gönderdiği bir yazıda, 550 kadar savaş esirinin vefat ettiği bilgisi verilmekte, Yunan savaş bakanlığının verdiği cetvelde Galos'ta 1426 esir mevcut gösterildiği halde 21 Eylül 1913 tarihinde Galos'ta 680 kişinin mevcut olduğu ifade edildiğinden eksik olan 746 esirin muhtemelen öldükleri tahmin edilmekteydi. Nitekim yazıda, esir tutulan askerlerin

bulunduğu kışlalarda yeteri kadar temizliğin mevcut olmadığı ve Yunan subayları tarafından emir ve kumandanın düzenli yürütülmediği belirtilmektedir. Askere yeterli derecede yemek verilemediği; hemen hiç çamaşır, elbise ve ayakkabı verilmediği; memleketinden para getiremeyen askerin ayakları çıplak, bacaklarında bir don veya eski pantolon ve üstünde eski bir kaputla acınacak bir halde olduğu; yiyecek dışında özel hayatları için gereken sabun, tütün ve saire gibi şeyler de verilmediği aktarılmaktadır. Askerlerin bir kısmının 10-11 aydan beri, diğer kısmının da 5-6 aydan beri genellikle kışladan dışarı çıkarılmayıp ancak kışlaların içindeki dar meydanlıklarda gezinmelerine müsaade edildiği ve bu uzun müddet zarfında hareketten mahrum kalarak bazılarının “anemik” hastalığına yakalandıkları bildirilmektedir. Askerler gerek tahta döşemeli gerekse asfalt ve taş döşemeli kışlalarda doğrudan doğruya serilmiş yenilikler üzerinde yatıyor ve bu durum büsbütün merhamet edilmesi gereken bir husustur. Kışlalarda Osmanlı askerlerine ait hasta koşullarının fena durumda olduğu; Anadolu askerlerden ziyade Arnavutluk’tan olan ve Hristiyan yani Rumelili askerlere daha iyi bakıldığı ve bir ayrımcılık yapıldığının belirtildiği yazıda, Rumelili esirlerin kışlaların en iyi koşullarında ikamet ettirildiği ve üstlerine ve başlarına daha iyi bakıldığı ifade edilmektedir (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 4/9, 25 Eylül 1329 / 8 Ekim 1913).

Bir diğer kayıt, Argos kasabasındaki Osmanlı esirlerinin durumuna dairdir. 2710 asker ve 198 sivilin tutulduğu bu kasabada siviller arasında 8-16 yaşında 28 çocuğun bulunduğu bildirilmektedir. Buradaki kışlaya kapasitesinin iki misli esir konulduğu, gerek bu izdihamdan ve gerek diğer yerlerdeki aynı durumdan dolayı ortaya çıkan tifo hastalığının şiddetle devamı birçok ölüme sebebiyet vermiş ve bunun üzerine bir kısmı Makronis adasına nakledilmiştir. Esirlerin çoğunun elbiselerinin çok eskimiş olduğu ve ayakkabı ve çamaşırlarının olmadığı; 150 neferin yağmurluğu olmadığından gündüz gezmek ve gece üzerlerine örtmek için bir şeylerinin olmadığı; sivillerin de örtüden mahrum oldukları; kundura, çamaşır ve giysiye ihtiyaç duydukları; yemeklerinin iyi durumda olduğu; mevki kumandanının esirlere iyi bakmakta olduğu; esirlerin döşeme tahtaları üzerine serilmiş kilimler üstünde yattıkları, dolayısıyla esirlerin kışın büyük bir kısmını tahta üzerinde yatarak geçirdikleri belirtilmektedir. Nitekim bu hal, hastalıkların ortaya çıkma sebeplerinden biridir. Esirlerin halihazırdaki sağlık durumlarının iyi ve halen 4 askerin hasta olduğu, kışlanın bir koğuşunun hastane olarak kullanıldığı,

hastaların eskimiş ve mikrop dolu elbiseleriyle yatırıldıkları, bunlara temiz çamaşır verilmesi gerektiğinden söz edilmektedir (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 4/9, 25 Eylül 1329 / 8 Ekim 1913).

Balkan Savaşlarında Sakız Adasının işgali sırasında da Yunanlılar tarafından esir edilen Osmanlı asker ve memurları bulunmaktadır. Buna ilişkin bir kayıta, adanın Yunanlılar tarafından işgalinde savaş esiri sıfatıyla tutularak Yunanistan'a gönderilen Sakız Evkaf Memuru Halil Efendi'nin Yunanistan'da bir takım işkencelere tabi tutulduğu haberi alınmış ve haksız yere reva görülen esaret ve işkenceye son verilmesi istenmiştir. Halil Efendi'nin daha sonra serbest bırakıldığı, Yunan hükümeti tarafından bildirilmiştir (BOA, BEO, 4147/311009, 17 Rebiülevvel 1331 / 24 Şubat 1913). Bunun yanında 20 Aralık 1913 tarihinde Yunan ordusu tarafından Sakız adasından, 1800 er ve 37 subaydan oluşan esir Türk askerleri gemiyle önce Epir'e ardından da Selanik'e sevk edilmiştir (Öndeş 1990: 223).

Yunanlıların bir diğer esir toplama yeri olan Yenişehir'de de pek çok Osmanlı esirinin vefat ettiği anlaşılmıştır. Buna ilişkin bir yazıda mevcut durumda çoğunluğu Yanya'da esir düşen askerlerden oluşanların bulunduğu Yenişehir kışlasında 1280 kişi bulunup, bunların sekizi Yenişehir kışla merkezinde yazıcı olarak istihdam edilmiştir. Şimdiye kadar 668 kişinin vefat ettiği resmen bildirilmiş ise de sayının 900 ila 1000 kadar olduğu hasta bakıcılarının ifadelerinden anlaşılmıştır. Vefat edenlerin defnine memur edilen imam da 900 ila 1000 kişi kadar esir askerinin vefat ettiğini tasdik etmiştir. Ölümünün bu kadar çok olmasının başlıca sebebi; esirlerin Yanya'da fena halde zayıf düşüp buralara kadar mesafenin bir kısmını yürüyerek kat etmeleri, diğer nedeni ise Yenişehir'in pekiyi bilinen, zayıf düşen efrada zararlı olan vahim havasıdır. Ayrıca Eylül ayından önce kışlada askerler arasında Tifo hastalığı çıkması da ölümlerin artmasına neden olmuştur. Esir Osmanlı askerlerinin üst-başları, ayakkabıları kullanılır bir halde değildir. Ayakkabısız yani çıplak ayaklı askere tesadüf edildiği gibi şimdiye kadar elbise, çamaşır ve ayakkabı almadıkları, yapılan inceleme sonucunda anlaşılmıştır. Burada bulunan esirler genellikle çiftlik sahipleri nezdinde ve tarlalarda çalıştırılmakta ve çoğunluğu Müslüman ahaliden olan bu çiftlik sahipleri bunları günde

iki frank karşılığında istihdam etmişlerdir (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 4/9, 25 Eylül 1329 / 8 Ekim 1913).

Bir başka esir toplama kampı Tripolis kasabesindeki kışlaydı. Tripolis kasabesindeki Osmanlı esirlerinin durumlarına ilişkin Erkan-ı Harbiye binbaşı tarafından tutulan 9 Ekim 1913 tarihli defter kaydında ise, Tripolis kışlasında halen 2027 nefer olduğu, bunlardan 30 askerin hastanede olduğu belirtilmiştir. Başlangıçtan beri buraya 5123 asker getirilmiştir. Bunlardan 49 tanesi Ortodoks mezhebinden olduklarından terhis edilmiş ve 1537 neferi ölmüştür ki toplam mevcudun üçte biridir. Geriye 2027 nefer kalmıştır. Tripolis kışlasında da Yunan hükümeti kendi askerini demir karyolada yatırmakta, hâlbuki Osmanlı esirlerine karyola verilmeyerek yerde yatmaktadır. Bu durum esirlerin sağlık durumlarının kötüye gitmesinin sebeplerinden ilkidir. Ayrıca askerlerin çamaşırı hiç yoktur ve elbiseleri pek eskidir. Küçük bir kısmı ise elbisesiz denilecek derecededir. Birkaç gün önce Yunan hükümeti ilk defa bir kısım çamaşır ve eski elbise dağıtmıştır. Askerin yarısı çıplak ayak olduğundan 1000 çift kunduraya ihtiyaç vardır. Ancak o güne kadar bir dağıtım yapılmamıştır. Tripolis'teki askerin elbiseleri eski ise de Napolyon'daki asker derecesinde değildir. Eğer askerin memleketlerine iadesi yakın ise yağmurluk ve kundura verilmek şartıyla üzerlerindeki elbiseler ile dönebilirler. Yakın zamana kadar yemekler fena ve askerin güvenmediği tarzda olduğundan zaruri olarak az yemek yemeğe mecbur olmuşlardır. Bu da askerler arasında ortaya çıkan hastalığın yayılmasının nedenlerinden biridir. Halen yemekler daha iyidir ve şikâyete değer bir durum yoktur. Esirlerin iç işlerinde emir ve kumanda askerin kendi küçük subaylarına verildiğinden, bu hususta şikâyet edecek bir husus bulunmamaktadır. Esirlerden sorumlu şimdiki Yunan subayının esirler hakkındaki muamelesi ise teşekkürle layıktır. Koğuşların döşemesi çimento olduğundan ve ilk dönemlerde askerler bir müddet doğrudan doğruya çimento üzerinde yattıklarından ortaya çıkan hastalığın bir nedeni de budur. Daha sonra altlarına hasır ve kilim verilmiştir. Kış için ot verilmesi lazımdır. Pek az miktarda ve o da ancak bazı küçük subay ve hastalara karyola verilmiştir. Halen hastaların sağlık durumu iyi ve hasta miktarı sınırlıdır. İki tifolu olmak üzere 30 hasta vardır. Toplam 30 hasta alabilir iki koğuşlu hastane esirlere tahsis edilmiştir. Koğuşların birisi iki tifoluya tahsis edildiğinden diğer hastalardan ağır olanlar hastanenin öbür koğuşunda ve geri kalanı ise

kışla dâhilinde hastane olarak kullanılan koğuştta kalmaktadır. Genellikle hastalar kendi çamaşır ve kirli elbiseleriyle yatırılmaktadır ki bu durum hıfzısıhaya uygun değildir. Bu suretle hastalara iyi bakılamamaktadır. Hasta bakıcısı yoktur. Hastane ve kışladaki koğuştlarda temizlik bulunmadığından genellikle hastalara iyi bakılmadığı söylenebilir. 1537 askerin vefat etme sebebi; ancak 2000 nefer kapasitesi olan kışlaya başlangıçta 3000 nefer getirilmesinden, izdihamdan ve tifo salgınından ileri gelmiştir. 40 asker kapasiteli koğuştlara 100 asker konulmuştur. Kışla koğuştlarının fena düzeni nedeniyle askerler diğer koğuştlardan girmeye mecbur olmuş ve kışın soğuktan pencerelerin açılmaması yüzünden hava dolaşımı olmamış ve Yanya'dan gelen esirlerin zayıf düşmeleri nedeniyle tifo yayılmıştır. Hastanenin küçüklüğü, sayısı çok olan hastaların bir arada kalmalarına neden olmuş, arkadaşlarının birçok askerin yanında can vermeleri de askerlerin manevi durumlarını menfi yönde etkilemiştir. Bu müthiş vaziyetten kurtulmak için bazı askerlerin Ortodoks mezhebine geçerek din değiştirdikleri haber alınmıştır. Bu suretle Hristiyan olanlar serbest bırakılmıştır (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 4/9, 26 Eylül 1329 / 9 Ekim 1913).

Yunan hükümeti tarafından Osmanlı esirleri hakkında şiddetli engellemelerde bulunulduğuna dair Şifre Kalem müdürü İhsan tarafından kaleme alınan bir belgede, subayların ailelerine bile mektup göndermeye müsaade edilmediği ve kendilerine gelen mektupların vermediği, olduğu gibi subayların üzerindeki mektup ve yazışmalara el konulduğu; üç esir Osmanlı askerinin gaddarane bir şekilde süngülenmiş olduğu anlaşılmıştır (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 4/9, 12 Teşrinievvel 1329 / 25 Ekim 1913).

Beşinci Bijan mıntıkası kumandanı Binbaşlı Ali ve Dördüncü Ode mıntıkası kumandanı binbaşısının Atina'dan yazdıkları 6 Kasım 1913 tarihli bir kayıttta, 6 Mart 1913 sabahı teslim koşullarını kararlaştırmak üzere Pijan'a gelen Yunan komutanlarına öncelikle askerlerin 24 saatten beri ekmezsiz, aç buldukları ve mevcuda göre yeterli miktarda yiyecek verilmesinin istenmesine rağmen o gün akşama kadar tek bir yiyecek dahi gönderilmemiştir. Aksine akşamüstü silahları teslim aldıktan sonra kalacak yer ve iaşe maksadıyla askerleri Koçilos üzerinden Ferastane köyüne yürüttükleri ve geç vakit oraya varıldığında yine hiçbir şey vermeyerek bütün askerleri köyün uzağında tarlalar ve çamurlar içinde ve açıkta geceledikleri ifade edilmiştir. Ertesi sabah bütün askerleri

Ferastane'den daha önce hasta çadırlarının kurulduğu ve ayrıca hayvan leşlerinin bulunduğu bulaşık çayırın olduğu Gaçika köyüne sevk ve orada ikamete mecbur ettikleri belirtilmiştir. Aynı gün içerisinde de akşama kadar Yunanlılar tarafından askerlere tek bir yiyecek verilmemiş ve açlıktan iki asker vefat ederek orada defnedilmiştir. Askerler üçüncü geceyi de bu şekilde aç ve açıkta geçirdikten sonra dördüncü günü akşama doğru bütün subaylar ayrılarak Yanya'ya sevk oldukları sırada ilk defa ekmek getirilerek askerlere dağıldığı ve müteakiben cümlesi Koçilosa doğru yola çıkarılmışlardır. Her ne kadar esirlerin muhafazasından sorumlu mülazım Yani Kostantinidi Efendi ekmek tedariki için uğraşsa da Yanya'nın hemen bir saat mesafesinde bulunan esirlerin bu şekilde günlerce aç bırakılması dikkate değerdir. Yanya'ya varıldığında kışla meydanına ve büyük kışlaya kafile kafile getirilen birçok askerin Yunan askeri tarafından dövüle dövüle getirilip tıklandığı ve yine her gün kışladan birçok nakliye arabalarına zavallı askerlerin ölümlerini hınca hınç doldurarak dışarıya taşıdıkları görülmüştür. Yanya'dan Preveze'ye sevk sırasında da yolda beş atlı askerin cesediyle karşılaşmıştır. Ayrıca Preveze'ye sevk esnasında yolda Yunan askerinin esir kabilelerindeki askerlere gaddarca saldırdıkları ve katlettikleri görülmüştür. Aynı şekilde Yanya-Pista-Narda ve Yanya-Preveze yolları üzerinde esir kabilelerinden şehit edilmiş birçok cesetlerin görüldüğü; yolda takatsizliği sebebiyle geri kalan esirlerin acımaksızın öldürüldükleri; Kumcuyadis'de 100 askerin bağlanarak ve esir kafilesinden tefrik edilerek intikam almak amacıyla kurşuna dizildikleri rivayet edilmektedir. Bu feci manzaraları gören Osmanlı subayları şunlardır: 31. Alaydan Mitralyöz Mülazım-ı Evvel Halid Efendi, Mitralyöz Mülazım-ı Sanisi Ziya Efendi, 38. Alaydan Piyade yüzbaşısı Ziya Efendi, 31. Alaydan mülazım-ı evvel Mehmed Efendi, 17. Süvari Alayından Süvari mülazım-ı sanisi Tefik Efendi ve Topçu mülazım-ı sanisi Murad Efendi (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 4/9, 24 Teşrinievvel 1329 / 6 Kasım 1913).

Napolyon kasabesindeki Osmanlı esirlerinin durumu hakkında bir Erkan-ı Harbiye binbaşısı tarafından tutulan raporda ise şu bilgilere yer verilmektedir: "Napolyon kalesine 1103 asker getirilmiş ve bunlardan ihtimal ki Hristiyan olmaları sebebiyle 121 sivil terhis edilmiştir. Geri kalan siviller tamamıyla Müslümandır. 207 nefer vefat etmiştir. Kalan esir miktarı 775 kişi olup bunlardan 18'i hasta ve biri hapidedir. Esirlerden 556 tanesi iç kale adı verilen mahaldeki kışlada ve 200 neferi

civardaki çadırlardadır. Esirlerin iskan edildikleri çadırlar kısmen yırtık, eski ve çoğunluğu fena kurulmuş ve yağmur yağdığı halde su geçişine maruz bir mahalledir. Esirlerin kıyafetleri de sıkıntılıdır. 120 esirin başı açık, 290 esirin ayağı çıplaktır. 75 kişi pantolonsuz ve 20 kişi ceketsizdir. 480 kişi kaputsuz ve çoğunluğu çamaşırsızdır. Dolayısıyla söz konusu esirler için şapka, kundura, elbise çamaşır tedarikine ihtiyaç vardır. Esaretlerinden beri kendilerine giysi verilmemiştir. Daha sonra pantolon, ceket, çamaşır ve ayakkabı verilmesi kararlaştırılmış ise de esirlerin iadesinin yaklaşması bahanesiyle ertelenmiştir. Yemekler halen iyidir. Düzenli olarak etmek ve peksimet verilmektedir. Kışla ve çadırlarda iç hizmetleri, askerlerin kendi küçük subaylarına verildiğinden bu anlamda genel durum iyidir. Ancak memur Yunan subayının angarya esnasında az faaliyet gösterdikleri gerekçesiyle epeyce esiri dövdüğü vakidir. Hatta vagonun erzak çıkaran askerinin dövüldüğünü otelin penceresinden bizzat gördüm. Kışladaki askerler döşeme tahtaları üzerine serilmiş kilimlerde yatırılmaktadır. Fakat çadırlarda kilimler doğrudan doğruya toprak üzerine serilidir. Altlarında saman veya ot olmadığından askerler rutubetten şikayetçidir. Çadırlarda ikame edilen efrada ot veya saman gerekmektedir. Çünkü askerler rutubete maruz kaldığında otun yokluğundan ortaya çıkacak zarar çok fazladır. Ot ve samansız bırakılmakta hasır da serilebilir. Askerlerin sağlık durumları iyidir. Mevcut 18 hastadan bir kısmı hafif hastadır. Hastane binası fena değildir. Fakat Napolyon'a gelen 1103 neferden 207 neferin vefatı hakkında hasıl eylediğim kanaate göre; aşırı izdihamla beraber yaklaşık sekiz ay kadar askerlerin gerek sıhhatine ve gerekse yemeklerine dikkat edilemediğinden ortaya çıkan tifo hastalığından ileri gelmiştir. Ayrıca 500 asker kapasiteli kışlaya kapasitesinden fazla 1103 asker getirilmesinden izdiham olmuş ve Yanya muhasarası esnasındaki sefalet ve mahrumiyetlerden zayıflamış askerlere uygun yemekler verilmeyerek kolaylıkla tifoya yakalanmışlar ve vefat etmişlerdir. Askerlerin kendilerine aid erzak ve iç kale hapisanesindeki mahpusların suyunu taşımak dışında bir görevleri yoktur. İç kalede su bulunmadığından fiçılar ve gaz tenekeleri ile 200 basamak ile çıkılan iç kaleye su nakletmektedirler. Fiçılar ve tenekelerin ağırlığından dolayı askerler ızdırıp çekmektedir. Defterde geçen bir diğer husus ise maluliyet meselesidir. Yunan hükümeti harbe katılamayacak derecede hasta ve malul olanları memleketlerine iade etmeyi vaat etmiş ancak şimdiye kadar bu hususta hiçbir emir tebliğ edilmemiştir. Terhis edilen 121 sivil dışında 17'si Anadolulu ve 15'i Rumelili olup Amerika'dan dönüşlerinde Pire'de

esir edilen 32 Müslüman vardır” (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 4/9, 26 Eylül 1329 / 9 Ekim 1913).

Limni adasının Yunan donanması tarafından 21 Ekim 1912’de işgal edilmesini (Emecen 2003: 192) müteakiben savaş esiri olarak önce Pire’ye sevk olunan adalarda görevli memurlar daha sonra serbest bırakılarak İzmir’e gönderilmişlerdir (BOA, DH.EUM.MEM, 20/43, 25 Teşrinievvel 1328 / 7 Kasım 1912). Midilli sancağı polis komiser muavinlerinden Hasan Efendi de izinli olarak İstanbul’a gelmekte iken Yunanlılar tarafından esir edilerek Atina’ya yollanmıştır (BOA, DH.EUM.MH, 40/131, 6 Teşrinisani 1328 / 19 Kasım 1912). İzmir’den İstanbul’a gitmekte olan Salima adlı Osmanlı vapurunun Yunan torpidoları tarafından alıkonularak içindeki yolcular hapsedilip Pire’ye sevk edilmişlerdir. Yine Seden adlı bir Avusturya bandırına da aynı muamele gerçekleşmiş ve içindeki yolcular Senifros hapisanesine gönderilmişlerdir. Adı geçen şahısların serbest bırakılmaları Yunan hükümetinden talep edilmiştir. Yolcular arasında Behçet Mehmed, Mehmed Cemaleddin, Mustafa Rasih, Mehmed Nuri ve Ahmed Hamdi adlı şahıslar salıverilmiş ise de Osmanlı ordusunda görev yaptığı düşünülen diğer şahıslar serbest bırakılmamıştır (BOA, DH.SYS, 112/7A, 8 Kanunievvel 1328 / 21 Aralık 1912).

Yunanistan’da bulunan Osmanlı esirlerine kötü muamele edildiği hakkında Kuşadası müftüsü Hüseyin Reşad ve Kuna Belediye reisi İbrahim Hakkı Efendiler ve sair imzalarıyla gönderilen telgrafnameler üzerine esirlerin durumlarını tespit etmek için Osmanlı subaylarından oluşan bir komisyon teşkili hakkındaki talep Venizelos tarafından kabul edilerek yapılan inceleme sonucunda Yunan hükümeti tarafından esirlere kasten kötü muamele yapıldığına dair bir sonuca ulaşılmamış ancak tutulan raporlarda bildirilen bazı durumlar için Yunan hükümetince bazı tedbirler alınması gerektiği belirtilmiştir (BOA, HR.SYS, 2083/10, 6 Teşrinisani 1329 / 19 Kasım 1913).

Bir diğer kayıta ise Amerika’nın Boston şehrinden memleketlerine dönmek üzere hareket eden bazı Osmanlı sivillerinin Yunanistan’ın Patras iskelesine vardıklarında Osmanlı ordusunda hizmet edecekleri bahanesiyle Yunanlılar tarafından tutuklandıkları ve bunların savaşla bir ilişkisi olmayan siviller olmasından dolayı tahliye

edilmeleri gerektiğine ilişkin Boston şebenderliğine bir yazı gönderilmiştir. Ancak verilen cevapta Mamuretü'l-aziz (Harput) nüfusuna kayıtlı adı geçenlerin tahliye edilemeyeceğinin Yunan hükümeti tarafından bildirildiği belirtilmektedir. Harput vilayeti nüfusuna bağlı 20 kişiden oluşan Osmanlı esirlerinin isimleri şu şekildedir: Sarıl karyeli Mehmed Hüseyin, Aşçı Mehmed Ali, Sarı Yakub karyeli Hüseyin oğlu Süleyman, Dişindi karyeli İbrahim oğlu Ahmed, Çötelli karyeli İsmail oğlu Mehmed, Hasan Fazlı, Mehmed Hasan, Arif Hüseyin, Ali Zülfü ve yahud Zülfikar, Hasan İbrahim, Hasan Mustafa, Gorca Mehmed, Hamza Fazıl, Abdullah Veli, İsmail Cafer, Ali Yusuf, Hüseyin İbrahim, Hüseyin Hıdır, Mansur Abdullah ve Hasan Hüseyin (BOA, DH.SYS, 112/7B, 9 Eylül 1329 / 22 Eylül 1913).

Burada dikkat çeken başka bir nokta daha vardır: O da Yunanlılara esir düşenlerin yalnızca Türk olmadığıdır. Osmanlı vatandaşı Rumlardan da Yunanistan'a esir düşenler bulunmaktadır. Osmanlı tebasından Penayi Dimitrakil Kalpak ve dava vekillerinden Vasilaki, Kostanti Kavkini ve Nikolaki Kaldi Efendilerin Ayvalık'ta Yunan mallarını boykot ettikleri gerekçesiyle Yunan hükümeti tarafından Yunanistan'a girişlerinde mahkum edildikleri bildirilmektedir (BOA, DH.SYS, 112/7B, 5 Kanunisanı 1329 / 18 Ocak 1914).

42. Alay Müftüsü Halil tarafından Makronis Adası'ndan gönderilen bir yazıda ise, bir iki ay içinde 745 kişilik bir tabur kuvvetinde olan Osmanlı askerlerinin vefat etmelerinin tek sebebinin askerlerin kuru topraklar üzerinde yataksız ve gayr-i muntazam çadırlar altında çırılçıplak, yalın ayak olarak sefil bir şekilde yatmaları olduğu belirtilmektedir. Öyle ki Müftü Halil'e göre bu adada defnedilen zavallı Osmanlı askerlerinin kabristanına bir bakılsa yüz senelik İslam mezarlığı olduğu düşünülür (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 4/9, 10 Eylül 1329 / 23 Eylül 1913).

Yunan hükümeti tarafından hazırlanan 2 Temmuz 1913 tarihli bir muhtırada; zabıt, küçük zabıt ve asker olmak üzere 80.000'den fazla esirin Yunanistan'ın eline geçtiği ve bunlardan 15.000'e yakınının Hristiyan olduğu veya bölgedeki arazi sahiplerinden olması nedeniyle salıverildiği ve geriye ise 65.000 esir kaldığı; bunlardan 10.000 askerinin de savaşın çeşitli neticelerinden dolayı vefat ettiği ve 55.000 kişiden

fazlasının Yunanistan'ın çeşitli yerlerinde esir olarak tutuklu bulunduğu beyan edilmiştir. Yunan hükümeti bu esirlerin yaşeleri için yirmi milyon frank masraf talep etmiştir. Ancak Atina Anlaşması'nın imzalanmasından sonra tahliye edilen Osmanlı askerlerinin miktarı - hazırlanan cetvellere göre - 1448'i zabıt, 37'si küçük zabıt ve 33548'i asker olmak üzere esir olarak ancak 40.353 askerin teslim edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Yunan hükümetinin beyan ettiği 65.000'den bu rakam düşüldüğünde 24.647 civarında bir vefat olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca vefat eden zabitan ve askerlerden her birinin geriye bıraktığı eşyaları verilmesi gerekmekte olup Yunan hükümeti şimdiye kadar ancak Makronis'de 62 kişinin eşyalarına dair bilgi vermiştir. Dolayısıyla vefat edenlerin meşru mirası için Osmanlı Hükümetinin eline geçmeyen miras mallarının Yunan hükümetinin veya mülkiye/askeriye memurlarının eline geçmiş olduğu ortada olduğundan Yunan hükümetinden tazminat talep edilmiştir. Vefat eden esirlerin aileleri için talep olunacak tazminatın yanı sıra 428 civarında çocuk ve ihtiyarların esir edilmesi nedeniyle de genel devletler hukuku çerçevesinde Yunan hükümetinden tazminat talebinde bulunulmuştur (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 33/9, 4 Mayıs 1330 / 17 Mayıs 1914).

Dolayısıyla gerek resmi yazışmalarda gerek mektuplarda ve gerekse Osmanlı Hükümetine çekilen telgraflarda vahşetten başka bir meziyetleri olmayan Yunanlıların, ayaklarını bastıkları Müslüman memleketlerde insan kanı içmekten, İslam ırzını yok etmekten ve esirlere insaniyete yakışmayacak bir surette eza ve işkence etmekten uzak durmadıkları ve Neronların ahlakı olan bu zümrenin gaddarca uygulamalarının protesto edildiği görülmüştür (BOA, HR.SYS, 2965/66, 14 Teşrinievvel 1329 / 27 Ekim 1913).

Nitekim Kuşadası'ndan çekilen bir telgrafta bu duruma işaret edildiği görülmektedir. Telgraf metni şöyledir: "Hükümetimizin meslek-i müsalemet perverisi icabından olarak Atina'da esasat-ı sulhiye müzakere ediyorken adalılarla Rumeli'de kalan dindaşlarımıza âlem-i medeniyetin gözü önünde Yunanlılar tarafından katl olunuyor, namusları hetk, malları yağma ediyorlar. Kanunen bir vedia olan üseramız enva-i mezalimle ifta kılınır. Binaenaleyh ahalinin hissiyat-ı intikamı hal-i galeyanda bulunduğu cihetle fecayi-i mütekaibile zuhur ve ikasına meydan verilmemek üzere bu tahammülsüz vahşetlere bir nihayet verdirilmesini hükümetimizden istiyoruz. Avrupa

bu fecayiin hala şahid-i layıkı kalacak ve adv-i elim teaddiyat çoğu arasından keff-i yed etmeyecek ise bu takat-ferma mezalime bil-fiil hatime çekmek için bütün kaza halkının işaret-i devletlerine iade olunduklarına arz ve cevaba intizar ederiz” (BOA, HR.SYS, 2965/66, 13 Teşrinievvel 1329 / 26 Ekim 1913)”

2.3.2. Bulgar Ordusunda Osmanlı Esirleri

Balkan Savaşları sürecinde ve sonrasında Bulgar ordusu tarafından esir alınan Osmanlı devlet memuru, sığınmacı, subay ve askerleri Sofya, Rusçuk, Eski Zağra (Stara Zagora), Tunca Adası, Yanbolu ve Kırkkilise (Kırklareli) gibi şehirlerde tutulmuşlardır. Osmanlı arşiv belgelerine yansıyan bu esaretlere ilişkin bilgilerden hareketle Bulgarların bu süreçte şehit ettikleri Osmanlı askerlerinin sayısının on binleri bulduğu görülmektedir. Gerek yerli halk gerekse teslim olan Osmanlı asker ve subaylarının çoğu açlık, hastalık, bıçak ve süngü darbeleri ve kurşuna dizilme yoluyla şehit düşmüşlerdir. Belgelerden hareketle esir tutulan şehirlerde ve bu şehirlere sevk esnasında, çeşitli nedenlerle 25-26.000 esir Osmanlı askeri şehit düşmüştür; 11-12.000 askerin ise durumları meçhuldür. Dolayısıyla Bulgarlar tarafından şehit edilen veya akıbeti bilinmeyen esir sayısının 40.000 civarında olduğu söylenebilir.

Balkan Harbi sonrasında Bulgarlara esir düşen Türk askerlerinin sayısı oldukça fazladır. Bulgarlar, devletlerarası sözleşmeler ve savaş hukuku kurallarına aykırı olarak esir ve yaralıları çeşitli işkencelerle katletmişlerdir. Öldürdükleri Osmanlı askerlerinin sayısı on binlerin üzerindedir. Kayıtlara göre çeşitli hadiselerde 25-26 bin esir Osmanlı askeri katledilmiştir. Fakat bazı yerlerde şehit edilen esir askerlerin sayısı tespit edilemediği gibi durumları meçhul olan 11-12 bin asker de mevcuttur. Böylelikle şehit olan ve akıbeti bilinmeyen esir askerlerin sayısının en azından 36-38 bin civarında olduğu söylenebilir (Alp1990: 30).

Bulgarlar tarafından esir edilen Türk askerlerinin sayıları konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Uluslararası Carnigie Komisyonu raporunda esir düşen asker sayısı 45 bin olarak verilir. Bulgar ordusu tarafından beş aylık kuşatma sonrasında 26 Mart 1913 tarihinde Bulgar askerlerince işgal edilen Edirne’de Şükrü Paşa, kurmay

heyeti ve diğ er subaylarla beraber esir alınmış, 29 Mart 1913'te trenle Filibe'ye oradan da Sofya'ya gönderilmiştir. Tutsak alınan 28.500 asker de Tunca nehri üzerinde bulunan Sarayıçi mevkiine sevk edilmiştir. Sayıları 14.000'e ulaş an ve Osmanlı askeri olan Bulgar, Rum, Yahudi erler ise serbest bırakılmıştır (Demirutku 1987: 9).

Edirne'de esir alınan askerlerin dört gece boyunca açlığa terk edildikleri ve yalnızca Edirne'de Bulgarlarca esir alınan Türk askerlerinin 40 bin ile 50 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bir Türk subayının verdiği bilgilere göre ise bir günde birkaç yüz kişi hayatını kaybetmektedir ve toplamda 3 bin kişi ölmüştür. Diğ er taraftan iş gal öncesinde başlayan açlık, iş gal sırasında da tüm ş iddetiyle devam etmiş, soğ uğun da etkisiyle çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir (Tağ mat 2017: 222-223).

Bununla birlikte Edirne'de ölüm adası olarak tabir edilen Tunca Adası'nda 5000 esir Türk askeri katledilmiştir. Sarayıçi'nde 15000 esir Türk askeri ve 5000 ahalinin çoğ unluğ u açlık, sü ngü darbeleri ve kurş unla şehit edilmiş lerdir (Alp 1990: 30) Sarayıçi'nde bulunan esirler ilk gün 8 kişi için bir ekmek, 2. gün 4 kişi için bir ekmek, 3., 4., 5., 6. günler ise iki kişi için bir ekmek istihkak verilmiştir. Su kaynatmak ve ot piş irmek için ateş yakıldığı da kayıtlar arasındadır (Aş kın 2007: 99). Edirne'de esir Türk askerleri, açlıktan yanakları ç ökmüş bir şekilde bir deri bir kemik halde dolaş maktadırlar. Ö len askerlerden oluş an ceset yığ inları ise günden güne çoğ almaktadır ve halkın sağ lığ ını tehdit eder hale gelmiştir; ayrıca kolera salgını da başlam ıştır. İş te bu ortamda, Sarayıçi'nde bulaş ıcı hastalıklardan dolayı çok sayıda er hayatını kaybetmiştir (Kayıcı, 2014: 122). Ş ükrü Paş a ve yanındaki subayların dışında Edirne'de bulunan subaylardan 446'sı da 4 Nisan'da Edirne'den Sofya'ya sevk edilmiştir. Trenlerle Sofya'ya sevk edilen Türk subayları ilk etapta 10 gün süreyle karantina altında tutulmuş lar ve bu sü renin ardından ş hirde dolaş malarına mü saade edilmiştir. Ş ükrü Paş a ve diğ er esirler yaklaşık 100 gün boyunca burada kalmış lardır (Birbudak, 2008: 113). Edirne'deki esirlerin durumuna ilişkin bir kayıтта, esirlerin 140 ceset topladıkları ve kazdıkları hendeklere cesetleri taş ıdıkları bildirilmektedir. Ö ldü zannedilerek hendeğ e atılmak üzere kaldırılanlardan bazıları birden bire hareket ediyor ve bu esirler ayrı tarafa konuyordu (Aş kın 2007: 100).

Ahmed Cevad'a göre Edirne Bulgarlar tarafından ele geçirildiğinde, 80.000 nüfuslu bir şehir olup Bulgarların elinde 60.000 kadar esir Türk askeri vardı. Bunun dışında civar halktan olup evsiz ve sığınaksız kalan 40-50 bin köylü Edirne'ye sığınmışlardı. Edirne'ye giren Bulgar ordusu ise 40.000 kişiden oluşuyordu. Bu rakamlar toplandığında Edirne'de yaklaşık olarak 225.000 kişinin mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır (Ahmed Cevad 1977: 157).

Hastane koğuşlarını gezen Edirne Askeri Mevkii Baştabibi Binbaşı Gospodin Kiryakof, nekahat döneminde olan erlerden yetmiş ikisini Bulgar erlerin gözetiminde çıkararak Bulgaristan'a götürmek istemiştir. Yürümekte zorlandıkları ve geride kaldıkları gerekçe gösterilerek Bulgar erler tarafından açılan yaylım ateşi sırasında yaralı erlerden yirmisi hayatını kaybetmiştir (Gökçe ve Karlıkaya, 2001:137). Bulgar askerlerin Osmanlı esirlerine olan kötü muamelesi Eski Zağra'da da kendini göstermiştir. 4 bin esir, ağ ile hapsedilmiş ve Bulgar askerleri bu esirlere ateş açmıştır (Tağmat 2017: 226).

Edirne'de savaş sonrası ortaya çıkan kolera, dizanteri gibi bulaşıcı hastalıklara karşı ilk etapta hiçbir önlem alınmadığından, esir askerlerin elbiseleri parça parça ve çoğunun ayakları çıplak şekilde her gün yüzlercesi kıvrılarak ölmekte ve cesetleri günlerce açıkta kalmaktaydı. Böylelikle yavaş yavaş erimekte olan Edirne'nin kahraman savunucuları Nisan 1913 başlarında Bulgaristan içinde hazırlanan esir kamplarına, küçük kabileler halinde ve yaya olarak hareket ediyorlardı. Edirne'de her gün yüzlerce şehidin açlık ve soğuktan ölmelerine Sarayıçi'nin o ulu ağaçları tanık olmuştur (Sükan 1993: 339).

Balkan Harbi'nde Edirne'de doktor olarak görev yapan Rıfat Osman, işgalin ikinci gününde kendisinin ve misafiri Cezzar Bey'in on Bulgar askeri ile evinden alınıp Sarayıçi'ne götürüldüklerinden bahseder. Evindeki eşyalar ve kitaplar yağmalanmış, Rıfat Osman ise çaresizce olanlara uzaktan şahit olmuştur. Rıfat Osman, Sarayıçi'nde gördüğü manzarayı ise şöyle anlatır "...Sarayıçi'ne Adalet Kasrının yanına vardığımızda Doğu cephesi subay ve erlerinin çoğunun yerlerde yatmakta ve yağmakta olan yağmurun altında ıslanmakta olduklarını gördüm". Edirne Erkek Sanat Okulu

Müdürü Ressam Hasan Rıza Bey'in de evi Bulgar askerleri tarafından yağmalanmış ve Hasan Rıza Bey feci bir şekilde katledilmiştir (Hayta ve Birbudak 2010: 102). Bulgar askerlerinin sadece su mataraları için bile Türk askerlerini öldürdükleri, yedi esirin de ırmaktan su içtikleri anda kaçtıkları gerekçesiyle katledildikleri de kayıtlarda geçmektedir (Tağmat 2017: 221).

Eski Zağra'da esir tutulan Osmanlı askerlerinin kasabanın haricinde bira fabrikasında ikamet ettiklerinin bildirildiği bir kayıta, yaralıları kısmında yatan esir Osmanlı askerlerinin birçoğunun ameliyata muhtaç oldukları, ameliyat için gerekli alet ve cerrahî malzemelerin yetersizliğinden bahsedilmektedir. Kayda bakıldığında bir Osmanlı tabip yüzbaşı tarafından tutulduğu anlaşılmaktadır. Yaralı askerlerin kangiren durumlarının pek vahim olduğu da ifade edilmektedir. Belgenin devamında bilgiler şu şekilde devam etmektedir: "...Yattıkları koğuşun zemini toprak altlarında pejmürde üst minder mevcut olup üzerlerinde battaniye yoktur. Kimisi bir çuval parçasına sarılmış kimisi pek eski ve yırtık bir kaput ile örtülmüş kimisinin üzerinde hiçbir şeyi yoktur. Pek zayıf olan hastaların şu hallerine mevsimin soğukluğu da ekleniyor ve tir tir titiyorlar. Hele iaşe hususunda fevkalade müşkilat çekilmektedir. Mahalli hükümetten yalnız pirinç et ve ekmek verilmekte olup her bir nefere (125) gram et ve (30) gram pirinç isabet etmektedir. Ehemmiyet ve gerekli olan süt ve yoğurt verilmediğinden pirinç ve etin bir miktarını dışarıya satarak mukabilindeki para ile hastalara süt ve yoğurt müşkilatla tedarik edilmektedir. Zayıfların yattığı koğuşların yukarıda belirtilen şartlarla iaşenin şu haliyle verilecek her bir deva ve veya tedbirciden fayda olamaz ve olamayacaktır. Esasen yukarıda arz edilenler sağlamları bile hasta etmeye yeterlidir. Bira fabrikasında zayıflardan başka 299 sağlam esir mevcuttur ki mahalli hükümet tarafından düzleştirme (tesviye-i turabiye) işlerinde istihdam edilmekte ve her günkü gıdaları akşamüstü kuru ekmek ve üç dört günde bir nohut ki hububattan yapılmış lapa verilmekte olduğu yapılan araştırmadan anlaşılmıştır. Bir husus olduğuna bakılırsa esirler günbegün kuvvetten düşmekte ve gayet sefil bir hayat geçirmektedirler. Bundan dolayı gerek buradaki ve gerek Kızanlık'ta bulunan zayıflar ile efrad ve hademenin bir dakika fazla kalmaları fena ve her şekilde doğru olamayacağından bir an evvel sevkleri sebebinin tamamlanması ve refakatimde getirdiğim ve muamelesi yapılmak üzere Filibe gümrüğünde bulunan dokuz parça tıbbi malzemenin söz konusu yere sevk edilmeyip ya

esirlerin dönüşünde tekrar Edirne'ye sevkleri veya başka bir mahalde gereği var ise o yere gönderilmesi fikrindeyim. Eski Zağra'da mahalli ahaliden Tabib Şefik ve Hüsnü ve askeri doktorlarımızdan Binbaşı Emin, Binbaşı Halil Yüzbaşı, Mecid Efendiler ile bir cerrah ve bir eczacı mevcut olup 50 hastaya kâfidir. Esasen Edirne'den tıbbi eczaları Filibe'ye getirmek üzere geldiğim ve Edirne dokuzuncu kolordusu tababet muavinliğinde çabuk döneceğim fikriyle bu duruma mecbur olduğum resmi vazifeye bir an evvel dönmem kolordu kumandanlığının özel emirleri gereğinden olmakla bir akşam Edirne'ye doğru geri gelmeye mecbur olduğum bildirilir...". Bu notları tutan tabip yüzbaşı, Eski Zağra'da mevcut hasta ve diğer esirlerin mevcutları hakkında da şu bilgileri vermektedir: 50 hasta, 137 zuafa, 41 hademe, 299 sağlam ve Kızanlık'da bulunan hasta, zuafa ve sağlam askerlerden 270 kişi ile birlikte toplamda 797 kişi bulunmaktadır (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 4/9, 22 Teşrinievvel 1328 / 4 Kasım 1912).

Eski Zağra'da bunlar yaşanırken, Eski Zağra'dan firar etmiş bir Osmanlı esirinin ifadesine göre Bulgarların Edirne'yi işgali üzerine Zağra taraflarından göç eden muhacirleri ve esirleri kurşuna dizmişlerdir (BOA, BEO, 4202/315076, 18 Temmuz 1329 / 31 Temmuz 1913). Bu kaydı destekleyen bir diğer kayıta ise, Eski Zağra'da 3.000 Osmanlı esirinin Bulgarlar tarafından katledildiğine dair Osmanlı Ajansı tarafından ilan edilen havadis üzerine Manisa taburunun esir olarak orada bulunmasından dolayı heyecana kapılan ahali tarafından müracaatta bulunulduğu ve kamuoyunda ciddi şekilde telaş ve heyecan uyandıran söz konusu haberin doğru olup olmadığının araştırılması istenmektedir (BOA, BEO, 4204/315267, 28 Temmuz 1329 / 10 Ağustos 1913; BOA, HR.SYS, 2018/4, 28 Temmuz 1329 / 10 Ağustos 1913).

Leon Troçki'nin satırlarında, savaşın en başında Rodop bölgesindeki Bulgar kuvvetlerinin bir Müslüman Pomak köyünü top ateşine tutarak, köyde bulunan herkesi, her şeyi, evleri, çiftlikleri, insanları, hayvanları, kadınları, çocukları yok ettiklerini belirtmektedir. Troçki'nin ifadeleri şu şekilde devam etmektedir: "Silahsız Türkleri suyun içine doğru sürükleyip, onlara yaban ördeklerine ateş eder gibi ateş ettiler, silahsız insanları köprüden aşağıya atmak için süngülerini kullandılar... Bulgar Makedonya lejyonu, karşılaştıkları tüm Türk sivilleri boğazlarını keserek öldürdü... Tırnova'ya gidin, oradan da Kırcali'ye biraz daha güneye kadar yolunuzu uzatın, yolda

elleri arkadan bağlanmış ve boğazları boyun kemiklerine kadar kesilmiş sakallı Müslümanlara rastlayacaksınız. Evinin yanı başında kafasına yediği darbe ile ölmüş, yere serili yatan birçok ihtiyar Müslüman kadınla karşılaşacaksınız. Ayrıca kuşkusuz, Türk çocuklarının cesetleri de gözünüze çarpacak o kurtarıcı! lejyonun izlediği muzaffer yolu toplanmamış ganimetler gibi işaretleyen çocuk cesetleri...” (Troçki 2012: 328-329).

Edirne savunması için yardıma giden Kırcaali Kolordusu’nda da esir sayısı 15 bin asker ve 265 büyük-küçük zabitten ibaretti. Esir edilen Yaver Paşa Kırkkilise’ye götürülürken diğer zabitan ise Bulgaristan’ın kuzey taraflarına götürülmüşlerdir. Yaver Paşa’nın esaret hayatında eşine yazdığı mektup Avrupa basınında da yayınlanmış ve Bulgarlar bu mektubu dayanak göstererek kendilerinin barbar olmadıklarını ispatlamaya çalışmışlardır. Mektupta, “En son teslim olduğumdan dolayı kendimi tebrik ederim. Hamd olsun sağım, muharebede şehadetim yerine esaretim nasip oldu. Kral bana ve arkadaşlarıma gayet iyi davrandı. Kılıçlarımızı muhafaza ediyoruz. Bize gösterilen bu iltifatlar mazinin ızdıraplı hatıratını siliyor.” Bulgar ordusuna teslim olan bir diğer esir Fazıl Bey de, Alman olan eşine gönderdiği mektupta, “Artık hiçbir şeyden endişem yoktur. Tehlike zamanları geçmiştir. Şimdi yalnız sizi ve çocuklarımı düşünüyorum” demiştir (Zeyrek 2012: 290; Yıldırım 2014: 146).

Gerek Edirne’den ve gerekse diğer yerlerden esir olarak Bulgaristan’da bulunan Osmanlı askerlerinin çekmekte oldukları işkence ve sefaletin tasvirinin mümkün olmadığını belirtildiği bir kayıta, Kızanlık’ın doğusunda Çanakçı banyosu adlı yerde 15.000 esir bulunduğu ve bunların üçer beşer bin kişilik postalara ayrılarak nerelere gönderildiğinin bilinmediği ve yollarda başıbozuklar tarafından katledilerek hendeklere defnedildikleri; Çanakçı’da bulunan 1.500 esirin beş yüzü aşkınının Kızanlık’ta hastane adı verilen ahırlarda saman üzerinde ve üzerlerine örtülmek üzere ot ve hasırdan başka bir şey olmayıp sefil ve perişan ve günde üç beş vefat gerçekleşmekte; donsuz gömleksiz hatta çokları da elbisesiz etten kemik dışında vücutlarında hiçbir şey bulunmadığı halde Hanmendelet’te şehit oldukları aktarılmaktadır. Eski Zağra’da bulunan beş bin asker bulunduğu yerlerden dışarı çıkartılarak üzerlerine çoğu kez yayılım ateş edilerek bin dört yüz kadarı şehit ve diğerleri yaralı olarak sefil bir şekilde

şurada burada vefat ettiklerinin herkes tarafından bilindiğine işaret edilmektedir. Yazıda Balkan ve sair mevkilere gönderilen askerlerin hallerine Allah'ın acımasını; Popofça adlı mahalde inşa edilen şimendifer hattında dayak ve işkence ile çalıştırılan askerlerden harap bir baraka içerisinde kalanların, barakanın yıkılmasıyla üç askerinin şehit, on beş kadar yaralı ve patlayan bombadan ikisinin ellerinin hizmet edemeyecek kadar sakat kaldığı; askerimizin ekmezsiz ve parasız haftalarca aç kaldığı bildirilmektedir (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 4/9, 1 Eylül 1329 / 14 Eylül 1913).

Bir Rus subayı da Bulgarlar tarafından esir edilen yaklaşık 15 bin Türk asker ve 5 bin Türk sivilin yağmur altında aç bir şekilde perişan olduklarını belirtir. Rus subay, esirlerin açlıktan ağaç kabuklarına ek olarak ayakkabılarını dahi yediklerinin bilinen bir gerçek olduğunu ifade eder. Ağaç kabuklarının belli bir seviyeye kadar koparılmış olması ise bu iddiayı doğrular niteliktedir. Konuya ilişkin açıklamada bulunan bir Bulgar general ise bu kabukların yakacak ihtiyacı nedeniyle koparıldığını söylemiştir. Rıfat Osman Bey ise ağaçların altında dört gün boyunca ekme dahi göremediğini belirterek suyu bile, içinde cesetler yüzen Tunca nehrinden içtiğini anlatmaktadır. Rıfat Osman Bey, ayrıca ağaç kabuklarının yakmak için değil yemek için koparıldığını ve pek çok esirin de bu sebeple öldüğünü ifade etmektedir (Hayta ve Birbudak 2010: 103).

Edirne'de esir alınarak Eski Zağra'ya sevk edilen Osmanlı askerlerinden 32. Alay 31. Tabur 1. Bölük emini Abdullah oğlu İsa Aziziye; 2. Tabur 1. Bölük Onbaşı Ahmed oğlu Ferid Aziziye ve 33. Alay 21. Tabur 1. Bölük Onbaşı Süleyman oğlu Hayrullah'ın ifadeleri de Bulgarlar tarafından Osmanlı esirlerine yapılan kötü muamele ve katliamları gözler önüne sermektedir. İfadeler şu şekildedir: "Biz esir olduk, doğru Eski Zağra'ya gittik. Burada 8000 kişi kadar vardı. Orada topçu kışlasında oturdular. Dört ay sonra biz orada hasta olduk. Bizim alayın esirlerini Çanakça'ya götürmüşlerdi. Hasta olanları Eski Zağra'da bıraktılar. Geceleyin bizi kaldırdılar. Haydiyin sizi Kazanlığa götüreceğiz dediler. Gece yarısı çantalarımızı giydirdiler. Yola düzeldük sabaha yakın bir boğazdan gibi yerden geçerken etrafımızdaki nöbetçiler açılıverdi. Birdenbire iki taraftan üzerimize ateş açtılar. Kalan kaldı kaçan kaçtı. Kaçan yüz kişi kadar vardık fakat gündüz jandarmalar arkalarında bir köpek olduğu halde tarlaları dolaşıyorlar ve nerede köpek ürür ise oraya gidiyorlardı. Bu köpekler mahsus

yetiştirilmiş yabancı görünce bağıryorlardı. Bu köpekler her nerede bağırdılarsa orada bizden iki üç kişi tutuyorlardı ve süngülüyorlardı. Biz üç kişi güç bela kurtulduk. Yedi gece yürüdük ayaklarımız kabardı. Hudutta Kuş Tepe’de bizim süvarilerin kucağına düştük, sevindik. Sonra Edirne’ye geldik, orada Ahmed Çavuş ve arkadaşlarını bulduk. Arkadaşlarımızdan Rumeli’liyi koyverdiler. Bazı alaylar Çanakça’ya kaldırıldılar. Bunlardan hiçbir haberimiz yoktur. Bizle hep alay ederlerdi. Arkadaşları banyo yapmaya gönderdik, sizi de göndereceğiz diyorlardı. Orası kaynar su imiş; içerisine atarlar orada kaynaya kaynaya arkadaşlarımızı öldürürlermiş.” (BOA, BEO, 4204/315268, 28 Temmuz 1329 / 10 Ağustos 1913; BOA, HR.SYS, 2018/4, 24 Temmuz 1329 / 6 Ağustos 1913).

Bu satırlarda da görüleceği üzere Bulgar askerlerinin gerek kurşuna dizerek gerek süngüyle ve gerekse kaynar suyun içerisine atarak türlü işkencelerle Osmanlı esirlerinin canlarına kıydıkları görülmektedir. Bulgarların katliamlarına ilişkin bir diğer kayıt Topçu alayı 10. Tabur 1. Kolordu 1. Bölük askeri Kütahyalı Bekir oğlu Mestan; 32. Alay, 2. Tabur 4. Kolordu askeri Adapazarlı Ömer oğlu Şaban; Edirne’de hastanede kalan İzmitli Abdullah Hasan ve Uzun Köprü Redif Taburu efradından Hasan oğlu Hüseyin’in ifadeleridir. İfadeler şu şekildedir: “Bizde üç çavuşla beraber Hasköy’de idik, sonra Eski Zağra ateşinde ben ve üç kişi dağa kaçtık. Sonra geceleri yürüyerek geldik. Sabaha yakın ağaçlar arasında buğday demetleri içinde gizlenmeye çalışırdık; yolda asma yaprağı yedik, buğday yedik; ölmek için kendimizi tutmak için birer parça bir şey yedik... Bizim esirleri Yanbolu’ya götürdüler, biz hasta olduk. Harmanlı’da kaldı idik. Sonra iyi olunca bizi orada bıraktılar; bizim asker Edirne’ye girince bizi kaldırdılar. Oradan Eski Zağra’ya götüreceğiz dediler. O gece Yemin’de kaldık. Ertesi gün yürüdük yollarda bütün Bulgar ahali hep yukarı doğru kaçıyorlardı. Eski Zağra’ya yakın geldik. Arkada köyde bir silah patladı. Bizi ahali ve asker sardı. Bıçaklarıyla durdular. Silah süngü bıçak kırıldık. Kaçanlar bir koruya girebildik. O gün Zağra ovası herhangi bir muharebe günü gibi tüfek ateşi içinde idi. Kaç kişi kaldı bilmiyoruz. Derviş Tepe’ye geldik.” (BOA, BEO, 4204/315268 28 Temmuz 1329 / 10 Ağustos 1913; BOA, HR.SYS, 2917/33, 28 Temmuz 1329 / 10 Ağustos 1913). Görüldüğü üzere Bulgar askerleri ve çeteleri, günlerce asma yaprağı ve buğday yiyerek

hayatta kalmaya çalışan çaresiz Osmanlı esirlerini süngü, bıçak ve kurşunlarla katliama tabi tutmuşlardır.

Edirne’de bir süre esir tutulduktan sonra Hasköy’e sevk olunan askerlerden 10. Alay, Topçu 2. Taburu, 1. Kolordusundan Kütahyalı Çavuş Mehmed Ali oğlu Ahmed ve Bandırmalı Abidoğlu Ali’nin ifadeleri de benzer şekildedir: “Bulgarlar Edirne’ye girdikleri vakit üç gün Sinekli’de beklettiler; üzerlerimizdeki para ve eşyayı soydular. Samana karyesine gittik. Oradan Mustafa Paşa’ya gidiyorduk. Yolda geriye kalan zayıf efraddan Süleyman Ali Burdur, Süleyman Hasan Burdur Arabacı Mehmed Bandırma’yı gözlerimiz önünde süngülediler. Mustafa Paşa’dan yine yaya Harmanlı’ya gittik. Oradan Hasköy’e. Hasköy’de dört ay oturduk. Burada 3700 kişi var idik. Rumelili efradı salıverdiler. 2300 kişi kaldık. Hasköy’de iken on altı on yedi gün oluyor, size buranın havası yaramadı başka yere göndereceğiz dediler. İki gün iki gece yol yürüttüler. Yolda ne su ne ekmek verdiler. Nihayet Eski Zağra’ya geldik; yolda susuzluktan ve açlıktan düşenleri hastaneye götüreceğiz diye alıp mısır tarlaları içinde süngülüyorlardı. Eski Zağra’ya geldiğimizde orada Harmanlı’dan öteden bir yerden gelmiş diğer 1300 kadar esirlerle buluştuk. Hepimiz (3500) kişi kadar olduk; biri, bir tarafı un fabrikası diğer tarafı hastane ve diğer iki tarafının örgü ile kapalı bir meydana soktular. Ertesi sabah yarım tayin etmek verdiler. Bizi burada da bekletmeyip Çanakça’ya götüreceklerini söylediler. Ahali o gün şehri tahliye etmiş; çünkü bizim Osmanlı askeri gelip ahaliyi şehirde görmesin diyorlar. O gün akşamüzeri idi. Zaten mevcut olan nöbetçiler ziyadeleşti. Jandarmalar geldi bize hazır olun dediler. Asker ayağa kalktı. Tam o sırada şehir tarafındaki tel örgüden üzerimize birden bire ateş açıldı. Artık kırılan kırılana tel örgüleri sekiz sıra idi; esirler bir duvardan öteki duvara atlıyordu. Sonra bir kısmı Şebika cihetindeki tel örgü üzerine yüklendi. Bende beraberdim. Ellerim falan hep yırtıldı. Tel örgüyü atlayanlar fabrikanın yanında siperde bulunan Bulgarların ettikleri ateş altında dövülüyorlardı. Şehirden dışarı kaçanlar bahçeler arasında kılıçtan geçiriyordu. Sokaklar meydanlar hep şehidimiz ile doldu. Akşam oluncaya kadar ateş ateş. Ahali hep evlerinden dışarı çıkmışlar, onlarda hep kaçıyorlardı. Osmanlı askeri geliyor diye kaçarlarmış; ben şehrin başka cihetindeki bağlık bahçelik arasında bir çukur içine gizlendim. Sonra gece olunca öteden beriden arkadaşlar bin kişi olduk. Düşündük taşındık, Edirne’ye gitmeğe karar verdik. Biz daha

bizim askerin Edirne'ye girdiğini bilmiyorduk. Oradan geceleyin şehrin dışında tarlalar içinden yürüyerek sabahı bulduk. Sabaha yakın Eski Zağra istasyonunu bulduk. Mısır tarlaları içinde yere yattık. Akşama kadar bekledik sonra yine geceleyin hep akşam çıkan bir yıldız istikametinde böyle dokuz gece yürüdük. Yolda mısır koçanı Buğday tanesi yiyorduk. Nihayet Derviştepe'den süvari livasını bulduk; ben askerliğimi Edirne'de yaptım. Derviştepe etrafını bilirim. Esir olduğumuzda yolda giderken içimizden ayrı olanları ayırır nişan tahtası gibi diğerlerine ateş ederlerdi. Böyle iki yüz kadar arkadaş gitti. Olmadık zulümler yaptılar efendi.” (BOA, BEO, 4204/315268, 28 Temmuz 1329 / 10 Ağustos 1913; BOA, HR.SYS, 2018/4, 24 Temmuz 1329 / 6 Ağustos 1913). Bu ifadeler Bulgarların anlaşma hükümlerine rağmen esirlerin toplu şekilde kurşuna dizildiklerini, aralarında hasta olanların katledildiğini ve pek çok zulümler yaptıklarını kanıtlamaktadır.

Harmanlı'daki esirlerden Babaeski redif taburu askerlerinden Uzun Köprülü Hasan oğlu Musa Kuzucu; redif taburu askerlerinden Kestanbollulu Hasan oğlu Hüseyin'in ifadeleri ise şöyledir: “Bizim esirleri Yanbolu'ya götürdüler. Bir hasta olduk, Harmanlı'da kaldı idik. Sonra iyi olunca bizi orada bıraktılar; bizim asker Edirne'ye girince bizi kaldırdılar. Oradan Eski Zağra'ya götüreceğiz dediler. O gece Yemin'de kaldık. Ertesi gün yürüdük yollarda; bütün Bulgar ahali hep yukarı doğru kaçıyorlardı. Eski Zağra'ya yakın geldik. Arkada köyde bir silah patladı. Bizi ahali ve asker sardı. Bıçaklarıyla durdular. Silah süngü bıçak kırıldık; kaçanlar bir koruya girebildik. O gün Zağra ovası hangi bir muharebe günü gibi tüfek ateşi içinde idi. Kaç kişi kaldı bilmiyoruz. Derviş Tepe'ye geldik.” (BOA, BEO, 4204/315268, 28 Temmuz 1329 / 10 Ağustos 1913).

Eski Zağra'da Bulgarlar tarafından gaddarca katledilen 3.000 kadar esirin öldükleri bilgisi, oradan firar ederek Edirne'ye ulaşan Osmanlı askerleri tarafından haber verilmişti. Bunun üzerine durum Almanya elçiliğine bildirilmiş; haberi gazetelerde öğrenerek galeyana gelen bazı yöre halkı yerel hükümet birimlerine müracaat ederek esir düşen akrabaları hakkında bilgi talep etmişler; Bulgar mezaliminde kurban olan Osmanlı şehitlerinin isimlerinin veya taburlarının belirlenmesi istenmiştir (BOA, BEO, 4207/315493, 10 Ağustos 1329 / 23 Ağustos 1913).

Bir diğerkayıtta ise Bulgarlar tarafından askere alınarak Sırp muharebesinde istihdam edilip daha sonra terhis edilen Tırnovacık ve civar Bulgar halkının, köylerine dönmek için müsaade istedikleri ve firar eden ahali ile bizzat Bulgar ordusunda hizmet edenler için aynı muamelenin uygulanmasında tereddüt edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Bulgarların kolera ve buna benzer hastalıkları olan Osmanlı esirlerini serbest bırakarak Osmanlı topraklarına da bulaştırmak maksadında oldukları ve bu esirlerin geçişlerine izin verildiği takdirde karantina merkezleri kurulması gerektiği özellikle vurgulanmaktadır. Bulgar ordusunda bilfiil hizmet eden yerel halkın geçişine de müsaade edilip edilmeyeceği de Bâbîâli'ye sorulan sorular arasındadır. Bâbîâli'nin verdiği cevap ise; bunların kabul olunmaması ve koleralı Osmanlı esirler için, vilayetiyle haberleşilerek sıhhiye hazırlığı hususlarının cevaben tebliğ edilmesi gerektiği şeklinde olmuştur (BOA, BEO, 4212/315843, 18 Ağustos 1329 / 31 Ağustos 1913).

Dolayısıyla Bulgarların işgal ettikleri bölgelerde masum halka uyguladıkları muameleden esir alınan Türk askerleri de kurtulamamıştır; yiyeceksiz bırakılarak ölüme mahkûm edilmişlerdir. Tunca nehri üzerinde bulunan bir adacıkta terk edilerek soğuktan ve açlıktan ölmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Onların cesetlerinden oluşan yığınlar giderek çoğalmış, hatta kentte sağlık açısından tehlike yaymaya başlamışlardır. Kolera yayılmaya ve büyük ölçüde zarar vermeye başlamış; ancak, Batılı gözlemcileri en çok etkileyen manzara bu insan yığınlarının buldukları adada bulunan bütün ağaçların erişebildikleri yüksekliğe kadar yenmiş ağaç kabukları olmuştur. Ağaç kabuklarını yemiş insanların açlık durumunu açık seçik en iyi şekilde ifade eden manzaradır bu.

I. Balkan Savaşı sırasında Bulgar komitacıları Kavala bölgesinde 7.000 Müslüman sığınmacıyı katletmişlerdir. Dedeağaç'ta Müslüman halktan ve sığınmacılardan 3.000 kişi öldürülmüştür (Mc Charthy 2014: 159-160). 21 Temmuz 1913 tarihinde Başkumandan Vekili Ahmed İzzet tarafından Osmanlı Sadaretine gönderilen bir yazıda ise Bulgar askerlerinden bir kısmının esir alındığı bildirilmektedir. Yazıda bazı önemli noktaların tutulması için hareket edilerek, Bulgarlar tarafından bazı yerlerde çıkan çatışmada bir zabıt ve 135 neferin esir alındığı ayrıca 48 tüfek, 38 palaska, bir süngü ve 100 bağ fişeğe de el konulduğu bildirilmektedir. Bununla birlikte

Lüleburgaz istasyonu ile doğusundaki Büyük Ergene köprüsünün sağlam olarak ele geçirildiği de aktarılmaktadır (BOA, BEO, 4197/314772, 8 Temmuz 1329 / 21 Temmuz 1913).

Drama bölgesinde de komiteciler köylere gelerek yakaladıkları Türklerden büyük miktarda kurtuluş fidyesi talep etmişler, bazen fidyeyi aldıkları halde esirleri bırakmayarak onları kurşuna dizmişlerdir. Kavala'da da evlere girilerek yağma ve cinayetler işlenmiştir. Bir ay boyunca devam eden bu olaylarda 60 kişi öldürülmüştür (Ahmed Cevad 2013: 127, 130). Romanya'da yayınlanan "Universal" gazetesinin 24 Aralık 1913 tarihli nüshasında, bir Bulgar askerinin anlattıkları konu edilmiştir. Bulgar asker 16. Piyade taburunda görev yapan, Kırkkilise muharebelerinde bulunmuş olan Pote Kaņev sorulan sorulara şu cevabı vererek Bulgarlar tarafından Türk esirlere uygulanan zulmü ortaya koymaktadır: "Üç gün yemek vermediklerinden dolayı kaçmaya mecbur oldum. Askerlerden birçoğu bundan başka bir çare düşünmüyorlardı. Ben bir köylüyüm. Şeşof ile akrabalığım var. Türkiye'de bulunan Osmanlı askeri çok düzenli ve hakikaten savaşıdır. Fakat cephaneleri kötü olduğundan attıkları kurşunların Bulgar askeri üzerinde fazla bir tesiri olmuyor. Türklerin esir olmalarının en önemli sebebi bizim gibi aç kalmalarıdır. Sırp ve Bulgar askerleri Müslüman esirlere barbarca muamele ediyorlar. Bize Sofya'ya götürülmek üzere 1.500 esir vermişlerdi. Bunlardan dört kişi kalana kadar hepsini subayların önünde katlettik ve yolda hangi köye girdiysek çoluk çocuk bütün Müslümanları kestik." (Ahmed Cevad 2013: 149).

Yukarıda bahsi geçen Kırkkilise bozgununda Osmanlı ordusu, 1.500 ölü ve yaralı ile 2.000-3.000 esir vermiştir (Andonyan 2002: 466). Bu kayıp, Alexander Vachkov'un aktardığı bilgilere göre; 1.000 kadar ölü ve yaralı ile 1.500 kadar esir olarak belirtilmektedir. Ayrıca 532 ölü ve 1.420 yaralı asker de Bulgar kuvvetlerinin kayıpları olarak gösterilmektedir (Vachkov 2005: 97).

Süleyman Paşa'nın, 4 Ağustos 1877 tarihli Sadaret'e gönderdiği telgrafta Hain Boğaz yakınlarındaki Elifanlı köyünde Bulgarlarla Ruslar tarafından korkunç şekilde katledilen 120 kişinin cesetlerini gördüklerini, güzel kadınların tecavüze uğradıktan sonra öldürülüp çırılçıplak olarak yol kenarına bırakıldıklarını ve bunların dışında çok

sayıda insan cesedinin kuyulara atılmış olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, Osmanlı ordusunun Hain Boğaz'a doğru geldiğini haber alan Bulgarlar, esir aldıkları otuz yaşın altındaki pek çok Türk kadını ve küçük yaştaki çocukları Balkanlara kaçırdıklarını belirtmektedir (Alp 1990: 19).

29 Haziran 1913'te II. Balkan Savaşı'nın başlamasından hemen sonra Temmuz ayında Bulgarların esir Türk askerine yönelik uyguladıkları sert tutumlar devam etmiştir. Bu bağlamda Eski Zağra'ya doğru yola çıkarılan 3200 kadar esir, iki gün süren yaya yolculuklarında aç ve susuz bırakılmış, hastalananlar ise mısır tarlalarına götürülerek orada katledilmişlerdir. Kurtulabilen ve Eski Zağra'ya ulaşabilen esirler de başka yere gönderilecekleri gerekçesiyle ayağa kaldırılmış ve üzerlerine yaylım ateşi açılmıştır. Bu katliamdan canını kurtarabilenler ise dokuz gün tarlalarda ve bağlarda saklanarak zar zor Edirne'ye ulaşabilmişlerdir (Köstüklü 2005: 121-122).

Bulgar komitacıları ve ahalisi, Debernecik köyünde 39 erkek ve kadını bir caminin içinde diri diri yakmış, Kosova köyünde ise bütün Türkleri, erkek, kadın ve çocukları boğazlamışlardır. Yine İbrahim Hilmi Efendi'nin kayıtlarına göre, "Karaşova köyünde Bulgarlarla Rumlar 14'ten 18 yaşına kadar 16 Müslüman genç kızı esir etmişlerdi. Esir etmek demek hep müştereken ırzlarına tecavüz etmek demektir. Sakın bu cinayetleri yapanların birtakım serseriler olduğunu zannetmeyiniz. Hayır, bu yağmaları ırza tecavüzleri yapanlar Hristiyan ayânı (ileri gelenleri) ve ağniyası (zenginleri), hatta tahsil görmüş olanlardır" (Tüccarzade İbrahim Hilmi 2012: 19-21).

Yine aynı dönemde Bulgarlar, Osmanlı askerlerinin Edirne'ye gelmesinden bir gün önce ellerinde bulunan kırk kadar Osmanlı esirini tamamen keserek cesetlerini nehre atmışlardır. Bununla da yetinmeyerek Edirne'nin Karaağaç Rum sakinlerinden kırk üç kadarını diri diri yakarak hepsini Meriç'e atmışlardır (Tanin, no.1678, 19 Temmuz 1329 / 1 Ağustos 1913: 3). Bulgarların, ayrıca casusların hakkından gelmek bahanesiyle Tırnova ve Kırcaali yörelerinde karşılaştıkları Türklerin ellerini arkadan bağlayarak, boğazlarını boyun kemiklerine kadar kestikleri, çocukları, yaşlı Türk kadın ve erkeklerini, kafalarına vurdukları darbelerle evlerinin yanında öldürdükleri de bilinmektedir (Ağanoğlu 2001: 72).

Bulgarların öldürdükleri Osmanlı askerlerinin sayısı on binleri geçmektedir. Örneğin, Eski Zağra'da toplam 15-16 bin, Serez'de tek bir hadisede 10 bin esir Türk askeri katledilmiştir. Yine Edirne'de Tunca Adası'nda 5 bin esir askerin tamamı, Sarayıçi'nde 15 bin esir Türk askeri ve 5 bin ahalinin çoğu açlık, süngü darbeleri ve kurşunla öldürülmüştür. Kayıtlara göre, çeşitli hadiselerde 25-26 bin esir Osmanlı askeri şehit edilmiştir. Fakat bazı yerlerde şehit edilen esir askerlerin sayısı tespit edilemediği gibi, 11-12 bin askerin de durumu meçhuldür. Böylece, şehit edilen ve akıbeti bilinmeyen esir askerlerin sayısı en azından 36-38 bin civarındadır (Alp 1990: 30).

27 Temmuz 1913 tarihli Edirne'deki Kolordu Kumandanlığından gönderilen bir tezkerede Bulgarların geri çekilmeleri sırasında Rum ahaliye ve Osmanlı esirlerine karşı işledikleri vahşi muameleler ve gaddarlıklardan bahsedilmektedir. Bulgarların Rum ahalden tutukladıkları 45 şahsı kollarını bağlayarak Tunca Nehri'ne attıkları ve bunların cesetleri peyderpey nehirden çıkarıldığı bildirilmektedir. Burada bulunan Journal Ivzes muhabiri tarafından bu katliama ilişkin fotoğrafların alındığının belirtildiği yazıda, Yanbolu tarafından geri çekilen Osmanlı esirlerinden yaklaşık 300 askerin dahi Maraş köyü civarında yine Bulgarlar tarafından katledildiği ve söz konusu maktullerin cesetlerinin bu civarda görüldüğü haber verilmiştir (BOA, BEO, 4201/315005, 16 Temmuz 1329 / 29 Temmuz 1913).

Romanya'nın en büyük gazetelerinden birisi olan Universul'un birinci sayfasında Pese Peçet adında Kırklareli Muharebelerine katılmış olan bir Bulgar askerinin katliam hakkında söyledikleri ise esirlere muamele ile ilgili önemli örnekler içermektedir: "Sırp ve Bulgar askerleri, esir edilmiş Türk askerlerine çok zalimane bir muamele tatbik etmektedirler. Mensup olduğum kıtaya, Sofya'ya götürülmek üzere teslim edilmiş olan 1.500 Türk esiri, kumandanımız tarafından verilen bir emirle tamamen öldürülmüş ve böylece vazife yerine getirilmiştir" (Karadağ 1989: 43).

Bulgaristan'da esirlerin sevk edildiği şehirlerden birisi de Rusçuk'tur. Eczacı Yüzbaşısı Mehmed Alaaddin Efendi'nin kaleme aldığı mektup buradaki esirlerin durumunu gözler önüne sermektedir: "Acizleri On Birinci Fırka Sıhhiye Bölüğü eczacılarından olup bugüne kadar üsera-yı Osmaniye'nin Bulgaristan dâhilinde geçirmiş

oldukları sefaleti ve el-yevm bulunmakta olduğu mevkide dahi geçirmiş ve geçireceği sefaleti dahi ariz ve amik anlatmakla vazifemi ifa etmiş olacağı zan ve tahmin etmekteyim. Bendeleri Edirne'nin tarih-i sukutuyla beraber Eski Zağra'ya memurin-i sıhhiye ile beraber tefrik edilmiş 20 Mart 329 tarihinden 20 Ağustos 325 tarihine kadar Eski Zağra'da bulunmuş ve vaka-i müessifenin şahidi olmakla evvela Eski Zağra vakasından başlayıp el-yevm-i haza üsera-yı Osmaniye'nin çekmekte olduğu sefaleti dahi bildirmeye kendimi mecbur görüyorum... Ahalinin hükümete müracaat ederek silah alması emr olunup ertesi gün ise Hasköy havalisinden terk korkusu ile getirmiş oldukları binlerce üsera-yı Osmaniye'nin Eski Zağra'nın Kazanlık yolu kenarında bira fabrikası avlusu derununda oturtup iki sıra avcıya dizmiş oldukları Bulgar askeri marifetiyle elli ve yüz metre mesafeden yayılım ateşli ile 1.200 belki daha fazla vatan fedaileri feda edildi. 7 ve 800 kadar hafif ve ağır suretle mecruh bırakıldı. Süngü kasatura ve sair yaralıları ez gayr-i hesap olmakla mevcut yaralımız bin küsür bulunuyor. Hastalarımız ise katiyen bir örtü altı görmeyip açıktan ve soğuk ve yağmurdan örtüsü bulunmayıp çamurlar içerisinde yatmadan dolayı binlerce hastamız mevcut. Bu yüzden yevmiye vefiyatımız ise Edirne'nin sukutu tarihinden itibaren yevmiye kırk elli otuz muhakkak olmak üzere birkaç ay zarfında birkaç bin üsera-yı Osmaniye'nin irtihal-i dar-ı beka eylemesini muceb oldu. Memurin-i sıhhiye tarafından bin defa müracaat neticesi Sofya'dan bir miktar edviye verilebilmiş ise de adem-i kifayesine mebni İslam ahali tarafından teşekkül eden komisyonun ve zabitan arkadaşlarımın ianesiyle tedarik edilen edviye ile küll-i yevm bakılmakta ise de hakiki bir tedavi olamamakla beraber yiyecekleri ve sırtlarında dahi bir kat çamaşırı olmayıp bir kaputa bile malik olmayan hasta üseranın fekaleti ve sefaletinin izahını zaid görüyorum. Vaktaki asakir-i Osmaniye'nin Edirne ve havalisini zabtedip birkaç günler dahi Mustafa Paşa ve bi'l-cümle hudud-ı Osmaniye tekraren istirdad edildiği bir esnada mahkum mevt olup elde mevcut bulunan üsera-yı Osmaniye ise Balkan'ın diğer cihetine müteheyi-i hareket oldu. Çünkü Bulgarlar fevkülhad korkuyorlardı. Elyevm mevcut üsera-yı Osmaniye'yi üç mıntıkaya tefrik edilip Beriyoluna ve Servi ile diğeri Ruscuk'dur. Eski Zağra'da bir çok yaralı ve hastalarımız var ise de onlara mikdar-ı kafi tabib ve eczacı tefrik edilerek mütebaki memurin-i sıhhiyeyi bu üç mıntıkaya tefrik edilmiş olduğu memurin-i sıhhiyenin bi'l-cümle mevakide görmüş olduğu hakaret ve safeletten sarf-ı nazar yalnız mahkum mevt bulunan ve Ruscuk'dan götürülen üsera-yı

Osmaniye'nin hallerinden bahis edeceğim. On gün mukaddem Ruscuk'a muvasalatımız ile beraber üsera-yı Osmaniye'nin bulunduğu Bulgar askerlerinin yazlık mevkide bulunan Lakere mevki kumandanı ile birlikte gittik. Üserayı bi'l-cümle devr ve teftiş ettik. Zavallılar, ayakları çıplak sırtlarında kaput olmayıp hatta nısfından fazlası çamaşır namına hiçbir şeye malik değil kısm-ı azami diyare ve dizanteri olmakla 3.000 küsur hastamız mevcut olduğu anlaşıldı. On gündür âdem-i tedavi ve edviyenin âdem-i mevcudiyeti yüzünden 5.600 küsur mevcudumuz bulunan üsera-yı Osmaniye'den 4.000 kişi edviye olmadığı takdirde mahkum-ı mevt bulunuyor. Kumandanlığa küll-i yevm müracaatımız neticesinde diyare ve dizanteriye karşı edviye verilmeyip sair hastalıklara karşı üç beş kalem edviye verilmesi bugün bi'l-cümle üseranın hiç olmazsa hastalık yüzünden mahvolub memleketlerine dönememelerini arzu ettiklerini isbat ediyor. Derun-ı şehirde kolera mevcut üsera meyanında ise diyare ve dizanteri kronik mevcut; tedavileri için edviye yok. Bu hal ise bir günde birkaç üseranın telefine meydan vermek olduğundan kumandanlıktan tekrar ale't-tekrar müracaat neticesi ve hastanelerde edviyenin kalmadığından ve Sofya'dan getireceklerinden bahis ediyorlar. Hâlbuki günler geçiyor yevmiye telefatımız günden güne ziyadeleşiyor. Edviye mefkud. Yalnız bi'l-cümle üsera-yı Osmaniye ile birlikte medyun-ı şükran bulunduğumuz bir cihet var ise o da burada mevcut ahali-i İslamiye meyanında küll-i yevm toplanmakta olan ianat ile Romanya'dan celb edilen ve bura eczanelerinde mevcut bin minnet ve rica ve iltimas ile elde edilen birkaç kalem edviye ile hastalığın önü alınmıyor ise de hiç olmazsa tedavi ediliyor diyerek hastalar bir miktar teselli ediliyor. Bu halin devamı maazallah mevcudu akalliyette bulunan üsera-yı Osmaniye'nin büsbütün mahvı demek olacağından bir an evvel üsera-yı Osmaniye'nin terhis çaresinin ve yahud Ruscuk'da bulunan düvel-i ecnebiye konsolosları marifetiyle hastagâna lüzumu derkar olan edviye ve malzemenin itası ve üsera-yı Osmaniye'nin indiye ve esbab-ı istirahatlarının istikmali hususunda ibraz buyrulacak muavenet ve delalet kumandan-ı ehamileri namına umum üsera-yı Osmaniye namına rica ve istirahat" (BOA, BEO, 4216/316159, 11 Eylül 1329 / 24 Eylül 1913).

Bulgar delegelerine tebliğ edilen bu duruma bağlı olarak kolera ve dizanteri gibi hastalıkları bulunan Osmanlı esirlerinin bırakılması için derhal Sofya'ya telgrafla istekte bulunulduğu ve buradaki Osmanlı esirlerinin sefalet ve hastalık dolayısıyla ölüme

mahkum edildiklerinden bahisle esirlere insani müdahalede bulunulması, ilaç verilmesi veya buradan nakillerine izin verilmesi istenmiştir. Belgede her gün birkaç Osmanlı esirinin hastalıktan öldüğü ve hasta esirlere sadece bölgedeki Müslüman ahalinin yardımları ve Romanya'dan gönderilen kısmi ilaçlar ile müdahale edilebildiği; ancak bunun tedavi etmekten çok hastaları teselli etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yine yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla hasta esirler için gerekli olan ilaçların da bulunmaması, mevcut hastalıkları giderek artırmakta, bu da her gün ölümlere yol açmaktadır. Eczacı Mehmed Alaaddin Bey'in bu çok uzun mektubu, Osmanlı esirlerinin, içinde buldukları ağır ve bir o kadar da ölümcül şartları göstermesi açısından bir yere kaydedilmesi gereken önemli bir nottur.

Bulgarlar tarafından Pelo'ya getirilen esirler 1800 kişi olup bunların 400'ü iyi bakılmadıklarından dolayı hastalanarak vefat etmiştir. Vefat edenlerin kefenlenmelerine yerel hükümet karışmamış ve mahalle müftüsü Mustafa Nazif Efendi sorumluluğu üstlenmiştir. Bölgenin Müslüman ahali fakir olmalarına rağmen esirlerin ihtiyaçlarına sarf olunmak üzere cüz'i yardımda bulunmuşlar ise de 400 kişinin defin masrafına güç yetiremediklerinden Mustafa Nazif Efendi faytonlarını satmış ve evini de rehin göstererek aldığı para ile vefat edenlerin cenaze işlemlerini İslamî usullere uygun şekilde yerine getirmiştir (BOA, HR.SFR 4, 258/54, 31 Mart 1329 / 13 Nisan 1913).

Filibe Başşehbenderliği tarafından Sofya Şehbenderi'ne gönderilen bir yazıda ise; Filibe'de 4.000'i aşkın esir olduğu ve bunların öteden beri camilerde ve kışla ahırlarında kaldıkları ve bunlardan 2.800 kadarının dışarda ve şehre beş kilometre kadar bir mesafede inşa edilmiş barakalarda ve 800 kadarının ise büsbütün açıkta iskân ettirilmiş olduğundan bahsedilir. Adı geçen askerlerle kimsenin görüşmesine müsaade edilmeyip, bunlar tamamen tecrit edilmiş bir halde bulunmaktadır. Bunların pek büyük işkencelere maruz kaldıkları bilinmektedir. Savaşın başlarından bugüne kadar cami ve kışla ahırlarında, dar mahallelerde; havasız-ekmeksiz tazyik altında; kırdaki toprak ve yağmurlu zamanlarda çamurlar içinde yaşayan zavallı çıplak ve yalın ayak Osmanlı askerleri en katı kalpleri sızlatacak şekilde sefil bir halde bulunmaktadır. Bütün gün dayak ve tüfenk darbeleri altındadırlar. Bulgar kendilerini sebepli sebepsiz kırdaki köşede dövmek dışında çarşı ortasında bile dövmekten çekinmemişler ve adeta hayvana bile

edilmeyecek muameleyi kendilerine etmişlerdir. Kırdaki bulunan askerlere günde bir çeyrek ekme verilmiş ve asker açlıktan hastalanmaya başlamıştır (BOA, HR.SFR 4, 259/18, 26 Ağustos 1329 / 8 Eylül 1913; BOA, HR.SYS, 2018/4, 3 Eylül 1329 / 16 Eylül 1913).

Buraya kadar Bulgarların Osmanlı esirlerine karşı tutumlarından söz edildi. Şimdi ise bu esirlerin durumları ile ilgili olarak daha net bilgiler vererek esaret hayatında yaşadıkları hastalıklar ve sakatlıkları görmekte yarar vardır. Bulgar hükümeti tarafından hapisane ve Kanajova Hastanesinde bulunan malul Osmanlı askerlerinin listesi şu şekildedir (BOA, HR.SFR 4, 259/36, 12 Ağustos 1329 / 25 Ağustos 1913):

Tablo 2.2: Bulgarların elinde bulunan hasta esirler

Numarası	İsmi-Memleketi	Maluliyeti
1.	Ali oğlu Yakub - Eğirdir	Sol ayağı kesilmiş
2.	Musa oğlu İbrahim - Bursa	“ “ “
3.	Eyüb oğlu Hasan - Kastamonu	“ “ “
4.	Osman oğlu Ahmed - Gümölcine	Sağ ayağı “
5.	İbrahim oğlu Ahmed - Bursa	Sol kolu “
6.	Ahmed oğlu Mehmed - Kuşkovak	“ “ “
7.	Aziz oğlu Mehmed - Dersaadet	Sağ ayağı “
8.	Emin oğlu İsmail - Gümölcine	“ “ “
9.	Osman oğlu Rüstem - Bursa	“ “ “
10.	Emin oğlu Hasan - Kastamonu	Sağ kolu “
11.	Abdurrahman oğlu Hasan - Bursa	Sol ayağı “
12.	Ahmed oğlu Mehmed - Bursa	Sağ ayak kullanımından sakat
13.	Kadir oğlu Mehmed - Divrik	Sol kolu “ “
14.	Osman oğlu Hüseyin - Kastamonu	Sol ayak “ “
15.	Musa oğlu İbrahim - Bursa	Sağ ayak “ “
16.	Receb oğlu Bekir - Bursa	İki ayak “ “
17.	Halil oğlu Kadir - Afyonkarahisar	Sol kol “ “
18.	Mustafa oğlu Ahmed - Siverek	“ “ “
19.	Mustafa oğlu İsmail - Bursa	Sağ ayak “ “
20.	İsmail oğlu Salih - Bursa	“ “ “
21.	Süleyman oğlu Ahmed - Ankara	Sol ayak “ “
22.	Hüseyin oğlu Hasan - Beğpazarı	Sağ kol “ “
23.	Osman oğlu Ali Osman - Elmacık	Sol ayak “ “
24.	Hasan oğlu Mustafa - Bursa	Sol kol “ “
25.	Şakir oğlu Kerim - Bursa	Sağ ayak “ “
26.	Süleyman oğlu Ali - Çarşamba	Sağ kol “ “
27.	İbrahim oğlu Bekir - Afyonkarahisar	Sol ayak “ “
28.	Ali Osman oğlu Hasan - İzmid	Sağ ayak “ “
29.	Mehmed oğlu Mehmed - Bitlis	Sağ ayak “ “
30.	Yusuf oğlu Murteza - Sofulu	Sol ayak “ “
31.	Halil oğlu Hüseyin - İskeçe	Sol ayak “ “
32.	Şerif oğlu Süleyman - Bilecik	İki kol “ “
33.	Ali oğlu Mehmed - Bolvadin	Sol ayağı kullanımından sakat
34.	Mustafa oğlu Şaban - Kayseri	Sağ kol “ “
35.	Mehmed oğlu Ömer - Beğpazarı	Sağ ayak “ “
36.	Receb oğlu Abdullah - Gönek	“ “ “
37.	Mustafa oğlu Rıdvan - Kırkkilise	Sol ayak “ “ “
38.	İbrahim oğlu Ahmed - Isparta	Sağ kol “ “ “
39.	Receb oğlu Abdullah - Nevrekob	“ “ “
40.	Hasan oğlu İbrahim - Vize	Sağ ayak “ “ “
41.	Hüseyin oğlu Mahmud - Karahisar	İki ayak “ “ “
42.	Yusuf oğlu Hasan - Fesah	Sağ kol “ “ “
43.	Hakkı Kerim oğlu Kamil - Kastamonu	Sağ ayak “ “ “
44.	Mehmed oğlu Mehmed - Fesah	Sağ ayak ve kol “ “
45.	Mustafa oğlu Ali - Ankara	Sol kol “ “
46.	Abdi oğlu Demir - Siroz	Sol ayak “ “
47.	Halil oğlu Hüseyin - Muğla	Sağ ayak “ “
48.	Mustafa oğlu Ahmed - Eşme	Sağ kol “ “
49.	Şakir oğlu Mustafa - Eskişehir	Sol kol “ “
50.	Satılmış oğlu İlyas - Karahisar	“ “ “
51.	Mehmed oğlu Hacı - Ankara	Sağ kol “ “
52.	Ahmed oğlu Mustafa - İnegöl	Sağ ayak “ “
53.	Ali oğlu Salih - Fesah	Sol göz ve sağ kol kullanımından sakat
54.	Ali oğlu Süleyman - Eskişehir	İki ayağı kesilmiş

Tablo 2.3 (devamı): Bulgarların elinde bulunan hasta esirler

Kanajova Hastanesi		
55.	İbrahim oğlu Ali - Harput	Sol ayağı “
56.	Mustafa oğlu Mehmed - Bursa	“ “ “
57.	Ali oğlu Mehmed - Gölpazar	Sol ayağı kullanımdan sakat
58.	Ahmed oğlu İlyas - Adapazarı	Sağ ayağı “ “
59.	Hüseyin oğlu Hacı Ahmed - Akşehir	“ “ “
60.	Mehmed oğlu İslam - Bursa	“ “ “
61.	Osman oğlu Murad - Afyonkarahisar	“ “ “
62.	Süleyman oğlu Ali - Antalya	Sol ayak “
63.	Hasan oğlu Mehmed - Sofulu	Sağ ayak “
64.	Mehmed oğlu Ali - Uzunköprü	Sağ ayak kullanımdan sakat
65.	Ali oğlu Tahir - Şam	Sağ kol “ “
66.	Caca oğlu Hakbih - Adapazarı	Sağ ayak “ “
67.	Mustafa oğlu Hasan - Düzce	Sağ kol “ “
68.	Ali oğlu Hasan - Edirne	Sağ ayak “ “
69.	Abdurrahman oğlu Ali - Çal	Sağ kol “ “
70.	Ali oğlu Ramazan - Söğüt	Sağ ayak “ “
71.	Şakir oğlu Mehmed - Bartın	Sağ ayak “ “
72.	Ramazan oğlu Hayrullah - Yakova	Sol ayak “ “
73.	İbrahim oğlu İsmail - Konya	“ “
74.	İsmail oğlu Mehmed - Samsun	Göğsünden ve sağ memesinden yaralı
75.	İbrahim oğlu Mehmed - Eskişehir	Sağ ayak kullanımdan sakat
76.	Ahmed oğlu Mustafa - Bilecik	Sol ayak “
77.	Ömer oğlu Ali - Ankara	Sağ ayak “
78.	Latif oğlu İsmail - Gümülcine	Akciğer veremi
79.	Hasan oğlu Mehmed - Çanakkale	“ “
80.	Hasan oğlu İbrahim - Zağfiranbolu	Sol ayak istimalden sakat
81.	Mutlak oğlu Salih - Şam	Akciğer veremi

Tablodanda da anlaşılacağı üzere esir askerlerin çoğu ayakları ve kollarından sakatlanmış bazen de uzuvları kesilmiştir. Bu vakıa tüm savaşlarda görülen genel bir durumdur. Tablonun bize sunduğu bir başka bilgi ise askerlerin daha çok Ankara'nın batısından olduğudur.

Tabip Binbaşısı Kemal tarafından kaleme alınan bir yazıda, Eski Zağra'da bira fabrikasında tedavi altında bulunan Osmanlı esirlerinden 152 yaralı ile 56 hastanın burada tedavileri mümkün olmadığından bunların bir an evvel Dersaadet'e sevk edilmeleri istenmektedir (BOA, HR.SFR 4, 259/51, 13 Eylül 1329 / 26 Eylül 1913). Osmanlı Hükümeti, Eski Zağra'da bulunan hasta tebasına 100 battaniye, 100 aba, 170 don, 300 gömlek, 66 çorap ve 200 çarık olmak üzere toplamda 936 eşya göndermiştir (BOA, HR.SFR 4, 273/25, 26 Teşrinievvel 1329 / 8 Kasım 1913).

Bulgarlar tarafından esir alınan Osmanlı askerlerinin durumuna dair yazılan raporlarda, Tatarpazarcığı'nda bulunan esirlerin camilerde taşlar üzerine bırakıldığı ve

ne ateş ne yemek ve ne de elbise verilmediğinden hastalanarak günde yirmiden çok askerin telef olduğu ve tedavi olunmadıkları bildirilmiştir. Yine Sofya'da bulunan esirlere yeterli yemek verilmediği ve yollarda çalıştırıldıklarından dolayı birçoğunun telef oldukları ve Orhaniye ile Pernik mevkiinde de aynı muamelenin yapıldığı bildirilmektedir. Edirne'den Yeni Zağra'ya götürülen esirler her türlü kötü muameleye hedef oldukları gibi hastaların tedavi olunmadıklarına; hastalık ve yorgunluk sebebiyle yol yürümeye takatları olmayanların süngü ile itlaf edildikleri bildirilmektedir. Sofya'da Üçpınar'da Yahudi mektebinde bulunan esirlerin pek dar yere yerleştirilmiş olduklarından hasta düştükleri; Plevne'ye gönderilen 1.800 nüfus esirden dört yüzünün vefat ettikleri ve hükümet tarafından masrafları karşılanmadığı için mahalli müftü tarafından defin masraflarının karşılandığı; Plevne'de bulunan esirlere pek gaddarca davranılarak namaz kılmalarının men edildiğine ve en ağır işlerde istihdam olunduklarına ve ufak bir sebepten dolayı darp edildikleri ve hastaların yerlerde yatırıldıkları ve iyi tedavi olunmadıkları ve bunlardan iki yüzünün zorla Hristiyanlaştırıldığı anlaşılmaktadır (BOA, HR.SFR 4, 259/18, 11 Temmuz 1329 / 24 Temmuz 1913).

Ayrıca Kızanlık kasabasında dahi iki yüzden fazla hasta ve olup günde onu bulan vefatların olduğu da yine kayıtların bize verdiği bilgiler arasındadır. Kızanlık'ta ve Eski Zağra'da toplam hasta sayısı dört yüz civarında olup bunlardan yalnız elli kadarı tamamıyla gidemeyecek ve trene binemeyecek haldedir; geri kalanı tren ile gidebilirler, hatta gidemeyecek zannedilenler bile gitme olursa yolda ölmek arzusundadırlar (BOA, HR.SFR 4, 273/13, 18 Teşrinievvel 1329 / 31 Ekim 1913).

Bulgar hükümetinin esir Osmanlı askerlerine yönelik uygulamalarından biri Türk askerlerini kendi saflarında savaşa katılmaya mecbur bırakmalarıdır. Buna ilişkin bir kayıтта, Lokal Ancayger gazetesinin Selanik'ten aldığı bir telgrafnameye nazaran Yunanlılar tarafından esir alınan Bulgarlar arasında Türk askerlerinin de bulunduğu ve Bulgarların Osmanlı esirlerini kendileriyle birlikte savaşa katılmaya mecbur etmekte oldukları iddia edilmiştir (BOA, HR.SYS, 2010/9, 27 Haziran 1329 / 10 Temmuz 1913). Ancak bu iddiayı kabul etmeyen Bulgar hükümeti, Bulgaristan'daki Osmanlı savaşı esirlerinin Bulgarlar tarafından askere alınmayarak sadece bedeli karşılığında

ziraat işlerinde istihdam edildiklerini bildirmiştir (BOA, HR.SYS, 2010/9, 10 Temmuz 1329 / 23 Temmuz 1913).

Bulgarların esirlere karşı uyguladığı zulmün bir diğer örneği ise geri çekilme esnasında Rum halka ve Osmanlı esirlerine karşı gerçekleştirdikleri vahşice hareketlerdir. Bunlardan birinde; Bulgarlar geri çekilme sırasında Rum ahaliden yakaladıkları 45 şahsı kollarını bağlayarak doğruca nehre atmış ve bunların cesetlerini peyderpey nehirden çıkarmışlar ve bu olay burada bulunan Journal Ivzes muhabiri tarafından fotoğrafları alındığı gibi, Yanbolu cihetlerinden geri çekilmekte olan Osmanlı esirlerinden yaklaşık 300 askerin de Maraş köyü civarında yine Bulgarlar tarafından katledildiği haber verilmiştir. Ayrıca o civarlarda bunların cesetlerine de tesadüf edilmiştir (BOA, HR.SYS, 2916/150, 14 Temmuz 1329 / 27 Temmuz 1913).

Bulgarların Osmanlı esirlerine yönelik uygulamalarından biri de bulaşıcı hastalığı olanları Osmanlı topraklarına göndererek hastalığın buralarda yayılmasına çalışmaktır. Buna ilişkin bir kayıta, "...Bulgarların kolera ve buna şebih emraz ile malul üseramızı serbest bırakmalarından buralarını da bulaştırmak emelinde oldukları pek muhtemel görünmekte bulunduğu beyanıyla, bunların mürurlarına müsaade olduğu takdirde karantina merkezleri tesis ile tekayyüdat-ı sıhhiyede bulunulması lazımeden olduğu sağ cenah ordusu kumandanlığından iŐar edildiği..." (BOA, MV, 180/1, 8 Őevval 1331 / 10 Eylül 1913) bilgisine yer verilmiştir. Bu kayıt aynı zamanda Osmanlı Hükümetinin salgın hastalığa yakalanarak geri gönderilen Osmanlı esirleri için karantina merkezleri oluŐturmaya çalıştığının bir göstergesidir.

2.3.3. Sırp ve Karadağ Ordusunda Osmanlı Esirleri

Osmanlı askerlerinin esir bulunduğu bir başka millet Sırlardır. Balkan Savaşları sırasında Sırp hükümeti tarafından esir edilen Osmanlı askerlerinin başta Belgrad olmak üzere Aleksinaç, PoŐarevaç, Semendirya, Feladudu Çoprica ve Valiyevo'da tutulduğu anlaşılmaktadır (BOA, HR.SYS, 2010/3, 9 Kanunisani 1328 / 22 Ocak 1913).

Vardar şehri Balkan Savaşlarında Sırlar tarafından ele geçirilen yerlerden biridir. Şehirde 17 Kasım günü, Sırlar hücum ederek bazı bölgeleri ele geçirmiş ve Türk direnişi kırılmıştır. 7. Kolordu'nun beklenmedik bir anda yarılması ile başlayan geri çekilişi kısa sürede diğer kolorduları da etkileyerek, Vardar Ordusu'nun dağılıp geri çekilmeye başlamasıyla sonuçlanmıştır. Böylelikle Manastır Muharebesi de bozgun ile sonuçlanmıştır. Bu muharebe sonucunda yaşanan kayıplar da ağır olmuştur. Türklerin, 2.000 yaralı, 1.000 ölü ve 5.600 esir, Sırp ordularının ise 2.121 yaralı, 539 ölü ve 329 esir kaybı olmuştur (Hall 2003: 69).

Balkan Savaşları sonrası Osmanlı Devleti, Sırlar tarafından ele geçirilen Üsküp ve Makedonya şehirleriyle birlikte Makedonya'nın büyük kısmını da kaybetmiştir. Bölgede Sırların Türk esirlerine uyguladıkları zulmü aktaran haberlerden biri olan The New York Times'ın 22 Kasım tarihindeki sayısında Sırp zulmüne geniş yer verilmiş ve katliamlarla ilgili kan dondurucu iddialar ortaya atılmıştır. Haberde; Üsküp, Kumanova ve Manastır'da esir alınan Türk askerlerinin bir kısmının hemen hunharca katledildikleri ve cesetlerinin Vardar Nehri'ne atıldığı; esirlerin diğer bir kısmının da ölümlerle beraber diri diri gömüldüğü yer almaktadır. Bir diğer kayıttaki Rus gazetecisi Leon Troçki, Sırp Kralı Peter'in, Kumanova'ya giderken yolda rastladığı bir grup Arnavut esiri gördüğünde arabasında ayağa kalkarak şöyle dediğini nakleder: "Bu adamlar benim ne işime yarar? Öldürsünler, yalnız kurşunlanarak değil; o, cephane israfı olur; değneklerle dövülerek..." (Ahabab 2016: 110-111; Aġanođlu 2001: 78).

Sırp hükümetince terhîs edilerek Selanik'e ulaşan 600 civarındaki Osmanlı esirinin çoğunun parasız ve elbisesiz oldukları ve bunlara yiyecek ve giyecek yardımında bulunulması gerektiğine (BOA, BEO, 4184/313749, 5 Haziran 1329 / 18 Haziran 1913; BOA, DH.SYS, 112/23, 14 Nisan 1329 / 27 Nisan 1913) ve bu askerlerin bir an önce Osmanlı topraklarına sevk edilmelerine dair kayıtlar bulunmaktadır (BOA, BEO, 4185/313832, 5 Haziran 1329 / 18 Haziran 1913; BOA, BEO, 4202/315087, 18 Temmuz 1329 / 31 Temmuz 1913). Bir diğer kayıttaki Karadağ'da bulunan esirler için olduğu gibi Almanya sefaret ve konsolosu aracılığıyla Sırbistan'daki Osmanlı esirlerinin dahi belirlenen günlerde Selanik'e sevk edilerek buradaki özel vapurlarla

Osmanlı topraklarına nakledildikleri anlaşılmaktadır (BOA, BEO, 4185/313832, 9 Haziran 1329 / 22 Haziran 1913).

Sırp hükümetinin özellikle II. Balkan Harbi sonrasında Bulgarlarla yaşanan çatışmaların da etkisiyle Osmanlı esirlerini terhis ve geri gönderme eğiliminde olduğu, ancak savaş nedeniyle bazı yolların kapalı olması ve kolera salgını nedeniyle iadelerini gerçekleştiremediği anlaşılmaktadır. Buna ilişkin bir kayıt şu bilgileri vermektedir: “Buradaki üseramıza gelince, ber-vech-i malum Sırbistan hükümeti bunların terhis ve iadelerine amade olup haklarında hüsn-i muamele olunmakla ve ekserisi serbest bulundurulmaktadır. Fakat muharebe-i hazıra hasebiyle Romanya ve Selanik yolları henüz kapalı bulunduğundan Vakyoma ve Trisyeste tarikiyle sevk ve izamlarına Sırbistan’da kolera bulunmasından dolayı, Avusturya hükümetince müsaade edilmediğinden iadeleri mümkün olamamaktadır. Fakat Selanik hattının bugünlerde açılması memul olduğundan o tarikle sevk ve iade olunmaları melhuzdur.” (BOA, HR.SYS, 2010/3, 15 Temmuz 1329 / 28 Temmuz 1913).

Nitekim II. Balkan Harbi sürecinde, Sırbistan’da bulunan Osmanlı esirlerinden vefat edenlerin isimlerinin Sırbistan hükümeti tarafından Belgrad’daki Osmanlı evrak memuruna verildiğinin belirtildiği bir kayıta, Belgrad’da ve Sırbistan’ın çeşitli mevkilerinde bulunan Osmanlı subaylarının müracaatları üzerine terhis olundukları ve bunların bir kısmı Romanya ve bir kısmı Fiyoma yoluyla gönderildikleri ve Sırbistan’da pek az Osmanlı subayının kalmış olduğu; Osmanlı esirlerinin topluca sevki için henüz İstanbul’dan kesin bir cevap alınmadığı ve Osmanlı askerlerinin ise arzu etmeleri halinde kendi masraflarıyla istedikleri yere gidebilecekleri bildirilmiştir (BOA, HR.SYS, 2010/3, 28 Ağustos 1329 / 10 Eylül 1913).

Sırbistan’daki Osmanlı esirlerine dair bir başka kayıta da savaş esiri sıfatıyla Belgrad kalesinde bulunmuş olan subayların, müracaatları üzerine kısım kısım terhis olunarak Almanya konsolosluğu tarafından çoğunluğu Romanya’daki şehbenderliklerden Kalas ve Turnuseverin ve bazıları da Füyuma’ya kadar harcırah verilerek gönderildiklerinden söz edilmektedir. Sırbistan içinde çeşitli yerlerde esir bulunan subayların çoğu derhal terhis edilerek memnun ve müteşekkir bir şekilde

Selanik ve bazıları da Romanya yoluyla Dersaadet'e ulaşmışlardır. Dolayısıyla bu sevklerden sonra Sırbistan'da pek az Osmanlı subayı kalmıştır. Ancak Sırbistan'ın her tarafında kolera hastalığının yayılmasından dolayı esirler arasında da kolera salgını olup bu durum Osmanlı esirlerini perişan etmektedir (BOA, HR.SYS, 2010/3, 30 Ağustos 1329 / 12 Eylül 1913).

Sırbistan'dan ve çeşitli yerlerden serbest bırakılarak Selanik'e gelmekte olan Osmanlı esirlerinin yollarda aç kalarak fazlasıyla sefil bir vaziyette oldukları ve bunların içinde buldukları sefaletten kurtulmaları için mümkün mertebe temizliklerinin yapılarak ve elbiseleriyle Anadolu'ya sevkleri için Maliye Nezareti tarafından Selanik'e gönderilen komisyona bin lira verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Rumeli halkından olan esirler için de Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından bu uğurda sarf edilmek üzere Selanik İslam cemaati aracılığıyla üç bin liranın esirlere nakilleri istenmiştir (BOA, BEO, 4187/313975, 8 Haziran 1329 / 21 Haziran 1913). Bu yardımlarla söz konusu komisyon tarafından 152 askere sevk ve iâşe yardımında bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA, BEO, 4196/314645, 10 Haziran 1329 / 23 Haziran 1913).

Bir diğer kayıтта bir Sırp subayı Müslümanlara yaptıklarını Troçki'ye şöyle aktarmaktadır: “Kendi halkından kopan Arnavut esirleri çok mahzun, gözü yaşlı oluyor. Adamlarım birkaç kere karşıma bir Arnavut getirdiler; adam önümde yerlere kadar eğildi ve ağlamaklı bir sesle aman aman dedi. Adamlarıma onları öldürmeyi kesinlikle yasakladım, ama açık yüreklilikle söylemeliyim ki bu emre itaat etmediler. Bir askere bir esiri komutana götürmesini söylersin, onu alır elli adım götürür, sonra bir silah sesi duyarsın, işte bu kadar... Bizim kuvvetlerimizin harekâta bulunduğu Manastır yöresindeki hemen hemen bütün köyler hasarsız çıktılar. Türklerin oturduğu köyler hariç. Ancak zulümlerin sorumluluğu sadece çok ufak bir derecede düzenli kuvvetlere aittir. Komitacılar düşünebileceğinizden daha kötüydü, içlerinde entellektüeller, fikir adamları ateşli milliyetçiler vardı. Bunlar orduyla birlikte oldukları müddetçe herşey yolunda gidiyordu. Ama harekât tamamlanınca ordu ilerleyerek partizanları halkın elindeki silahları almak üzere geride bırakınca onları denetleyecek kimse yokken dehşet

dolu olaylar başlıyordu... Yine tecavüz suçunu işleyenler komitacılarıdır. Biz böyle şeyleri düzenli orduda kesinkes yasaklamıştık” (Ağanoğlu 2001: 79-80).

1913 senesinde Mısır Hilal-i Ahmer Heyeti Reisi, Rumeli vilayetleri hakkında hazırladığı raporda, Sırp hükümetinin yaralı ve hasta Osmanlı esirlerine son derece kötü muamelede bulunduğunu ayrıntılı bir şekilde belirtmiştir (Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları 2013: 22). Raporda, Sırp'ların yapmış olduğu ve bizzat şahit olunan katliamlar hakkında şu bilgilere yer verilmektedir: “Manastır ve Üsküp vilayetlerinde işlenen yağmanın miktarı bir milyar Frank civarında tahmin olunmaktadır. Yakılmış olan Müslüman köylerini dolaşırken her adımda birkaç uzvu koparılmış ve yanıp kömür haline gelmiş bir takım cesetlere rastlıyordum. Acaba kırk santimetre yüksekliğindeki kar tabakası altında gömülmüş ve sıfırın altında 8 derece soğukluğun tesiriyle daha ne kadar cesetler vardır. Şu ahval bana seyahatime son vermeye ve bütün tafsilât ve teferruâtıyla beraber hâlin ve mevkiin vehametini ve buna çaresiz kaldığımı size arz etmek üzere...” (BOA, BEO, 4152/311337, t.y.).

Batı Ordusu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezaretine gönderilen 18-19 Ekim 1912 tarihli bir raporda da, Karadağ sınırında bulunan Tuz'un düştüğü ve Tuz'da meydana gelen muharebeler esnasında Karadağlıların, Türk esirlere çok kötü davranarak işkence yaptıkları belirtilmiştir. Bu muharebelerde, Karadağlılara esir düşen Kastamonulu Hafız Mehmet Efendi'nin hatıratında, Karadağlıların yaptıkları eziyetlere de yer verilmektedir. “...Karadağ birlikleri, kahramanlık göstergesi olarak ceplerinden avuçlar dolusu kesilmiş burun, kulak ve dudak çıkarıp birbirlerine gösteriyorlardı. Bunlar şehit olan arkadaşlarımızın burun, kulak ve dudaklarıydı (Abdurrahman Nafiz, 2007: 204)”.

Karadağ'da bulunan esirlerden Mülazım-ı sani Silistrelî Hasan Efendi ile on bir askerinin Çetine'de Karadağ hastanesinde burun ve dudakları kesilmiş olduğu halde tutulduklarına dair bir haber de bu iddiaları kuvvetlendirmektedir (BOA, HR.SYS, 2010/6, 2 Eylül 1329 / 15 Eylül 1913). Söz konusu askerler Yozgatlı Mustafa Osman, Burhaniyeli Halil Hasan, Bergamalı İbrahim Mustafa, Lafzalî Ahmed Misan, Sinoplu Mehmed Ahmed, Geyveli Ali Mustafa, Bartınlı Mehmed Osman, Menemenli Ali

İbrahim, Tireli Ali Hasan, İşkodra hudud bölüğü mülazımlarından Hasan bin Ahmed Efendi ve Karayene ahalisinden Veli bin İbrahim'dir. Nitekim Tuz'da esir düşerek Çetine'de esir tutulan Silistrelî Hasan Vehbi Efendi'nin mektubu bu iddiaları doğrulamaktadır. Mektup şu şekildedir: "Bendeleri bidayet-i harpte esliha-i nariyye ile mecruh oldum. Esir düşerek Karadağlılar burnumu kestiler. Halen Karadağ'da bendenizle birlikte on nefer bir de başıbozuk olduğu halde cümlemiz daimi bir surette şimdiye kadar hususi localarda nöbetçilerin nezareti altında pek perişan bir halde mahpus bulunuyoruz. Mektuplarımız bile uzun uzadıya kontrole maruzdur. Karadağ sair Osmanlı üserasını serbest bıraktığı halde bize şu suretle zulm ve tazyiki devam ettirmektedir" (BOA, HR.SYS, 2010/6, 6 Haziran 1329 / 19 Ağustos 1913).

Savaş gözlemcisi olarak, bölgede bulunan Fransız gazeteci de Türk esirlere uygulanan muameleyi gözler önüne sermektedir: "... Tarlalar ve bahçeler arasından, gecenin içinde pencereleri kasvetli biçimde ışık saçan yeni binaya koşuyorum. Orada, Deçiç ve Tuz'da yaralanmış yüz kadar Osmanlı askeri, beş ya da altı hemşire ve beni ulusunun doğal nezaketiyle karşılayan yaşlı bir binbaşıya rastlıyorum. Beni odadan odaya, salondan salona gezdiriyor; hatta aralarında on beş yaşında bir çocuk bulunan, on yaralının ayakta ve çömelmiş halde durduğu küçük bir odaya götürüyor. Yüzlerinde çarpı işareti şeklinde pansuman var; vücutlarında başka hiçbir yara izi yok ama hepsinin burunları ve kulakları kesilmiş!" (Tharaud 2013: 36-37).

Balkan Harbinde, Sırp lılar tarafından esir edildiği ve daha sonra salıverildiği anlaşılan üç Osmanlı askerinin silahsız olarak Sakız'a geldiklerine dair Çeşme kaymakamlığı tarafından ayrıca bir bilgilendirme kaydı çıkarılmıştır (BOA, DH.SYS, 112/7B, 4 Nisan 1329 / 17 Nisan 1913).

III. BÖLÜM

3. ESİRLERİN İKTİSADİ DURUMU VE YAPILAN YARDIMLAR

3.1. Esirlerin Sevki/İadesi

Atina Antlaşması'nın imzalanmasından sonra hazırlanan bir cetvelde Yunanistan hükümeti tarafından terhis edilen küçük zabitan, nefer ve sivil sayısı 39.343 kişi olarak gösterilmektedir. Bu cetvelde toplam esir sayısı ise 41.370 kişiden oluşmaktadır. Gönderilen esirlerin Osmanlı Devleti'ne gelen sayısı 29.143, eski memleketlerine gönderilenlerin sayısı da 10.200 kişiydi. Ayrıca muhtelif kamplarda esir olarak bulunan 30 Polis, 1 Mutasarrıf ve 248 kişiden oluşan esir grubu da antlaşmanın imzalanmasından iki hafta sonra Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir. Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklara gönderilen toplam esir sayısı 39.621 kişiden oluşuyordu. Peyam Gazetesi'ne göre de Atina Antlaşması'ndan sonra esirler yurda sevk edilmeye başlanmış, vesait olarak ise İstanbul'da gemiler hazır edilmiştir. Getirilecek olan esir mevcudu ise 48.000 olarak kayda geçmiştir. Pire'den alınacak olan esirlerden hasta olanlar için 500 yataklı vapurlar tahsis edilmiştir (Arslan ve Fidan 2012: 261).

Osmanlı savaş esirlerinin bir süre sonra Yunan hükümeti tarafından salıverildiği görülmektedir. Ateşkes görüşmeleri esnasında Yunan-Bulgar hükümetleri arasında bir gerginliğe yol açan bu uygulamaya Bulgarlar tepki göstermişlerdir. Aralık 1912 sonrası gerçekleşen bu serbest bırakma eylemine karşı Bulgarlar, bu askerlerin Osmanlı yönetimi altında kendilerine karşı yeniden kullanılmak üzere orduya katılmalarından endişe etmişlerdir (Hall 2003: 98-99).

Esirlerin Yunanistan'dan sevkine ilişkin bir kayıttta, Yunanistan'dan naklolunacak hasta Osmanlı esirlerinin nakli için Mahmud Şevket Paşa vapuru ve Zonguldak vapurunun tahsis edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (BOA, BEO, 4229/317158, 5 Zilhicce 1331 / 5 Kasım 1913). Mirliva Esad Paşa tarafından 7 Aralık 1913 tarihinde gönderilen esir sevkine dair bir pusulada 15 vapurla toplam 40.000 civarında esirin nakline ilişkin tablo ise şu şekilde verilmiştir (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 4/9, 24 Teşrinisani 1329 / 7 Aralık 1913):

Tablo 3.1: Sevk edilen esirlerin listesi

Zabitan	Nefer	Vapurun İsmi	Nereden Hareket Ettiği	Hareket Tarihi
11	773	Bahr-i Cedid	Monovasya	24 Kasım 1913
36	1.212	Solonya	Makronision	25 “
45	3.120	Kening	Galos ve Ayamarina'dan	26 “
56	1.074	Kızılırmak	Halkida'dan	27 “
23	2.085	Mahmud Şevket Paşa	İberya ve Poro'dan	27 “
104	2.128	Marmara	Makronis'den	29 “
90	3.695	Bahr-i Ahmer	Patras Kapakos Misolonik'den	29 “
41	1.423	Necat	Nobilden	1 Aralık 1913
85	3.027	Seyyar	Korkovazanta'dan	1 “
269	3.676	Akdeniz	Pire, Bilos Kalamana Nopil'den	1 “
23	10.180	Aleksandra	Tilsida'dan	2 “
70	2.688	Bezm-i Alem	Makaronis'dan	2 “
27	909	Bahr-i Cedid	Golos'dan	6 “
17	716	Kızılırmak	Lefkas ve Pezas'dan	7 “
480	5	Posta vapurlarıyla	Pire'den	7 “
	53	Çeşitli mevkilerde terk edilmiş olan hastalarımız		
	10.268	Sevklerine çalışılan terkedilmiş memleketler ahalisinden kendi memleketlerine gitmek isteyen miktarlar.		
38.974	1.398			

Yunan hükümeti tarafından Osmanlı Hükümetine teslim edilen 39.343 esire ilişkin bilgiler de aşağıdaki tabloda yer almaktadır (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 33/9, Teşrinisani 1329 / Aralık 1913):

Tablo 3.2 : Yunanistan'ın elinde bulunan esirler

Nerede esir oldukları	Nerede teslim alındığı	İsim, memleket, yaş, kıta ve esaret yeri gösterilmek üzere teslim alınan								
		Subay	Küçük Subay	Asker	Sivil yaşları			Osmanlı memleketlerine nakl olan	Terk edilen ülkelere gönderilen	Küçük subay, nefer ve sivil toplamı
					15:9	60:16	61:75			
Galos										
Larya (Yenişehir)										
Fardice										
Tırnavos (Tırnova)	Galos	62	592	4065				3418	1239	4657
Tırkala (Tırhala)										
Almiros (Ermiye)										
Korfu	Korfu	100	182	2055				2237	-	2237
Ranta	Ranta	15	211	884				809	286	1095
Misoloniki										
Asnakos	Misoloniki	32	488	1315				1609	194	1803
Narda										
Ayamavra										
Yanya	Lefkas	16	180	1131				611	700	1311
Patras										
Pirgos	Patras	39	492	2862		114	2	2216	1254	3470
Nafpakotos (İnetenci)	Nafpakotos	15	216	1141				604	753	1357
Kornet	Falamaki	10	139	567				706	-	706
Pilos (Navarin)	Pilos	37	645	2451		1		2430	667	3097
Kalamata	Kalamata	11	99	434				425	108	533
Monovasya	Mono-vasya	11	46	875				773	148	921
Nopli										
Argos	Nopli	115	370	1840		35		2245	-	2245
Tripolis										
Buro	Buro	14	249	2648		39	5	2079	862	2941
İzra	İzra	2	55	98				153	-	153
Makronis	Lavripon	101	815	6615	29	57	12	5190	2338	7528
Halkida (Ağrıboz)	Halkida	13	189	836	2	95		796	326	1122
Senilida										
Lamya	Ayamarina	38	327	2837		12		2091	1085	2176
İPani										
Muhtelif yerlerde	Pire	802	62	323	11	6	18	223	197	420
Toplam		1448	5357	32977	32	359	37	28615	10157	38772
İşlerden önce zuafa namıyla	Makronis -den			344				344	-	344
tesellüm ve sevk olunan	Pireden (muhtelif yerlerde)			227				184	43	227
Toplam		1448	5357	23548	42	359	37	29143	10200	39343

Sevk işlemleri esnasında Yunan subayları tarafından esirlere yönelik bazı katli hadiseleri yaşandığına dair bir kayıta, Mondoros liman reisi Mülazım-ı evvel Giridli Salih Efendi'nin diğer savaş esirleri ile beraber bindikleri Atina adlı vapur ile Mondros

Limanından Atina'ya sevk olunmakta iken hava muhalefetinden dolayı vapurun yoluna devam edemeyerek tekrar limana dönüşünde gemiye bir istimbota gelerek Salih Efendi ile Limni Adası mülkiye memurlarından diğer on bir kişiyi alıp dışarıya çıkardığını ve istimbota memur olan Yunan mülazımının Rumca olarak “Bu herifleri tepelemeye götürüyoruz.” dediğini İmroz jandarma mülazımı Tahsin Efendi'nin anlayıp kendisine söylediği, Osmanlı subayı Bozcaada liman reisi Güverte Yüzbaşısı İsmail Hakkı ve Semadirek liman reisi Agâh Efendiler tarafından verilen ifadelerden ortaya çıkmıştır. Bu ifadeler üzerine savaş esiri olan bütün subayların döndükleri halde Salih Efendi'nin hala dönmemesi nedeniyle hayat ve mematından dahi bir haber alınamamasının gaddarane bir şekilde şehid edildiğini teyid etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta Osmanlı Hükümeti, Yunan hükümeti nezdinde girişimde bulunarak adı geçen kişilerin akıbetini soruşturmuştur (BOA, BEO, 4268/320072, 1 Mart 1330 / 14 Mart 1914).

Esirlerin sevkinde özellikle yaya olarak sevk edilenlerin karşılaştıkları zorluk ve sıkıntılar da arşiv belgelerine yansımıştır. Bunlardan birinde 2.000'e yakın Osmanlı esirinin Varna yoluyla Dersaadet'e sevk olduğu, 600 askerin de Pavliken'e kadar yayan gidemeyecek derecede zayıf ve hasta olduklarından burada şehrin iki saat dışında bir dağ eteğinde pejmürde çadırlar içerisinde çıplak derecede elbisesiz ve çamaşırsız olarak toprak üzerinde terk oldukları ifade edilmektedir. Bu 600 askerden 100'ü sağlam 300'ü tifüsten kurtulmuş olmakla birlikte pek çoklarının ayaklarında kangren alameti başlamış ve zayıf olduğundan yürümeye güç yetirememekteydiler. Dört gün zarfında bunlardan otuz kişi vefat etmiş ve şimdi ağır olan yirmi yirmi beş asker tifüsten muzdarip olup ayaklarında kangren başlayan askerin sayısı artmaktaydı. Ayrıca geceleri soğğun tesiri ile zaten zayıf olan hastaların hâli ise merhamete muhtaç bir haldeydi. Bunların güçlerini yeniden toplamaları ve ayakları kangren olanların tedavileri burada yapılamazdı çünkü burada hastane bulmak ve malzeme sağlamak mümkün değildi. Bütün bunlara çare için gerekli nakliye araçlarının sağlanması gerektiği bildirilmekteydi (BOA, HR.SFR 4, 273/33, 13 Teşrinievvel / 26 Ekim 1913).

Yunanistan'dan gelen Osmanlı esirlerinin Tuzla Tahaffuzhanesine (karantina sağlık merkezi) çıkarılıp köyden köye yaya olarak perişan ve sefil bir halde memleketlerine kadar geldikleri ve bunlar arasında yollarda vefat edenlerin de

bulunduğu belirtilerek hşkşmetin askere iyi bakmadığı dedikodusu çıkarıldığı haberi alınmış ve bu dedikodunun halk şzerinde olumsuz tesiri olacağı hesap edilerek, bu tşr haberlerin şnşne geçilmesi istenmiştir. Nitekim yapılan soruştırma sonucunda bu kişilerin Tuzla sağlık merkezinden firar ederek kşylerine dşenen şahışlar olduğu anlaşılmıştır (BOA, DH.İD, 176/35, 30 Kanunievvel 1329 / 12 Ocak 1914; BOA, DH.İD, 176/35, 11 Kanunisani 1329 / 24 Ocak 1914).

Yunanistan'dan gelecek Osmanlı esirlerinin, Selanik ve İzmir gibi koleranın yayıldığı yerlere uğramayıp doğrudan doğruya Pire ve adalar gibi asla kolera hastalığı gşrşlmeyen yerlerden Derince'ye geldikleri takdirde karantinaya tabi tutulmayacakları ifade edilmiştir. Esirleri sevk eden vapurların, salgının yayılmasının şnşne geçmek için İzmir, Selanik ve buna benzer kolera şşphesi olan yerlere uğratılmaması da ۆzellikle talep edilmiştir (Genelkurmay ATASE Arşivi, BLH, 259/292, 10 Elşl 1329 / 23 Eylşl 1913).

Selanik'te 270 esir, 400 yaralı ve hasta bulunduğu ve kalan esirler ile hastaların Yunanistan'a gşnderildiği ve Selanik'te bunlara yardım amacıyla iki komisyon oluşturulduğu da bilinmektedir (Kızılay Arşivi, 72/34 t.y.). Ayrıca esir Osmanlı askerleri ve Mşslşman ihtiyaç sahipleri için bin adet Osmanlı lirasının Selanik Osmanlı Bankasından havaleyle gşnderildiği ifade edilmektedir (Kızılay Arşivi, 69/4 14 Kanunisani 1329 / 27 Ocak 1914).

Bir diğer sevk bۆlgesi ise Bulgaristan'dır. İstanbul Anlaşması'nın imzalanmasından sonra anlaşmanın yirminci maddesine gۆre esirler ve rehinelere tesliminin, anlaşmanın imzalanmasından itibaren bir ay mşddet zarfında veya daha kısa bir sşrede gerçekleşeceği belirtilmiştir. Mştekabiliyet esasına dayalı olarak Osmanlı tarafından serbest bırakıldıkları halde Bulgaristan'a dşnmekten kaçınan Bulgar esirlerinin Bulgar ordusundan firar etmiş asker hşkmünde olduğundan, bunların zorla Bulgaristan hşkşmetine iadesinin uygun olmadığı açıklanmıştır. Dolayısıyla bu gibi esirlerin Osmanlı topraklarında oturmalarına mşsaade edilmesi, aksi takdirde memleketlerine dşnmek hususunda serbest bırakılmaları gerektiğinin altı çizilmiştir (BOA, HR.HMş.İşO, 36/2, 2 Eylşl 1329 / 15 Eylşl 1913).

Osmanlı esirleri içinde sadece Müslüman Türklerin bulunduğunu düşünmek hata olur. Rum, Musevi ve Ermeni tebaadan da bazı kişiler Bulgarların eline esir olarak düşmüştür. Arşiv kayıtlarına dikkatle bakıldığında - aşağıdaki örneklerde olduğu gibi – Osmanlı Hükümeti bunlar için de girişimlerde bulunmuş; onların hayatlarını kurtarmak için girişimlerde bulunmuştur. Benzer bir kayıttta da, Bulgar ordusuna mensup olup Osmanlı ordusuna iltica eden Rum ve Musevilerden memleketlerine dönmek istemeyenlere zorlamada bulunulamayacağı ve Bulgar hükümetine teslim edilmeyeceği belirtilmektedir (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 36/2, 2Eylül 1329 / 15 Eylül 1913).

Bu durumun bir yansıması olarak, Bulgar topraklarında bulunan ve Osmanlı Hükümeti tarafından gönderilmeleri istenilen bazı Rum ve Ermenilerin hala memleketlerine gitmek hususunda tereddütte olmalarından dolayı bu esirlerin bir listesinin (BOA, HR.SFR 4, 629/69, 25 Teşrinievvel 1329 / 7 Kasım 1913) istendiği anlaşılmaktadır. Örneğin Ruscuk kasabasında bulunan birkaç yüze ulaşan esir listesinin tanzimi için talepte bulunulmasına rağmen bir kişi bile davete icabet etmemiştir. Bunlardan on dört kişi şehbenderhaneye gelerek yol masraflarını karşılayamadıklarından dolayı buralarda kaldıklarından bahisle kıtalarına gitmek üzere hazır bulduklarını söylemiştir. Bunların şehberdehaneye müracaatlarından maksatları Varna'ya gitmekti; dolayısıyla bunların çoğu Varna'da kalmıştır (BOA, HR.SFR 4, 630/7, 22 Kanunievvel 1329 / 4 Ocak 1914).

Ruscuk ve havalisinde bulunan gayrimüslim esirlerin cetveli ise şu şekildedir (BOA, HR.SFR 4, 630/7-3, t.y.):

Tablo 3.3 : Ruscuk ve çevresindeki gayrimüslim esirler

İsim ve Şöhret	Doğum Yeri	Kol-ordu	Alay	Tabur	Bölük	Takım	Ne sebeple burada kaldığı
Mihran oğlu	Haçador Tokat'ın Niksar kasabası	6		6 nakliye	3	Marangoz neferi	Yunanistan'dan esir olarak buraya firaren geldiği ve bugün dönmek için parası olmadığı
Hardat oğlu	Kirkor Yozgadlı	4		Onuncu Sıhhiye Fırka		Bölüğünde onbaşı	Dönmek için yolluk masrafı olmadığı
Kogas Karakin	oğlu "	4		Merkez hastanesinde		müstaahdem	" " "
Mirzayan oğlu	Toros İzmir'in Akhisar	-	17	3 Kadro taburu	4	11	Bir haftaya kadar dönecektir. 8 Teşrinievvel 1329 Çorlu'dan Çatalca'ya doğru askerin çekilmesinde kendisinin yükü fazla olduğundan tabura yetişemeyerek geri kalmıştır. Daha sonra geceleyin düşman askeri yetişerek esir almıştır.

Bulgar hükümeti elinde esir olan Osmanlı askerlerinin sevk usullerinden biri de tren yoluyla gönderilmeleridir. Osmanlı esirlerini Edirne'ye nakleden Bulgar vagonlarının iadelerine dair Şark Demiryolları Şirketine yazılan bir yazıya cevaben; Bulgar vagonlarının Dedeâğaç'tan Dersaadet Selanik İltisak Hattı Şirketi'ne verilmiş olmasından dolayı iltisak hattı şirketi tarafından yine Dedeâğaç mevkiinde iade edilince Bulgaristan hükümeti şimendifer idaresine teslim edileceği bildirilmiştir (BOA, HR.SFR 4, 869/26, 17 Teşrinisani / 30 Kasım 1913).

Bahr-i Ahmer vapurunun görülen lüzum ve ihtiyaç üzerine askerî amaçla kullanılması nedeniyle ordunun terhisine ve Bulgaristan'daki esirlerin naklinde eldeki vapurların yeterli gelmeyerek yabancılara ait vapurların kiralınmasına lüzum görüldüğü de ayrıca belirtilmektedir (Kızılay Arşivi, 23/124, 3 Ağustos 1329 / 16 Ağustos 1913; Kızılay Arşivi, 18/66 28 Temmuz 1329 / 10 Ağustos 1913).

Osmanlı Hükümeti ile Balkan devletleri arasında imzalanan anlaşmalar gereğince esir sevki yapan bir diğer ülke Sırbistan'dır. Sırp hükümetinin elinde bulundurduğu Osmanlı esirlerini Selanik üzerinden Osmanlı başkentine ulaştırdığı görülmektedir. Buna ilişkin bir kayıta Sırbistan'dan ve çeşitli yerlerden Selanik'e gelmekte olan Osmanlı esirlerinin acınacak bir halde bulunmalarından dolayı Anadolu'ya sevki için Selanik'e gönderilen komisyona bin lira ödeme yapılması

istenmektedir. Ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından iki bin lira destek sağlanmışsa da bin liraya acil ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (BOA, BEO, 4185/313805, 8 Haziran 1329 / 21 Haziran 1913).

Bir diğer kayıta Sırbistan'daki esirlerin Selanik'te cumartesiye kadar bekleyecek olan Bahr-i Ahmer vapuruna yetiştirilmesi için Belgrad'a yazı yazıldığı ve Gevgili mevkiinde bunların Yunan memurları tarafından teslim alınarak hemen Selanik'e naklettirilmesi istenmektedir (BOA, HR.SYS, 2011/2, 21 Ağustos 1329 / 3 Eylül 1913). Birinci esir kafilesinin yürüyerek Gevgili'den Selanik'e gitme mecburiyetinde bulunduğu Sırp hükümeti tarafından bildirilmesi üzerine geri kalan 1.500 esirin tren ile nakli için gerekli olan zorunlu masrafların yapılarak Selanik'te vapura bindirilinceye kadar masraflarının Osmanlı Hükümeti hesabına kaydedilmesi hakkında Atina'da bulunan Galip Kemali Beyefendi'ye bir telgraf gönderilmiştir. Cevabi yazıda derhal Sırbistan'daki Osmanlı esirleri için telgraf gereğince gerekli yardımların yapılarak masraflarının bilahare bildirileceği belirtilmiştir (BOA, HR.SYS,2011/2, 1 Haziran 1329 / 14 Haziran 1913).

Sırbistan'dan Selanik'e peyderpey gelen Osmanlı esirlerinin nakli için Marmara Vapurunun tahsis edildiği bilgisi Selanik Sırbistan delegesi Mösyö Pavloviç'e bildirilerek esirlerin tamamının adı geçen vapurla naklinin sağlanması istenmektedir. Ayrıca son katile gelinceye kadar Marmara Vapurunun Selanik'te kalması ve buradan aksi bir emre kadar dönmemesi için kaptana gerekli talimatın verildiği bildirilmektedir (BOA, HR.SYS, 2011/2, 3 Eylül 1329 / 16 Eylül 1913).

Sırbistan hükümetinin 800 civarındaki son Osmanlı esirlerini Gevgili'de serbest bırakacağı ve Osmanlı Hükümetinin Gevgili'den Selanik'e trenle nakledilmeleri için Yunan hükümetiyle görüşmelerde bulunduğu Dersaadet'te bulunan Sırp murahhası tarafından tebliğ edilmiştir. Durumun Yunan hükümetine tebliğiyle birlikte Sırbistan'daki son esirlerin Selanik'teki Marmara Vapuruna bindirilmek üzere Gevgili'den alınmaları Atina'daki Yunan memurlarına da bildirilmiştir (BOA, HR.SYS, 2011/2, 7 Eylül 1329 / 20 Eylül 1913).

Sırp hükümeti tarafından tahliye edilen esirlerin tren ile nakli ve zorunlu masraflarının Gevgili'den Selanik'te vapura bindirilinceye kadar yine Osmanlı Hükümeti hesabına kaydedilmesi ve çıkacak masrafın Galip Kemali Bey vasıtasıyla ödenmesi istenmiştir (BOA, HR.SYS,2011/2, 11 Eylül 1329 / 24 Eylül 1913).

3.2. Esir Düşen Osmanlı Memurlarına ve Ailelerine Ödenen Maaş ve Yardımlar

Osmanlı Devleti savaş sırasında esir düşen üst rütbeli askerlerine, Yunan askerleri ne kadar maaş veriliyorsa o kıymette maaş tahsis etmiştir. Buna göre ferik, liva ve miralayın maaşı 438, binbaşının 321, birinci müfreze yüzbaşının 219, yüzbaşının 160, mülâzım-ı evvelin 122, mülâzım-ı sâni'nin 102, küçük zabitan muavininin 73 frank olarak belirlenmiştir. Esir edilenler arasında yer alan kaymakamın maaşı ise 360 franktır. Askerlerin ve kaymakamın maaşları ise toplam 1.795 franktır. Osmanlı Devleti Yunanistan'ın ekonomisini göz önünde bulundurarak ve Sofya Sefareti ile bir dizi yazışmalarda bulunarak esir olan asker ve memurların günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri cep harçlıklarını da hesap etmiştir. Buna göre günlük olarak verilecek bu cep harçlıkları şu şekildedir; büyük zabitan 3, küçük zabitan, levazım memurlarına ve hocalara 2 leva verilecekti. İaşe parası olarak verilen bu paraların karşılığında makbuz alınacaktır. Nefer ve zabitanlara elbise tedarik edilmesi de ayrıca değinilen konular arasındadır (Arslan ve Fidan 2012: 258).

Bu hususta Osmanlı Arşivinde pek çok kayda rastlamak mümkündür. Bu kayıtlardan birinde, Yunanistan'da esaret altında bulunanlara verilen maaşların Yunan subayına verilen maaş ile aynı miktarda olmak ve söz konusu maaştan tutukluluk süresinde de icra edilmek üzere maaş olarak verildiği bilgisine tesadüf edilmektedir. Maaş miktarları ise ferik, liva ve miralay için 460 franktan 21 frank 80 santimin kesintisiyle 438 frank 20 santim; kaymakam için 380 franktan on dokuz frank 40 santimin kesintisiyle 360 frank 60 santim; binbaşı için 340 franktan 18 frank 20 santimin kesintisiyle 321 frank 80 santim; birinci sınıf yüzbaşına 230 franktan 10 frank 90 santimin kesintisiyle 219 frank 10 santim; yüzbaşı için 170 franktan 9 frank 10 santimin kesintisiyle 160 frank 90 santim; mülazıma 130 franktan 7 frank 90 santimin

kesintisiyle 122 frank 10 santim; mülazım-ı sani için 110 franktan 7 frank 30 santimin kesintisiyle 102 frank 70 santim; küçük zabıt muavini için 80 franktan 6 frank 40 santimin kesintisiyle 73 frank 60 santimden ibaret olduğu Yunan erkan-ı harbiye dairesinin cevabına atfen bildirilmişti. Ayrıca savaş esnasında esir düşen Osmanlı askerlerinin dönüşlerinde esaret müddetlerince işleyen maaşlarının da ödeneceği belirtilmiş; ayrıca bu askerlerin esir buldukları devletten aldıkları meblağ ne kadar olursa olsun tamamının Osmanlı ordusunda hak ettikleri miktarda maaşlarının ödenmesine karar verilmiştir (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 33/9, 19 Kanunievvel 1329 / 1 Ocak 1914).

Balkanlarda mahsur kalan memurların maaşları tam olarak verildiği gibi Balkan topraklarında kalmaları emredilen memurlara da tam maaş verilmesi kararlaştırılmıştır. Maaşlarını tamamen almış olmalarına rağmen aynı ay içerisinde esir düşenlerin yarım maaşlarının harcırah olarak kabul edilmemesi ve gerek mahsur kalan gerekse memuriyetlerde kalmaları emr edilenler ile esir düşenlerin maaşlarının iki yüz kuruşa kadar tam ve ondan yukarısı için yarım olarak verilmesi kararı alınmıştır. Ancak İtalyanların işgalinde bulunan Rodos ve İstanköy; Yunanlıların elinde bulunan Midilli adalarında idadi, rüşdi ve ibtidaî mekteplerinden bazılarında eğitim devam etmekte olduğundan bu gibi okulların öğretmenleriyle Rodos'ta maarif müdürlüğü vazifesini ifa eden maarif kâtibi maaşlarının bu karardan istisnasıyla, tamamen ödenmesi kararlaştırılmıştır. Yine vazifesine devam eden hademeye de maaş verilmesi hakkında Maarif Nezaretinin tezkiresi yayınlanmıştır (BOA, MV, 174/109, 20 Rebiülevvel 1331 / 27 Şubat 1913).

Sırbistan ve Bulgaristan'dan dönmekte olan erkân ve ümera ve zabıtânın zaruri ihtiyaçları için maaşlarının ödenmesinin lazım geleceği beyanıyla, adı geçenlere ikişer maaşlarının verilmesi, şayet bu mümkün olmazsa birer maaşları verilebilmek üzere yedi sekiz bin liranın ödenmesi gerektiği Harbiye Nezaretinden bildirilmişti. Esir buldukları sürece ümera ve zabıtana Bulgaristan hükümeti tarafından ödenmiş olan maaşın Bulgar hükümetine iadesi istenmektedir. Şayet Bulgar hükümeti bu ödenekleri maaş olarak değil de tahsisat olarak belli bir miktarda yaptıysa, bu miktarın da Osmanlı Hükümeti tarafından ödeneceği bildirilmişti (BOA, BEO, 4233/317424, 10 Teşrinisani

1329 / 23 Kasım 1913; BOA, HR.HMŞ.İŞO, 36/2, 13 Teşrinisani 1329 / 26 Kasım 1913).

Osmanlı erkân, ümera ve zabitanının Bulgaristan'da esir buldukları süreçte mahalli hükümet tarafından verilen tahsisatın maaş olduğunun anlaşılması üzerine maaşların Osmanlı Hükümeti tarafından Bulgaristan'a verilmesi kararlaştırılmıştır. Adı geçen kişilere esir buldukları süre için ayrıca maaş vermeye gerek olmadığı, ancak rütbe farklılıkları olmasına rağmen düşük maaş alanların aradaki farkları Osmanlı Hükümeti tarafından tamamlanmıştır (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 36/2, 2 Eylül 1329 / 15 Eylül 1913; BOA, BEO, 4242/318124, 11 Kanunievvel 1329 / 24 Aralık 1913; BOA, BEO, 4329/324615, 16 Kanunievvel 1330 / 29 Aralık 1914).

Ancak esaret hayatı yaşayan Osmanlı zabitanının askeri idare nizamnamesinin 182'nci maddesinde "kayd-ı esire düçar olanlara müddet-i esaretlerince yalnız işleyen maaşları veriliyor." şeklinde yazılı olmasına rağmen, esaretten dönenlerin tahsisatları hakkında esir tutuldukları hükümetlerden alacakları olabileceği düşünülerek bu durum açıklığa kavuşuncaya kadar memleketlerine dönüşlerine dek olan süreç için hiçbir suretle ödeme yapılmamıştır. Esaret altında buldukları hükümetler tarafından verilen meblağlarla birlikte bazılarının esir buldukları yerlerden ayrıca maaş da aldıkları ortaya çıktığı için fazla miktarların tespiti gerekmiştir. Esirlere gerek yevmiye gerek maaş ve gerek tahsisat olarak tahakkuk eden tutar hesaplandıktan sonra istedikleri maaş miktarlarının ödenmesi ve fazla verildiği ortaya çıkanların bir kanun maddesiyle düzenlenmesi de istenmektedir (BOA, BEO, 4242/318124, 5 Kanunievvel 1329 / 18 Aralık 1913).

Bu bağlamda Maliye Nazırı tarafından gönderilen bir yazıda bu hususta bir kanun maddesi çıkarılması talep edilmiştir. Yazı şöyledir: "Erkan ve ümera ve zabitana taht-ı esaretde buldukları müddetce muharib hükümetler tarafından kendilerine verilen mebaliğın tayin-i mukabili addiyle bunların maaşlarına zammı ve mecmu'-ı istihkaklarından gerek sipariş suretiyle ailelerine ve gerek suver-i muhtelifle ile kendilerine verilen mebaliğın icra-yı mahsubundan sonra matlubat-ı mütebakiyelerinin tesviyesi ve fazla mehuzatı olanların kıbeli'l-esare müddet-i esaretlerine aid olarak

aldıkları tahakkuk eden mebalığın ayrıca kendilerinden istirdad edilmek şartıyla fazla mehuzlarının istirdadından sarf-ı nazar olunması için bir kanun istihsali Harbiye Nezaret-i celilesinden teklif olunmaktadır.” (BOA, BEO, 4253/318975, 11 Kanunisasi 1329 / 24 Ocak 1914).

Bir diğer kayıt Yunan hükümetinin esirler için istediği tazminat talebine ilişkindir. Yunan hükümeti 31 Mart 1913 tarihine kadar Osmanlı esirlerinin iâşe masrafı adı altında tazminat talep etmiş ve söz konusu tarihe kadar 10.000’i vefat eden ve 15.000’i mezheplerinden dolayı tahliye kılınan 80.000 civarındaki Osmanlı esiri için 20 milyon frank tazminat takdir etmiştir. Ancak bu miktar, esirlerin tahliye tarihine kadar 40 milyon franka ulaşmıştır. Osmanlı Hükümeti söz konusu tutardan sadece zabıtana verilen maaş bedelinin ödenmesini kabul ederek geri kalanını ödemekten kaçınmıştır. Atina Anlaşması’nın 8. Maddesi, bu meselenin hallini Lahey’de teşekkül edecek bir hüküm mahkemesine havale etmekle Yunan hükümetinin söz konusu talebine karşı Osmanlı Hükümeti de bir talepte bulunmuştur. Bu talepte, esareti süresince bakımsızlıktan dolayı gerçekleşen vefat sayısının normal şartlar altında olması gerekenden fazla olduğu ispat edilerek Osmanlı Hükümeti tarafından vefat edenlerin ailelerine verilmek üzere bir tazminat istenmiştir. Dolayısıyla Yunanistan’daki esaret süreci zarfında Osmanlı askerleri arasında gerçekleşen yüklü miktardaki vefatların, esir teslimi cetvelleri incelenerek ispat edilebileceği de vurgulanmıştır (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 33/9, 3 Mart 1330 / 16 Mart 1914). Dolayısıyla Osmanlı Devleti esaret altında hayatlarını kaybeden Osmanlı vatandaşları için tazminat talebinde bulunmuştur.

Bunun yanında Osmanlı Devleti, Yunanistan’da vefat eden savaş esirlerinin mirasının gasp edildiği gerekçesiyle de tazminat talebinde bulunmayı ihmal etmemiştir (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 33/9, 28 Nisan 1330 / 11 Mayıs 1914). Bu duruma ilişkin bir kayıta, esaret altında tutulan efrattan zulüm, tecavüz ve iskan sebebiyle veya bulaşıcı hastalıkların zuhuruyla öldükleri, sonradan yapılan tahkikatla teyid edilenlere maaş tahsisine gidileceği; söz konusu sebeplerden vefat edenlerin tahkikatına imkan ve kanun kararı olmayanların ailelerine maaş tahsis edilemediği belirtilmiştir. Maliye Nezaretinden Bolu Mutasarrıflığına yazılan bir cevabi tahriratta, esarete vefat edenlerin, vefatlarının tespit edilememekle beraber, bu tür vefatların işkence ve kötü

muamele gibi sebeplerin etkisiyle gerçekleştiği düşünüldüğünden, bu gibilerin ailelerine maaş tahsis edilmesi gerekeceğinden söz edilmiştir. Bununla birlikte askeri tekaüd kanununun otuz üçüncü maddesinin “bir vazife-i resmîyenin ifasından dolayı kazaen vefat eden mekatib-i harbiye sınıfları şakirdanıyla neferat ailelerine birinci derecede maluliyet maaşının sülüsü tahsis olunuyor” diye yazılı olan fıkrasına dahil olması nedeniyle maaş tahsis edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca esaret altında vefat edenlere maaş tahsisinin genel olmadığı, yalnız bir zabitin açlık ve susuzluk yüzünden vefat ettiğinin, arkadaşlarının şahitlikleriyle anlaşılması olmasının bir kanıt olabileceği kabul edilmiştir. Bundan başka, esaret hayatında vefat edenlerin yüzde doksan beş zulüm ve mahrumiyet nedeniyle vefat ettiklerine kesin hüküm olunabilirse de, bunlara Maliye Nezaretinin maaş tahsisinde bulunması gerektiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla gerek savaş meydanında ve eşkiya saldırısında veya resmi bir görevdeyken kazaen vefat eden askerlerin ailelerine birinci derecede maluliyet maaşının üçte birinin verileceği ve esir düştükten sonra düşman esaretinde vefat edenlerin ailelerine de söz konusu madde gereğince maluliyet maaşı verilmesi kanunun amacına uygun görülmüştür (BOA, BEO, 4344/325754, 24 Şubat 1330 / 9 Mart 1915).

Yunan devletinin elinde esir olarak kalan Osmanlı esirlerinden bazı örneklerle bakarak yukarıdaki durum daha iyi kavranabilir. Limni adasının Yunan donanması tarafından işgalinde esir olarak Pire’ye sevk edilen Limni Polis Komiseri Mehmed Aziz ve üç arkadaşı da serbest bırakılarak İzmir’e geldiklerinden dolayı diğer adalar memurları hakkında uygulanan işlemlerin kendilerine de tatbik edilmesini; ayrıca Teşrinisani 328 (Kasım 1912) tarihinden itibaren maaş ve Pire’den İzmir’e kadar olan harcırah havalenemelerinin celbini istemişlerdir (BOA, DH.EUM.MEM, 20/43, 25 Teşrinievvel 1328 / 7 Kasım 1912). Sırp topraklarından Dersaadet’e gelen söz konusu memurlardan alınan beyannameye karşılık avans suretiyle yalnız teşrinievvel maaşları verilmekte olmasına ve teşrinisaniden itibaren maaşlarının düzenlenmesi ve harcırahlarının verilmesi hakkında bir karar verilmeyip buna ait muamele Maliye Nezaretine bırakılarak çözüme kavuşmuştur. Ayrıca söz konusu memurların istedikleri yere giderek maaşlarının orada ödenmesi hesap işlerinde karışıklığa sebebiyet vereceğinden Dersaadet’te bulundurulmaları uygun görülmüştür (BOA, DH.EUM.MEM, 20/43, 11 Teşrinisani 1328 / 24 Kasım 1912).

Yunanistan'ın Nakpakotos mevkiinde esir bulunan polis memurlarının ise 1912 senesi Kanunievvel ve Kanunisani maaşlarıyla Şubat ve daha sonra *sene-i haliye* Mart maaşları kararına uygun olarak iki yüzü tam ve küsüratı yarım hesabıyla her birine icap eden maaş miktarını içeren bir pusula verilmiştir (BOA, DH.EUM.MH, 59/75, 16 Haziran 1329 / 29 Haziran 1913). Savaş esiri olarak Yunanistan'ın Nakposkotos kasabasında bulunan memurların ihtiyaçları için mezkur kasabada bulunan polislere ödenmek üzere Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin 887 numaralı ödeme emri gereğince 3200 kuruşun Bank-ı Osmani aracılığıyla 26 Mart 1913 tarihinde gönderildiği anlaşılmaktadır (BOA, DH.EUM.MH, 59/75, 5 Haziran 1329 / 18 Haziran 1913).

Ayrıca Yunanistan'ın Nakpakotos kasabasında esir bulunan polis memurlarının Kanunievvel 1328 ile Mart 1329 maaşları için gönderilen maaş miktarı bir tabloyla şu şekilde gösterilmiştir (BOA, DH.EUM.MH, 59/75, 5 Haziran 1329 / 18 Haziran 1913):

Tablo 3.4: Esir memurlara ödenen maaş örneği

Yekûn Kuruş	İki yüzü tam, Kanunievvel ve sani maaşı verilme emri (kuruş) 732.733	küsuru yarım olarak kesinti dışı Şubat 328 maaşı verilme emri (kuruş) 886.887	Mart 329 maaşı verilme emri (kuruş) 49 – 50	Fasıl	Madde	İsimler	Memuriyeti sıfatı	Mürettebatı	Asli maaşı	Ücret numarası
882,20		441,10	441,10	3	2	Mehmed Şakir Efendi	İkinci komiser	Sakız Sancağı	750	3
655		327,20	327,20	“	“	Talat Efendi	Komiser Muavini	“	500	14
3075	1537,20	768,30	768,30							
564		282	282	3	3	Hulusi Efendi	Polis Memuru	“	400	30
564		282	282	“	“	Muhtar Efendi	“	“	“	31
564		282	282	“	“	İbrahim Efendi sakızlı	“	“	“	43
564		282	282	“	“	İbrahim Efendi Malatyalı	“	“	“	61
564		282	282	“	“	Ramazan Efendi	“	“	“	41
564		282	282	“	“	Hacı Tevfik	“	“	“	37
564		282	282	“	“	İsmail Efendi	“	“	“	34
564		282	282	“	“	Ali Efendi	“	“	“	25
564		282	282	“	“	Cemal Efendi	“	“	“	46
564		282	282	“	“	Aziz Efendi	“	“	“	39
564		282	282	“	“	Sıdkı Efendi	“	Manastır'ın Kesriye Kazası	“	151
12408	6204	3102	3102	Yekun						
15483	7741.20	3780.30	3870.30	İcmal						

Gümülcine livasının düşmesiyle esir edilerek askeri kıta ile birlikte Filibe'ye sevk edilen ve Edirne'de işe başlamasından önceki döneme ait maaşları için bir ödeme yapılmamış olan söz konusu memurlardan Mustafa Efendi'nin Aralık 1912 tam maaşı ile Ocak başlangıcından İstanbul kadrosuna tayin tarihi olan 14 Haziran 1913'ye kadar maaşı 2413 kuruş 10 paraya ulaşmakla birlikte, söz konusu tutardan Aralık 1912 maaşına mahsuben aldığı 273 kuruş da dahil olduğu halde 2335 kuruş 5 paranın vilayet muhasebesince ödenmesi istenmekteydi (BOA, DH.EUM.MH, 108/54, 27 Ağustos 1331 / 9 Eylül 1915).

Balkan Savaşlarında Osmanlı esirlerine yapılan maaş ödemeleriyle ilgili bir diğer husus esir ailelerine yapılan ödemelerdir. Bunlardan birinde Mustafa Efendi hizmet ettiği ve orada alıkonulduğu yedi buçuk sekiz ay zarfında kendisine yalnız 1912 senesi Kasım'a mahsuben 279 kuruş; İstanbul'da bulunan ailesine de adı geçen seneden itibaren Haziran 1913'e kadar 300 kuruş hesabıyla altı aylık maaş olarak 1.800 kuruş; 1913 Haziran'ında İstanbul'a gelerek Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine müracaat ve beyannamesini takdim etmesi üzerine de yarım maaş karşılığında iki yüz kuruş harcırah verilmişti. Ondan sonra işe başlamasının akabinde maaşı işletilmiş ve kendisinin hakkı olan maaşı ailesine verildikten başka mükerreren kendisi para almamış olduğu için Gümülcine'de fazla almış olduğu 273 kuruşun istenmemesi uygun görülmüştü (BOA, DH.EUM.MH, 108/54, 5 Kanunisani 1330 / 18 Ocak 1915).

Emniyet-i Umumiye Müdürlüğüne yazılan bir dilekçede, Manastır'a bağlı Naslıç kazası polis memurlarından Kani Efendi'nin zevcesi, savaşta eşinin Yunan ordusu tarafından esir edilmesi üzerine Yunanistan'ın Makronis adasına sevk olunduğu ve esaret altında bulunduğu sırada 18 Eylül 1913 tarihinde vefat etmiş olduğundan bahseder. Bundan dolayı yaşamış olduğu fakrüzarureten kurtulmak için kocasından kalan maaşın verilmesi ve yeterli miktarda da kızlarına maaş bağlanmasını rica etmiştir. Adı geçen memurun 282 kuruş üzerinden maaş aldığı anlaşılmalı buna göre muamele edilmesi istenmiştir (BOA, DH.EUM.MH, 257/58, 25 Kanunisani 1329 / 7 Şubat 1914).

Buna benzer bir diğer kayıta ise, Balkan Muharebelerinde müstahfiz taburu kumandanlığı vazifesini ifa ederken esir ve daha sonra şehit edilmiş olan Siroz eski mebusu Derviş Bey'in ailesine vatani hizmet tertibinden aylık 1.000 kuruş maaş tahsisi uygun görülmüştür (BOA, MV, 235/42, Cemazeyilahir 1332 / Nisan 1914). Yine Manastır polis memurlarından iken Balkan Harbi esnasında esir düşerek Yunanistan'ın Makronis adasında vefat eden Kani Efendi bin Ömer Nezahet Efendi'nin ailesine maaş tahsis olunmak üzere hizmet cetveli çıkarılmıştır (BOA, DH.EUM.MH, 257/58, 25 Mart 1330 / 7 Nisan 1914).

3.3. Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Tarafından Yapılan Yardımlar

14 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurulan dernekler arasında yer alan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, faaliyetleri ile dönemin en önemli yardım derneği olmuştur. Kuruluşundan hemen sonra, özellikle Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerlerde temsilcilikler açan cemiyet hızla gelişerek bağış, üye aidatı, kadın kollarının tertiplemediği sergiler, el işi üretimi ve benzeri faaliyetlerle gelirini arttırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıf döneminde gerek savaş kaynaklı yoksullukların yaralarını sarmada ve gerekse esirler ile ilgili hususlarda büyük bir rol oynamıştır (Şimşek, 2011: 173). Cemiyetin esirler için yaptığı yardım faaliyetleri aşağıdaki örneklerde izah edilecektir.

Hilâl-i Ahmer'in Balkan Savaşlarında muhacir ve esirlere yönelik yaptığı yardımlar, cemiyetin ilk büyük yardım tecrübesidir. Bu noktada cemiyetin başta gelen yardımları sağlık alanındadır. Cemiyet Selanik, Edirne, Bandırma ve diğer yerlerde hastaneler açmanında yanında bulaşıcı hastalıklarla da mücadele etmiştir. Cemiyetin bunların dışında nakdi, yiyecek, barınma, giyecek, nakil, eğitim yardımları da dikkate değerdir (Sezer ve Metin: 2016)

Osmanlı Hükümeti ile Balkan devletleri arasında imzalanan anlaşmalar gereğince Sırp hükümetinin elinde bulundurduğu Osmanlı esirlerini Selanik üzerinden Osmanlı başkentine ulaştırdığı ve acınacak bir halde bulunan bu esirlere Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından iki bin lira destek sağlandığı görülmektedir (BOA, BEO, 4185/313805, 8 Haziran 1329 / 21 Haziran 1913).

Balkan Savaşı Osmanlı Devleti için askerî, siyasî anlamda tam bir felâket niteliğindedir. Ancak savaşın 3 Aralık 1912 tarihinde verilen ilk mütarekeye kadar olan süreci tam bir vehamettir. Sağlık hizmetleri yok denecek kadar az ve kötü olup, Hilâl-i Ahmer'in, ordunun sağlık dairesine verdiği desteklerle sağlık koşullarını bir nebze olsun iyileştirdiğini görmekteyiz. Cemiyet 3 Ocak 1913'te aldığı bir kararla İstanbul, Gelibolu, Ispartakule, Hadımköy, Çanakkale, Uzunköprü, Yeşilköy, Edirne, Arnavutluk, Garp Ordusu, Konya, Karamürsel ve Bandırma'da cepheden gelecek

askerler için hastaneler kurarken, aynı zamanda Türk muhacirlerinin yararlanabilmesi için de İstanbul, İzmir, Edirne ve Selanik'te hastaneler açmıştır. Bunun yanı sıra Balkan devletlerinin elinde bulunan Osmanlı esirlerinin aileleriyle haberleşmelerini sağlayabilmek için Üsera Komisyonunu kurmuştur (Çapa 1999: 95).

Balkan Savaşları sonrasında sağlık hizmetlerinde ırk ve din ayırımı yapılmaksızın ilk defa iş birliğine gidilmiştir. Cenevre'deki uluslararası Kızılhaç Genel Merkezi, Belgrad'da uluslararası bir büro kurarak, savaş esirlerine yardımcı olmaya çalışmıştır. Kızılhaç ve Hilâl-i Ahmer cemiyetleri, Belgrad'a bağlı olarak yerel birimler oluşturmuşlardır. Ayrıca Balkanlar'dan İstanbul'a ve Anadolu'nun değişik yerlerine göç edenlerin geride kalan akraba ve aileleriyle ilgili bilgi alınması da bu cemiyetler sayesinde sağlanmıştır. Savaş esnasında, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Edirne kuşatması sırasında Edirne hastanesine göndermek istediği tıbbî yardımlar, Alman imparatoriçesinin araya girmesine rağmen Bulgarlar tarafından engellenmiştir. Yine Balkan Savaşları başladığı sırada Yunanistan, Hilâl-i Ahmer doktorlarını tutuklayarak çalışmalara engel olmuştur. Balkan Savaşları sırasında Hindistan ve Mısır'daki Hilâl-i Ahmer cemiyetleri de yardımda bulunmuşlardır. Sadece Müslüman ülkelerden değil, İngiltere, ABD, Romanya, Avusturya, Belçika, İsveç, İsviçre ve Hollanda Kızılhaçları da Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetine yardımlar göndermiş, geçici hastaneler kurmuşlardır (Kutlu 2007: 408; Sezer ve Metin 2016:86)

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Yunan işgali altında olan İşkodra, Manastır ve Yanya'da 100 yataklı hastane açmak istediye de işgal altında kalan Yanya ve Manastır'da bu mümkün olmamıştır. İşkodra'da 100, Selanik'te 200 yataklı hastane açılmıştır. Yardım gidemeyen askerlerin yurda nakli için "Mecruheyn Askeriye Nakliye Komisyonu" Şehremaneti tarafından kurulmuş ve Hilâl-i Ahmer bu nakil için Şehremaneti'ne 7.500 Osmanlı lirası ödemiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti savaş sürecinde taraf devletlerin izin vermediği yerlere girememiştir. Buralardaki Türk askeri için diğer devletlerin yardım kuruluşlarına başvurulmak suretiyle esirlere yardım edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte Batılı devletlerin Kızılhaç Cemiyeti devreye girmiştir. Hastaneler Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne ait olmalarına rağmen işgalden ancak

yabancı doktor ve konsoloslukların aracılığıyla kurtulabilmişlerdir. Bu hastanelerden biri olan Selanik'teki hastane, Balkan Harbi'nin başlangıcında Belgrad'da kurulan Uluslararası Kızılhaç Esirler Komisyonu'nun tavsiye ettiği İsviçre asıllı Selanikli Tacir Feridolinye'nin başkanlığında Hilâl-i Ahmer adına idare edilmiştir. Hastanede, esir ve yaralı askerlerin dışında göçmen hastalar da tedavi edilmiştir. Balkan Savaşında, Hilâl-i Ahmer'in kurduğu hastanelerde 36.772'den fazla hasta ve yaralı tedavi edilmiştir. Hastane kayıtlarının düşman eline geçmesinden dolayı İşkodra, Yanya, Edirne ve Üsküp'te bulunan hastanelerde ve diğer bazı hastanelerde ne kadar hasta ve yaralı tedavi edildiğini öğrenmek mümkün olamamıştır (Çapa 1999: 96). Bu duruma ilişkin bir kayıta, Selanik'in işgali sonrasında Selanik Sıhhiye Müfettişi Selami Paşa tarafından, Hilâl-i Ahmer Hastahanesi olarak kabul edilen Selanik Limanı'ndaki Fuad Vapuru'nun işgal kumandanlığı tarafından hastahane olarak kabul edilmediği görülmektedir (BOA, BEO, 4113/308438, 3 Teşrinisani 1328 / 16 Kasım 1912).

Hilâl-i Ahmer'in önemli yardımlarından biri de Türk harp esirlerinin listelerini Belgrad'daki Uluslararası Esir Komisyonu aracılığı ile elde etmesi ve dönemin gazetelerinde yayınlamasıdır. Ayrıca Hariciye Nezareti'nin bildirdiği yabancı esirlerin isimlerini de bu komisyona göndererek haberdar etmiştir. Fakat Yunanistan tarafından gönderilen listeler tam değildir. Hilâl-i Ahmer'e gelen listeler içinde sadece 725 subayın ismi geçmektedir. Hilâl-i Ahmer, esir listeleri geldikçe esirlerin isimlerini gazetelerde yayınlarak bunların yakınlarını haberdar etmiştir. Daha sonra tamamlanan listelere göre Yunanistan'da 60.000 Türk harp esirinin bulunduğu anlaşılmıştır (Çapa 1999: 102).

Hilâl-i Ahmer tarafından açılan hastahaneler, revirler, aşhaneler ve kurulan ilk yardım/barınma çadırları gibi her türlü malzeme, muhacir ve esirler için son derece faydalı olmuştur. Sevk ve nakil sürecinde de bir taraftan tedarik ettiği malzemeleri ihtiyaç sahiplerine dağıtmış, diğer taraftan da depolarındaki eksikleri gidermeye çalışmıştır. Bu çerçevede 15.000 battaniye, 10.000 muhtelif yelek, 10.000 ceket, 7.000 pantolon, 10.000 don, 10.000 gömlek, 15.000 çorap, 5.000 fanila, 5.000 karavana, 1.000 çarık, 700 çadır, altı iki direkli çadır, 120 büyük sandık içerisinde 260 kilo ve küçük sandıklar içerisinde 4.320 kilo tuvalet sabunu, 1.000 kilo adi sabun, 60.000 kutu

kibrit, 300 kilo kakao, 132 kilo süt bulundurmuş ve bunları ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştır (Kurtulgan, 2010: 31-32).

Hilâl-i Ahmer bu ayni yardımların dışında esirlere nakdi yardımda da bulunmuştur. Eldeki kayıtlara göre Cemiyet esirlere 189 lira 38 kuruş 75 santim para yardımı yapmıştır. Bu miktar belki muhacir ve yaralı askerlere yapılan yaklaşık 70 bin liraya göre az görünebilir; ama maddi anlamda esirlere de el uzatması, Cemiyet'in çalışmalarının Osmanlı sınırlarını aşması anlamında önemli bir örnek sayılabilir (Sezer ve Metin 2016:92)

Savaştaki devletlerin Kızılhaç ve Hilâl-i Ahmer cemiyetleri arasındaki haberleşme sayesinde, Osmanlı Devleti'nin eline esir düşen Balkan devletlerinin askerlerinin bilgileri Belgrad'a, aynı şekilde de müttefik devletlerde esir düşen Osmanlı askerlerinin kimlikleri de merkeze ulaştırılabilmiştir. Ailelerin gönderdiği eşyalar, paralar ve hediyeler bu yolla esirlere iletilebilmiştir. Ayrıca Balkanlar'dan İstanbul'a ve Anadolu'nun değişik yerlerine göç edenlerin geride kalan akraba ve aileleriyle ilgili bilgi alınması da bu sayede sağlanmıştır (Kutlu 2007: 408)

Hilâl-i Ahmer, savaş sonrasında yapılan antlaşmaların akabinde, Osmanlı'nın antlaşma yaptığı devletlerin elinde kalan esirlerin ülkeye dönmeleri konusunda da önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu esirlerin Türkiye'ye dönmeleri ciddi bir sorun teşkil etmişti. Çünkü esirler sağlık sorunları ile meşgld. Özellikle Bulgaristan'daki esirler lekeli humma hastalığına yakalanmıştı. Cemiyet, hemen bu ülkeye dört doktor ve yaklaşık da kırk hastabakıcıdan oluşan bir heyet gönderdi. Buraya giden heyetin fedakar çabaları ile hastalığa yakalanmış olan esirlerin büyük bir kısmı iyleşmiş ve sonra da yurda geri getirilmiştir (Akgün ve Uluğtekin 2002: 133).

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşlarına hazırlıksız yakalanmış; bunun acı faturalarını da derinden yaşamış ve yaşatmıştır. Bu acıyı en bariz yaşayanlar Balkanlardaki Müslüman Türk ahali ile Balkan devletlerine esir düşen askerlerdir. Balkan Savaşları sonrasında muharebe alanından çekilme veya kaçma hadiseleri yaşandığı için Osmanlı Devleti'nin kayıpları net olarak belirlenememekle birlikte en az 115.000 savaş esiri olduğu tahmin edilmektedir.

Balkan Savaşları sonrasında Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan tarafından her yaş ve milletten Osmanlı vatandaşı çeşitli esir kamplarında esaret hayatı yaşamışlardır. Yunanistan'da bulunan savaş esirlerinin sayısının, gerek Osmanlı Arşivi kayıtlarında gerekse Kızılay'ın tuttuğu kayıtlar çerçevesinde 80.000'den fazla olduğu düşünülmektedir. Savaşın nihayetinden Atina Antlaşması'nın imzalanmasına kadar Osmanlı esirleri sağlıklı koşullarda sevk edilmişler; sevk edildikleri yerlerde yaşamak zorunda kalmışlardır. Bunlardan 15.000'i sağlıklı koşullar, açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle ölmüş veya kasten öldürülmüştür. 15.000'i ise farklı milletlerden oldukları için memleketlerine gönderilmiştir. Geri kalanı ise Atina Anlaşması sonrasında memleketlerine yollanmıştır.

Balkan Savaşları sonrası Bulgarlar tarafından esir alınan 40.000-50.000 kişinin yaklaşık yarısı canlı kalabilmiştir. 6.000 kadarı kamplara, 15.000-20.000'i ise ırnak kıyılarında can vermişlerdir. Arşiv kayıtlarında çeşitli hadiselerde 25-26 bin esir Osmanlı askerinin gaddarca şehit edildiği belirtilmektedir. Bulgarlar, devletlerarası hukukî kurallara, insanlık gereklerine ve savaş hukukuna aykırı olarak, esir ve yaralıları çeşitli işkencelerle öldürmüşlerdir. Ancak bazı bölgelerde öldürülen esir

askerlerin sayısı belirlenemediği için durumları meçhul olan 11-12 bin asker de ayrıca kaydedilmelidir. Böylece ölen/öldürülen ve akıbeti bilinmeyen esir askerlerin sayısı, en azından 30 binleri bulmaktadır. İstanbul Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte esirler peyderpey Osmanlı Hükümetine iade edilmiştir.

Balkan savaşları sonrasında Sırp ve Karadağ askerleri tarafından esir alınan Osmanlı askerleri de bulunmaktadır. Bunlar ise yaklaşık 10.000 civarındadır. Özellikle Karadağlı askerler tarafından Osmanlı esirlerine uygulanan vahşet tarih sayfalarında yerini almıştır. Sırp hükümetiyle de imzalanan İstanbul Antlaşması gereğince Osmanlı esirlerinin tamamı Selanik üzerinden memleketlerine sevk edilmiştir.

Her ne kadar savaş sonunda Osmanlı esirlerinin önemli bir kısmı Türkiye'ye geri gelmişse de, esir kayıtlarının tam olarak tutulmaması, esirler hakkında bugün bile kesin bir fikir edinmemizi zorlaştırmaktadır. Osmanlı Hükümeti'nin, savaş öncesinde savaşa ne kadar asker sevkettiği bilgisine sahipsek de, esir Osmanlı askerlerinden geriye dönemeyenlerin tam bir istatistiğini şu an için elde edememekteyiz. Tezde de belirtildiği gibi bunun belki en büyük sebebi düşman güçlerinin esirlere yönelik insalık dışı tutumlarıdır. Binlerce Osmanlı esirinin öldürülüp kayıt dışı tutulması bu duruma yol açmıştır.

Düşman Balkan devletlerinin hem sivil Müslüman halka hem de savaş esirlerine yaptığı katliamların başka bir sonucu daha olmuştur; o da geriye dönen bu insanların Türkiye'de milli duyguların yükselmesine hizmet etmesidir. Geri dönen binlerce insanın yaşadığı ve elbette anlattıkları hikâyelerde sadece acı, vahşet ve katliam sahnelerinin olduğunu kolayca tahmin edebiliriz. Bütün bu anlatıların, İstanbul'da ve Anadolu'da milliyetçiliğin gelişmesinde büyük bir rol oynadığını belirtmeliyiz.

Balkan Savaşlarının hemen ardından Birinci Dünya Savaşı'na, bu duygular, zayıflık ve acılarla girilmesi de üzerinde düşünülmesi gereken bir olgudur. Onbinlerce sivil ve esirin Anadolu topraklarına ayak basar basmaz yeniden ve bu sefer büyük bir harbe – üstelik dört yıl sürecek – sevk edilmesi, Türk toplumunun ne kadar büyük bir

ızdırıp yaşadığını göstermesi açısından kayda değerdir. Çünkü henüz yaraların sarılmadan böyle büyük bir harbe girilmesi Osmanlı Devleti ve halkında yaşanan travmaların anlaşılması açısından önemlidir.

Bu travmanın bir başka yönü şüphesiz esaretin devamı yönündedir. Balkan Savaşlarında 100 binden fazla esir bırakan Türk devlet ve toplumunun, Birinci Dünya Savaşı'nda da aynı akibete maruz kalması acı bir tecrübedir. Balkan Savaşlarında sadece Balkan devletlerine esir bırakan Türk milleti bu kez İngiliz, Rus ve Fransızlara onbinlerce askerini esir vermek zorunda kalmıştır. Bu devletlerin elinde kalan Türk esirler için esaret, Dünya Savaşı'nın bitmesi ile bitmemiş, Milli Mücadele'den dolayı 1922'ye kadar sürmüştür. Dolayısıyla Türk askerleri için uzun savaşlar sebebiyle (1912-1922) esarete geçen uzun bir yaşam tecrübesi olması yönüyle de toplumun hafızasında yer edinmiştir.

Balkan Savaşlarının Osmanlı açısından bütün bu acı tarafının yanında, yaraların sarılması yönüyle en büyük kazanımın bir yardım derneği olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı esirlerine yönelik ciddi çalışmaların Hilâl-i Ahmer adlı sivil bir cemiyetten gelmesi belki bu savaşın Osmanlı açısından pratik bir kazancı sayılmalıdır. Cemiyet, insani yardım faaliyetlerini esirler konusunda da göstermiş; bu amaçla hem diğer Hilâl-i Ahmer cemiyetleri hem de Kızılhaçlarla irtibat kurarak, esirlere sağlık hizmetleri verme ve onların nakli konusunda tecrübe kazanmıştır. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Balkan Harbi esirleri hakkında malumatlı bir bilgi alma adına çalışmalarda bulunmuştur. Esir raporları tutan bu kuruluş, esirlerin mektup alışverişini, giyecek, yiyecek gibi ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bununla birlikte esirlerin gerek esaret hayatında gerekse memleketlerine sevk edilmelerinde yapılan masraf ve maaşlar Osmanlı Hükümeti tarafından ödenmiştir. Savaşta veya esir kamplarında vefat eden esirlerin maaş tahsisatları ise ailelerine verilmiştir. Bu noktada şunu belirtmekte yarar vardır ki, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) ilk kez Balkan Savaşlarında bu kadar yoğun mesai harcamış ve geleceğe mühim izler bırakmıştır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Devlet Arşivleri Başkanlığı-Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbîâli Evrak Odası (BEO)

no. 4113/308438, 4117/308704, 4123/309220, 4124/309297, 4127/309516, 4132/309895, 4138/310308, 4147/311009, 4152/311337, 4184/313749, 4185/313805, 4185/313832, 4185/313832, 4187/313975, 4187/313975, 4196/3146423, 4197/314772, 4202/315087, 4204/315268, 4207/315493, 4212/315843, 4214/316016, 4216/316159, 4220/316500, 4229/317158, 4233/317424, 4242/318124, 4253/318975, 4268/320072, 4329/324615, 4344/325754.

Dahiliye-Emniyet-i Umumiye Memurin Kalemi (DH.EUM.MEM)

no. 20/43, 108/54, 257/58, 40/131, 59/75.

Dahiliye-İdari (DH.İD)

no. 176/35, 176/35.

Dahiliye-Siyasi (DH.SYS)

no. 112/7A, 112/7B, 112/7B.

Hariciye-Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO)

no. 33/8, 36/2, 4/9.

Sofya Sefareti (HR.SFR.04)

no. 258/54, 259/18, 259/18, 259/36, 259/51, 273/13, 273/25, 273/33, 629/69, 630/7, 630/7, 869/26.

Hariciye-Siyasi (HR.SYS)

no. 1970/3, 1970/4, 2010/6, 2010/9, 2011/1-2, 2018/4, 2027/21, 2083/10, 2916/106, 2916/150, 2917/33, 2965/66, 2011/2, 2027/1.

Meclis-i Vükela (MV)

no. 180/1, 174/109, 235/42.

1.2. Genelkurmay Askeri Tarih Arşivi (ATASE)

Genelkurmay ATASE Arşivi, Balkan Harbi (BLH), 129/33, 129/33, 224/135, 259/292, 259/292, 691/10, 691/10.

1.3 Kızılay Arşivi

Kızılay Arşivi, 18/66, 23/124, 69/4, 72/34, 226/287, 278/321.

2. Gazeteler

Alemdar, no. 144-259, 28 Kanunievvel 1328 / 10 Ocak 1913: 2

Alemdar, no. 159-94, 2 Teşrinisani 1328 / 15 Kasım 1912: 2

Hikmet, no. 157, 14 Teşrinisani 1328 / 27 Kasım 1912: 2

Hikmet, no. 167, 23 Teşrinisani 1328 / 6 Aralık 1912: 2

Hikmet, no. 192, 20 Kanunievvel 1328 / 2 Ocak 1913: 3

İkdam, no: 5668, 17 Teşrinisani 1328/30 Kasım 1912: 2

İkdam, no: 5903, 16 Temmuz 1329/29 Temmuz 1913: 1

Tanin, no. 1465, 26 Eylül 1328 / 9 Ekim 1912: 3

Tanin, no. 1467, 28 Eylül 1328 / 11 Ekim 1912: 3

Tanin, no.1678, 19 Temmuz 1329 / 1 Ağustos 1913: 3

Tanin, no. 1756, 1 Teşrinisani 1328 / 14 Kasım 1912: 1

3. Literatür

Abdullah Paşa (2012). *1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hatıratı*. haz. Tahsin Yıldırım ve İbrahim Öztürkçü. İstanbul: DBY Yayınları.

Abdurrahman Nafiz (2007). *1912-1913 Balkan Savaşı'nda İşkodra Savunması I. ve II. Cilt*. haz. Mehmet Özdemir, S. Selin Özmen ve Kerime Şahiner. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.

Ağanoğlu, H. Yıldırım (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Ahbab, Yakup (2015). "Kuzey Makedonya 1912: Savaş, Katliam ve Soykırım". *Tarih Dergisi* 62: 110-111

Ahmed Cevad (2013). *Kırmızı Siyah Kitap 1328 (1912-1913) Faciası Neşri Vesaik Cemiyetinin Katib-i Fahrîsi, İstanbul 1329*. sad. Güngör Geçer, İstanbul: Pınar Yayınları.

Ahmet Cevad (1977). *Balkanlarda Akan Kan*. İstanbul: Şamil Yayınevi.

Akgün, Seçil ve Murat Uluğtekin (2002). *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*. Ankara: Türk Kızılayı Yayınları.

Alkan, Necmettin (2014). *Ve Selanik Düştü (1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimet)*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Alp, İlker (1990). *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1877-1989)*. Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları.

- Andıç, Fuat (2004). *Selanik, Kahpe Selanik*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Andonyan, Aram (2002). *Balkan Savaşı*. Çev. Zaven Biberyan. İstanbul: Aras Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir (2007). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arslan, Nebahat Oran ve Fadimana Fidan (2012). “Balkan Savaşları Sonrasında Yunanistan’da Kalan Türk Esirler Meselesi”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 12 (2): 249-264.
- Aşkın, Sevgi (2007). *Balkan Savaşlarında Edirne*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aybars, Ergün (1984). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1986). *Enver Paşa. C. 2*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ayverdi, İlhan (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Balta, Evangelia (2009). “Serez”. *DİA*. C. 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Beşikçi, Mehmet (2013). “On Yıllık Harp ve Topyekûn Seferberlik”. *Dünya Savaş Tarihi, Osmanlı Askerî Tarihi, Kara, Deniz Ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*. Ed. Gültekin Yıldız. İstanbul: Timaş Yayınları. 205-226.
- Beydilli, Kemal (2010). “Şark Meselesi”. *DİA*. C. 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bıyıklıoğlu, Tefvik (1992). *Trakya’da Milli Mücadele*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Birbudak, Togay Seçkin (2008). *Balkan Savaşlarında Edirne*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bostan, İdris (2002). “Korfu”. *DİA*. C. 26. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cemal Paşa (1996). *Hatırat*. Haz. Metin Martı. İstanbul: Arma Yayınları.
- Çanlı, Mehmet (1993). *Milli Mücadele Döneminde Türk-Yunan Esirleri ve Mübadelesi (1920-1923)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çapa, Mesut (1990). “Balkan Savaşında Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti)”. *OTAM* 1: 89-115.
- Demirutku, Erhan (1987). “Balkan Harbi’nde Şükrü Paşa ve Edirne Müdafaası”. *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 1 (7): 4-10.
- Devellioğlu, Ferit (1970). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dr. Cemil (1914). *Bulgar Vahşetleri, İntikâm, Evlad ve Ahfada Yedigâr*. İstanbul: Kader Matbaası.
- Elmas, Emre (2013). *Balkan Savaşlarını Bitiren Antlaşmaların Diplomatik Görüşmeleri (İstanbul ve Atina Antlaşmaları)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emecen, Feridun (1994). “Drama”. *DİA*. C. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Emecen, Feridun (2003). “Limni”. *DİA*. C. 27. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Erim, Nihat (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C. I.* Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Gülsoy, Ersin (2001). “Kandiye”. *DİA*. C. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Halaçoğlu, Ahmet (2002). “Balkanlardan Anadolu’ya Yönelik Göçler”. *Türkler*. C. 13. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Halaçoğlu, Ahmet (2014). *Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara: TTK Yayınları.
- Hall, Richard C. (2003). *Balkan Savaşları 1912-1913: I. Dünya Savaşı’nın Provası*. Çev. M. Tanju Akad. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Hayta, Necdet (2008). *Balkan Savaşlarının Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Hayta, Necdet ve Togay Seçkin Birbudak (2010). *Balkan Savaşlarında Edirne*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Hochwachter, Gustav von (2012). *Balkan Savaşı Günlüğü Türklerle Cephe*. Çev. Sumru Toydemir. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Jata, Mimoza (2014). *Balkan Savaşlarında İşkodra Vilayeti(1912-1913)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadağ, Raif (1989). *Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar*. İstanbul: Divan Yayınları.
- Karal, Enver Ziya (1999). *Osmanlı Tarihi. C. 9*. Ankara: TTK Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2012). *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Karpat, Kemal (1992). “Balkanlar”. *DİA*. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karpat, Kemal (2010). *Etnik Yapılanma ve Göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayıcı, Haluk (2014). *Edirne’de Altı Ay Musavver Edirne Tarih-i Mahsuriyyeti*. Edirne: Ceren Yayınevi.
- Kazancıgil, Ratip (2013). *Savaşı Yaşayanların Kaleminden Edirne Balkan Savaşı Anıları, Hafız Rakım Ertür, M. Şevket Dağdevirenzade, Dr. Rıfat Osman*. Edirne: Edirne Valiliği Kültür Yayınları.
- Kerimoğlu, Hasan Taner (2009). *İttihat Terakki ve Rumlar 1908-1914*. İstanbul: Libra Yayınevi.
- Kıran, Muzaffer (1958). *Harp Esirleri*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Kiel, Machiel (1996). “Gümölcine”. *DİA*. C. 14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kiel, Machiel (2002). “Kavala”. *DİA*. C. 25. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kiel, Machiel (2012). “Tırhala”. *DİA*. C. 41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kodaman, Bayram (1993). “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi C. 12*. Ed. Kenan Seyithanoğlu. İstanbul: Çağ Yayınları. 19-197.
- Koltuk, Nuran vd. (2013). *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II*. İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın no: 128.
- Kon, Kadir (2011). *Birinci Dünya Savaşı’nda Almanya’daki Müslüman Esir Kampları (1914-1918)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

- Köstüklü, Nuri (2005). “Türk Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşı Sırasında Bulgarlar’ın Edirne Vilayetinde Yaptıkları Mezalim ve Yerli Rum Halkın Tepkisi”. *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1 (1): 115-128.
- Kutlu, Cemil (1997). *1. Dünya Savaşında Rusya’daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Döndürülmeleri Faaliyetleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Kutlu, Sacit (2007). *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Küçük, Cevdet (1992). “Balkan Savaşı”. *DİA*. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Lauzanne, Stephan (1990). *Balkan Acıları Hastanın Başucunda Kırk Gün*. Çev. Murat Çulcu. İstanbul: Karataş Yayınları.
- Macfie, A. L.(2003). *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*. Çev. Damla Acar ve Funda Soysal. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- McCarthy, Justin (2014). *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*. Çev. Fatma Sarıkaya. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nilüfer Gökçe ve Esin Karlıkaya (2001). “1829-1914 Yılları Arasında Edirne’de Görülen Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri”. *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 18 (2): 131-141.
- Nivet, Henry (2011). *Balkan Haçlı Seferinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felâketi*. Çev. Ragıp Rıfkı. İstanbul: ARK Kitapları.
- Öksüz, Hikmet (1999). “Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı Öncesi Balkanlarda Yaşamış Olduğu Siyasal Süreç”. *Osmanlı*. C. 2. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Ömer Seyfettin (2016). *Balkan Harbi Hatıraları*. haz. Tahsin Yıldırım. İstanbul: DBY Yayınları.
- Öngül, Veysel (2006). *Balkan Savaşları Sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya Göçler (Sandıklı-Reşadiye Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçelik, Ayfer (1993). *Ali Fuad Cebesoy*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özel, Ahmet (1995). "Esir". *DİA*. C. 11. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özel, Ahmet (1996). *İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özgür, Gülay (2008). *Balkan Savaşları Ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Öztuna, Yılmaz (2006). *Avrupa Türkiyesi'ni Kaybımız, Rumeli'nin Elden Çıkışı*. İstanbul: Bâbîâli Kültür Yayıncılığı.
- Prifti, Kristaq (2003). "Manastır". *DİA*. C. 27. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sander, Oral (2002). *Siyasi Tarih (İlk Çağlardan 1918'e)*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Sezer, Cemal ve Ömer Metin (2016). *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları*. Ankara: Türk Kızılayı Yayınları.
- Sevim, Ali ve Yaşar Yücel (2001). *Türkiye Tarihi C. 4*. İstanbul: Sabah Yayınları.
- Sezen, Tahir (2006). *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Sükan, Şadi (1993). *Osmanlı Devri Balkan Harbi C. II. Kısım III. Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Şimşek, Derya (2011). “Kızılay Derneği'nin İlk Yazılı Yayınına Göre Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarındaki Faaliyetleri”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21: 171-184
- Şimşir, N. Bilal (1989). *Rumeli'den Türk Göçleri C. II*. Ankara: TTK Yayınları.
- Şimşir, N. Bilal (2014). *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kıyımlar-Kıyımlar Göçler*. Ankara: Terazi Yayınları.
- Tağmat, Çağla D. (2017). “Uluslararası Carnıgie Raporuna Göre İki Balkan Savaşı Arası Dönemde Edirne'de Bulgar İşgali (26 Mart-22 Temmuz 1913)”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 60: 207-232.
- Tharaud, Jerome ve Jean (2013). *İşkodra'da Savaş*. Çev. F. Bülent Kocamemi. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Troçki, Lev (2012). *Balkan Savaşları*. Çev. Tansel Güney. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Turan, Ömer (2006). “Bulgaristan'da Türklere ve Müslümanlara Yapılan Mezalim”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi* 1: 89-101.
- Tüccarzâde İbrahim Hilmi (2012). *Balkan Harbi'ni Niçin Kaybettik?*. haz. Mecit Yıldız ve Hamdi Akyol. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Türk geldi, Ali Fuat (1984). *Görüp İştittiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uçarol, Rıfat (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*. İstanbul: Filiz Kitapevi.

- Üner, Merve (2016). *1.Dünya Savaşı ve Sonrasında Rusya'daki Türk Esir Kampları (Sibirya Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vachkov, Alexander (2005). *Balkanskata Voyna 1912-1913*. Sofia: Angela Press.
- Yıldırım, Bülent (2014). “Balkan Savaşları’nda Bulgar Ordusu ve Komitacıların Batı Trakya’daki Faaliyetleri”. *History Studies* 6 (2): 143-160.
- Yıldırım, Hacı Osman vd. (1995). *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi I Balkanlar’da Yunan Mezalimi*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Yıldırım, Seyfi (2012). “Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 8 (16): 75-92.
- Zeyrek, Suat (2012). *Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

2

مستند شماره و شماره خانهاست در برگه در مدخل شماره

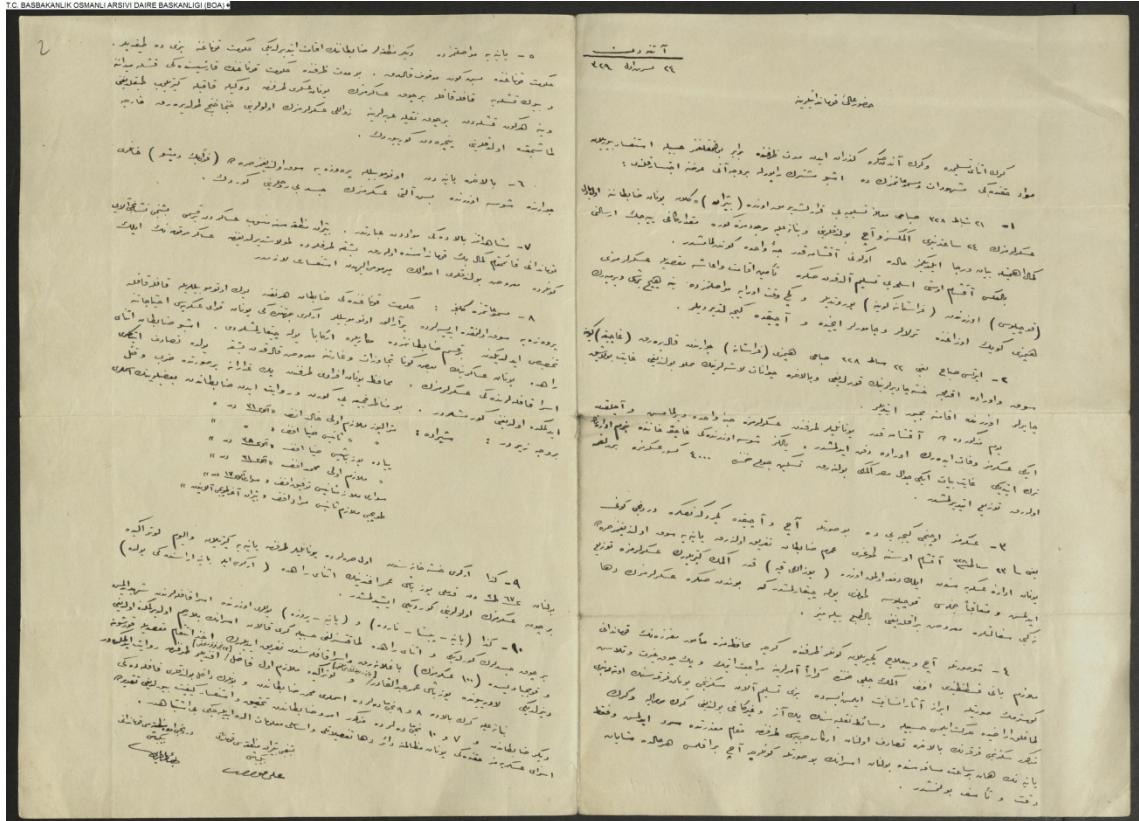
ردیف	اسم	معلومات
۴۴	علی افندی	محمد ابرار ابرار
۴۵	حاجی	سید شمس
۴۶	محمد	محمد
۴۷	حاجی	محمد
۴۸	ابراهیم	محمد
۴۹	حاجی	محمد
۵۰	حاجی	محمد
۵۱	حاجی	محمد
۵۲	حاجی	محمد
۵۳	حاجی	محمد
۵۴	حاجی	محمد
۵۵	حاجی	محمد
۵۶	حاجی	محمد
۵۷	حاجی	محمد
۵۸	حاجی	محمد
۵۹	حاجی	محمد
۶۰	حاجی	محمد
۶۱	حاجی	محمد
۶۲	حاجی	محمد
۶۳	حاجی	محمد
۶۴	حاجی	محمد
۶۵	حاجی	محمد
۶۶	حاجی	محمد
۶۷	حاجی	محمد
۶۸	حاجی	محمد
۶۹	حاجی	محمد
۷۰	حاجی	محمد
۷۱	حاجی	محمد
۷۲	حاجی	محمد
۷۳	حاجی	محمد
۷۴	حاجی	محمد
۷۵	حاجی	محمد
۷۶	حاجی	محمد
۷۷	حاجی	محمد
۷۸	حاجی	محمد
۷۹	حاجی	محمد
۸۰	حاجی	محمد
۸۱	حاجی	محمد
۸۲	حاجی	محمد
۸۳	حاجی	محمد
۸۴	حاجی	محمد
۸۵	حاجی	محمد
۸۶	حاجی	محمد
۸۷	حاجی	محمد
۸۸	حاجی	محمد
۸۹	حاجی	محمد
۹۰	حاجی	محمد
۹۱	حاجی	محمد
۹۲	حاجی	محمد
۹۳	حاجی	محمد
۹۴	حاجی	محمد
۹۵	حاجی	محمد
۹۶	حاجی	محمد
۹۷	حاجی	محمد
۹۸	حاجی	محمد
۹۹	حاجی	محمد
۱۰۰	حاجی	محمد

OSMANLI ARSIVI
HR.SFR (04)

OSMANLI ARSIVI
HR.SFR (04)
759/362
4 vuk
(5 shf box)

ردیف	اسم	معلومات
۱	محمد	محمد
۲	محمد	محمد
۳	محمد	محمد
۴	محمد	محمد
۵	محمد	محمد
۶	محمد	محمد
۷	محمد	محمد
۸	محمد	محمد
۹	محمد	محمد
۱۰	محمد	محمد
۱۱	محمد	محمد
۱۲	محمد	محمد
۱۳	محمد	محمد
۱۴	محمد	محمد
۱۵	محمد	محمد
۱۶	محمد	محمد
۱۷	محمد	محمد
۱۸	محمد	محمد
۱۹	محمد	محمد
۲۰	محمد	محمد
۲۱	محمد	محمد
۲۲	محمد	محمد
۲۳	محمد	محمد
۲۴	محمد	محمد
۲۵	محمد	محمد
۲۶	محمد	محمد
۲۷	محمد	محمد
۲۸	محمد	محمد
۲۹	محمد	محمد
۳۰	محمد	محمد
۳۱	محمد	محمد
۳۲	محمد	محمد
۳۳	محمد	محمد
۳۴	محمد	محمد
۳۵	محمد	محمد
۳۶	محمد	محمد
۳۷	محمد	محمد
۳۸	محمد	محمد
۳۹	محمد	محمد
۴۰	محمد	محمد
۴۱	محمد	محمد
۴۲	محمد	محمد
۴۳	محمد	محمد
۴۴	محمد	محمد
۴۵	محمد	محمد
۴۶	محمد	محمد
۴۷	محمد	محمد
۴۸	محمد	محمد
۴۹	محمد	محمد
۵۰	محمد	محمد

Ek 4: Binbaşı Ali Bey'in, Yunanlıların esirlere muameleleri hakkındaki raporu.

Ek 5: Esir olarak ölen askerlerin ailelerine maaş bağlanmasına dair evrak.

TC. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

ŞEHİD ANI
MİLLET VE VATAN
104

حرب سے فوت شدہ سزائی دولت جواہر بیرون کا موروثی قادیان والیان نورولی تکرہ میں مقیم ہونے والے واقعہ دائرہ سزہ قرائت اولیٰ
مذکورہ تکرہ وہ قیام سے کرتا۔ اولاد ان افراد کے نام سے علم و قدری و سوز غم کی دلچسپ دنیا اس کے ساتھ ساتھ زندگی کے ہر لمحے میں
تحقیق تکرہ اور ایام اور ایام سے قیام سے کیا گیا ہے۔ اس کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ اس کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ
دیانت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ
دیانت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ
دیانت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ

ایمانی مقرر اولیٰ کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ
علاقہ میں واقعہ سزہ قرائت اولیٰ کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ
ایمانی مقرر اولیٰ کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ
علاقہ میں واقعہ سزہ قرائت اولیٰ کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ
ایمانی مقرر اولیٰ کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ
علاقہ میں واقعہ سزہ قرائت اولیٰ کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ وراثت کے ساتھ ساتھ

15 جولائی 1915ء

اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ
اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ	اعضادہ

OSMANLI ARSIVI
BEO
4344 1325754 2

Ek 6: Eski Zağra'dan kaçarak kurtulan esir askerlerin ifadeleri.

۵۴

وزیرالدوله عثمانی
مکتوبه
اگرانجه
عکس

اورنه ده ایرادلقدنه صده خلوی سور اولنج ازادنه
 عینا طریقی طک کا جادسه محشی ایش محمد کولایم
 نقر عار اوغ علی باندرم
 طک کا نقر عینا اوغ حقن باندرم نه افادتی

بنفعل اورنه یه یردهکری وقت اوج کله سینه بقلدی . اوزر زده کی باده دیشای صوبیدر صمانا ق سینه کیدک اورادنه مطقی
 کیبوردنه . یولده کریم قالا ضعیف ازادنه سلیمان علی بورودور . سلیمان مسه بورودور . اراجه محمد باندرم کی کوزلرین اولکده سوکولوریدر
 مطقی ده نه یا یا خرنی یه کیدک اورادنه مطقی . فکوده دت آی اهلورده . بوراده کیش وارایدک . رد ایلی اوزای
 صلیوریدر . (۵۰۰) کیش نلده . فکوده ایله اوله ای اوله یی کوله اولور زده بورایله لکولی یارادی . نقره یه کوندره خنر دیدر آئی کوله
 ایکی کجه بول یوروسیدر . یولده نه صورنه آملک دیریدر . نریتا ای غره یه کلک یولده صورلقدنه واصلقدنه دشوری ختمه ختمه کولورده
 دیه آلوب معمارلاری ایچ سوکولورلری . بری برطانی اوله فیرتقی دیر طانی ختمه ختمه دودنر ایکی طرفی اولور کولای قیل بریدانه
 بولمده . (۵۰۰) کیش قدر اولده . بری برطانی اوله فیرتقی دیر طانی ختمه ختمه دودنر ایکی طرفی اولور کولای قیل بریدانه
 صوقیر . ایرتصاح بایم نعه آملک دیریدر . زانا معهود اولونجه زیا دله سنی . زاندرام ل کدی .
 عینا عکری کلوب اهلای شدره کورسور دیورل . اولولوق اوزری ایلی . زانا معهود اولونجه زیا دله سنی . ارقه قریلا قریلا نه .
 بزه هفت اولک دیدر . عکرایه نلکدی . بک اومره ده شهر طرفی کی اولور کیم اوزر زده بورنره آتیه اصدی . ارقه قریلا قریلا نه .
 تل اولور کوی ستره ایلی . اسیرل بریدورده اوتی کی دیواره آیلور دی . صده کیم شیم ختمه کی اولور اوزر زده بولدی . سده
 برابریم . ادم فلاکی بریددی . تل اولور کوی آیلور فیرتقی نه باند سیرده بولنج بنفعلک ایدکری آتیه اصدی . ارقه قریلا قریلا نه .
 شهره طیارسی قاضی بولور ارقه قریلا قریلا نه . سوتلر ، میدانلک سیرت سیرت فزاید بولدی . ارقه قریلا قریلا نه .
 اهالی کله اولر نه طیارسی حقیقت اولر نه بولور ارقه قریلا قریلا نه . دوتوزک صحنه اولر نه کیم قریلا قریلا نه . بزرگا
 آره نه به حقور ایچ کرلیم . صده کیم اولنج اوتی ده بریج ارقه قریلا قریلا نه اولر نه . دوتوزک صحنه اولر نه کیم قریلا قریلا نه .
 بنم عکک اولر نه کریمکی بولورده اولر نه کیم لیه شهرک لیشنه تارلا ایچ بریدورک صحنی بولدی . صحنه قیه کی غره استوی بولدی
 مصد تارلاری ایچ سه یاتنه ارقه قدر بکلک . صده نیکه کیم لیه کله اوق حقیقه بریدیز استقله بولدی طغور کیم بورودک
 یولده صرقصافی بغدادی دانسی بوردور . نریتا دردیسه تمه ده سوارسی لاشی بولدی . عکراکی اورنه ده بایم . در دیسه تمه اطرافتی
 بایم . ایر اولر نه بولورده یولده کیم کیم ایچنه ده آری اولر نه آیریر . نریتا کیم کیم دیکر آتیه ایرلر دی . بولیم ایچ یور قدر ارقه
 کیدی اولر نه طله بایم اقدی .

OSMANLI ARŞIVI
 BEO
 ۶۲۰۴/۱۵۲۶۳ ۶

Ek 7: Bulgarların elinden kaçarak kurtulan esirlerin ifadeleri.

 NÂSİRİYE KÜTÜPHANESİ
 İZMİR

اورده ای اولون کی رخه یه سونه اوننج ازارده
 طلا کا اونتی همه اوننج ذیر غزیر
 طلا کا سلیه جزیه اناده ای

این اسیر اولده طوغی کی رخه یه نیک بورده ۸۰۰۰ کتن قدر واردر . اورده طوغی کی رخه انور سیر . ورت آی .
 همه بز اورده هته اولده . بزیم الای اسیرلی هتیمه کتور دیددی . هته اولاری کی رخه ده برانده دیدی . کیم لیه بز قلمبر دیدی
 هاییه بز قلمغ کوره خذ دیدید . کیم یاریس چانقله لری کیدر دید . بولم دورلک صاهم یقیه بر بوخارده کس برده کیکه اول افرده کی
 نوجید اهلوی دیدی . بر بزمه ای طرز اوزرزه آسه اچید . قانق قاجدی . قاجاه بوزکن قدر وارده . نقل کوندر
 زارده ل اتمه لنده برکوب اولدینجه کده تزلاری طوغی بول . وزه ده کوبه اوریلیم اورام کیدور لری . بوکونکر موضعه تیلیمه
 ییجی کونج بزیور لری . بولونکر کورمه ده بافر بیک اورده بزده ای ادمع کتی طوغی بولدی . و سونکولور لری . بواومع آتی
 کونج بلا قورتنه . سیدی کجه یوردونک . اینتر قباردی . جودورده قورتمه ده بزیم سولیدن قانق در سونک سونک . هکده
 اورنه کدک اورده همه چاوسه وار کدشنی بولور . ارقاشه زورده رولدی ی قوبوریدر معله اولدی هتیمه بیکر دیدر بوندره
 همه بزمه بوتدر . بزله هله الای لیرلدی . ارقاشه یی با یمنع کوندرک سوزده کوندره خذ دیورلدی . اولری قانیار صولیمه اچیلنه اول
 اورده قانیار قانیار ارقاشه زورده اولدی .
 طلا کا بوری ندی
 طلا کا نغ
 بواومع آتی
 عمارتی شعله اطریلری
 عمارتی همه اینت (اورده هته قانیار نادی .)
 همه ای صایک بباره هتکویه ایدک . همه کی رخه آشنده به اومع آتی هتفا هتیمه . هکده کچلری بوردورک
 کدک . همه یقیه آتیه آهت بقدای دستاری اچنده کزنی کچالیدورده بولده آصه یار اخیریک . نغ ای سیک .
 اولماک اچویه کندی طوغی اچویه بر یایم برتی بوردک .

فصلیده کی اسارده باباکی ردف ه بوری معینس اوزارده همه اوننج هتیمه کتور دیدی اناده ای
 اوزده کویری ردف ه بوری معینس اوزارده همه اوننج هتیمه کتور دیدی اناده ای
 بزیم اسیرلی ییجولیم کتور دیددی بز هته اولده . هتیمه کتور دیددی . بزیم کتور دیددی . بزیم کتور دیددی .
 بزیم کتور دیددی . اورده کی رخه کوره خذ دیدید . اوجک سیه ده کده . ایرتی کونه یوردونک . بولدره بومه بنفاره
 لقیه بوقاری طوغی بوزور لری . کی رخه یه یقیه کدک . ارقوده کویه بیسوع ایلدی . بزیم اهل و ک صاردی . کیم کتور
 طور دید . سلاج سونک بچاهه هت قیلورده . قاجانر بقرورده کیره بیدک . اوکوره رخه اوده هتیمه بر یایم کوی کتی نقل آتی
 اچیم ایی . قامع کتن قلمبر بوزور . و روسیه هم کدک .

OSMANLI ARŞIVI
 BEO
 4204 21526 3